

Slavia Centralis

številka 2 | 2012 | letnik V.

Izdaja

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Published by

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Arts, University of Maribor
http://www.ff.uni-mb.si/index.php?page_id=225

Glavni in odgovorni urednik – Editor-in-chief

Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Uredniški odbor – Editorial Board

Silvija Borovnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Jožica Čeh Steger** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Marc L. Greenberg** (University of Kansas, USA – Univerza v Kansasu, ZDA; *urednik za jezikoslovje – linguistics editor*), **Alenka Jensterle Doležal** (Univerzita Karlova v Praze – Charles University of Prague, CS), **Ludvig Karničar** (Karl-Franzens-Universität Graz – University of Graz, A), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckyju, ZDA), **István Lukács** (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd University of Budapest, H), **Irena Stramljič Breznik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Miran Štuhec** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO; *urednik za literarne vede – literature editor*), **Božena Tokarz** (Uniwersytet Śląski – University of Silesia, PL)

Tehnična ureditev – Technical editors

Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Melanie Piltingsrud** (University of Kansas).

Jezikovni pregled – Language Editors

Marc L. Greenberg, **Melanie Piltingsrud** (angleščina – English)

Uredniški svet – Advisory board

Eric P. Hamp (Chicago), **István Nyomárkay** (Budapest),
Ivo Pospíšil (Brno), **Emil Tokarz** (Bielsko-Biala), **Zinka Zorko** (Maribor)

© *Slavia Centralis* (SCN)

SCN izhaja dvakrat na leto – SCN is published twice yearly

Vključenost SCN v podatkovne baze – SCN is indexed/abstracted in:

MLA Directory of Periodicals, Modern Language Association of America, New York; Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA; Linguistic Bibliography, The Netherlands

Naslov uredništva – Editorial address

Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor

Letna naročnina: 12 €, za študente in dijake 8 €

TRR: 01100-6000020393

Cena posamezne številke: 6,80 €

Annual subscription/single issue (outside Slovenia): 24,20 €/13,60 €

Tiskano s finančno podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in Slavističnega društva Maribor – Published with financial support of Javna agencija za knjigo Republike Slovenije and Slavistično društvo Maribor.

Oblikovanje in prelom – Design and typesetting: Katarina Visočnik

Natisnil – Printed by: Tiskarna Koštomaj

Naklada – Circulation: 150

Vsebina / Contents

Razprave / Studies

- 5** *Matthew C. Curtis*, Slavic-Albanian Language
Contact: Lexicon / Slovansko-albanski jezikovni
stik: besedje
- 21** *Andreja Žele*, O propozicijskosti prislovov v
slovenščini (z vidika slovanskega jezikoslovja) /
On Proposition in Adverbs in slovene (from aspect
of slavic Linguistics)
- 37** *Dorota Chłopek*, Lexicalisation Patterns of Rendering
Path Descriptions in Polish Translation from English /
Vzorci leksikalizacije opisa poti v poljskih prevodih
iz angleščine
- 56** *Jadranka Cergol*, Metafore iz grško-rimskega sveta v
delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule / Metaphors
from the Graeco-Roman World in the Works of the
Slovene Writer Alojz Rebula
- 70** *Kálcz-Simon Orsolya*, A közelmúlt magyar irodalmi
kroatisztikája / Madžarska literarna kroatistika v bližnji
preteklosti
- 82** *Martina Potisk*, Medbesedilni vidik Jančarjevih
romanov *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl* /
The intertextual aspect of the novels by Drago Jančar
The Nameless Tree and *I Saw Her That Night*

Ocene, zapiski, poročila / Reviews, Notes, Reports

- 94** *Janja Vollmaier Lubej*, Silvija Borovnik: Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji
- 99** *Roman Sukač*, Frederik Kortlandt: Selected Writings on Slavic and General Linguistics
- 101** *Zoltán Miklós Molnár*, István Szépfalusi, Ottó Vörös, Anikó Beregszászi, Miklós Kontra: Madžarski jezik v Avstriji in Sloveniji
- 103** *Kolláth Anna*, ELDIA Regionális konferencia Bécsben
-
- 107** Navodila avtorjem
- 109** Guidelines for contributors
-

Slavic-Albanian Language Contact: Lexicon

MATTHEW C. CURTIS

*The Ohio State University, 400 Hagerty Hall, 1775 College Road,
Columbus, Ohio 43210, (614) 292 – 6733, mirefare@gmail.com*

SCN V/2 [2012], 5–20

V prispevku so obravnavane zgodovinske povezave med slovanskimi jeziki in albanščino, in sicer na podlagi treh pristopov k preučevanju besednih izposojenk: raziskave Fransa van Coetsema (1988/2000) o izposojenkah in njihovem uveljavljanju, lestvice izposojenk, ki sta jo utemeljila Thomason in Kaufman (1988), ter raziskave Friedmana in Josepha (2014) o izposojenkah ERIC (Essentially Rooted in Communication ‘*pretežno izvirajoče iz komunikacije*'). Med preučevanjem geografske in semantične širitve besednih izposojenk se je izkazalo, da so imeli slovanski jeziki večji geografski vpliv in so prispevali več izposojenk, medtem ko je albanski jezik prispeval predvsem besedje sorodstvenih vezi ter drugih kategorij, ki so bile izposojene kot posledica intenzivnega in dolgotrajnega jezikovnega stika. Ta stik predstavlja bogato in raznoliko povezanost, ki se je razvila pod vplivom različnih okoliščin, tudi v obdobju, ko so jeziki mirno soobstajali.

This paper examines the nature of Slavic and Albanian historical interactions on the basis of three approaches to lexical borrowings: Frans van Coetsem’s (1988/2000) concepts of borrowing and imposition, scales of borrowability as found in Thomason and Kaufman (1988), and Friedman and Joseph’s (2014) notion of ERIC loans (Essentially Rooted in Communication). By examining the geographic and semantic spread of vocabulary borrowed, Slavic appears to have had a greater influence in terms of geography and quantity of borrowings, while Albanian has also contributed words for kin and other categories likely borrowed under intense or prolonged contact, suggesting rich and diverse interactions that have occurred under a variety of circumstances, including times of peaceful coexistence.

Ključne besede: slovanski jeziki, albanščina, jezikovni stik, izposojenke, besedje

Key Words: Slavic, Albanian, Language Contact, Borrowings, Lexicon

0 Introduction

While the historical relations of Slavs and Albanians are frequently implicated in political rhetoric and national policy (Vermeer 1992), this brief article attempts an objective examination of linguistic evidence for contact between Slavic and Albanian.¹ Of necessity, only *part* of the evidence is examined here—the lexicon—but shared phonological, morphosyntactic, and semantic features also establish the influence of contact between Slavic and Albanian (Curtis 2012; Stanišić 1995; Blaku 1989/2010). Two historical linguistic facts make it difficult to determine whether given words have been borrowed between Slavic and Albanian: 1) their common descent from Indo-European (Hamp 1970) and 2) their participation in the Balkan Sprachbund. As far as the socio-political history is concerned, since the Slavs' migrations to the Balkans in the 6th century Albanians and Slavs have been subject to a variety of ruling groups. These include third-party rulers like the Byzantine and Ottoman Empires; Slavic empires, kingdoms, federations, and nation-states; and Albanian kingdoms and nation-states. Given the long-standing contact and the various political arrangements that the populations lived in, changes in the language are to be expected. As argued below, the vocabulary shared by Albanian and Slavic dialects broadly reflects these periods of evolving cultural interaction.

1 Theoretical Approaches to Vocabulary Borrowings in Language Contact

Three approaches to borrowing vocabulary show some of the ways in which Slavic-Albanian borrowings reflect the sociolinguistic setting of this contact: Imposition vs. Borrowing, Scales of Borrowing, and the idea of ERIC loans. While these approaches differ theoretically, they each seek to establish the sociolinguistic setting in which language contact occurs.

The first approach is Frans van Coetsem's (1988/2000) distinction between two transfer types in language contact: borrowing and imposition. Borrowing is the process whereby speakers incorporate material (usually words) into their cognitively dominant language from another language they are familiar with. Examples include English *déjà vu*, French *le bigmac*, and Russian *рояль*. Imposition, by contrast, is a speaker's transfer of material (usually structure) from their cognitively-dominant language into a second language (L2). Examples include the "accent" language learners carry over from the phonology of their

¹ This paper is largely based on a presentation at the 31st annual Slavic Forum at the University of Chicago, May 2011. Thanks to the many helpful participants there, as well as to those who helped shape that presentation in the Slavic Linguistics Forum at The Ohio State University and subsequent reviewers of drafts for this article. Though indebted to many for the improvements on this work, I remain solely responsible for the work represented here.

first language (L1). These effects are described in other branches of linguistics by the terms *transfer* (SLA) or *substrate influence* (historical-comparative). Van Coetsem’s language-contact distinctions offer a possible way of discerning social relations of populations in a language-contact situation. In general, speakers are cognitively dominant in their L1, even if it is not a *socially* dominant language.² Cognitively dominant languages are less likely to be the source of vocabulary borrowing but are more likely the cause of structural changes in an L2 speakers come into contact with. So, for example, a dialect with phonological and morphosyntactic divergences has likely undergone imposition by a population assimilated into that language community. A speaker’s dominant language is not always her L1, and in the process of L2 learning, L2 features can also influence L1. This process, called ‘reverse interference’ by Friedman and Joseph (2014), seems to be behind many of the structural convergences found in the Balkan Sprachbund. This also makes analyses like the one above problematic. Still, van Coetsem’s distinctions allow the tentative prediction that the source languages of borrowed lexicon are not likely dominant cognitively, whereas languages providing phonological and morphosyntactic structure typically are.

A second approach is the idea that certain parts of vocabulary are more likely to be borrowed than others. This is the basis for many analyses of borrowing in individual case studies and is also inherent in cross-linguistic studies and theoretical formulations of language-contact such as the scale of borrowability put forward by Thomason and Kaufman (1988: 74–76). In their approach, they correlate linguistic effects of borrowing with the intensity of contact between cultures involved. This is represented in their “Scale of Borrowing” given in Figure 1.

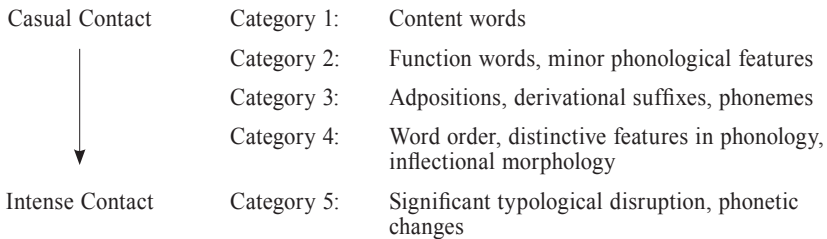

Figure 1. *Thomason and Kaufman’s (1988) borrowing scale*

The final approach is that of Friedman and Joseph (2014) who add a distinction to the tradition found for example in Bloomfield (1933) who distinguishes between *cultural* and *intimate* loans, to describing individual borrowings on the basis of their semantic or pragmatic properties in the context of whether given words would come from repeated, regular contact between languages,

² Van Coetsem is very careful to emphasize that the *dominance* is a cognitive distinction, and not a social dominance; minority languages are examples of languages not being dominant socially, but for their speakers they are dominant cognitively.

what have been called “ERIC loans”, i.e. loans that are “Essentially Rooted in Conversation”, a term first introduced by Joseph 2010 and elaborated on in some detail in Friedman and Joseph (2013; 2014). These include kinship terms, numerals, and words with grammatical value such as pronouns, prepositions, complementizers, discourse particles, etc. Such borrowings indicate close cultural connections, as they are unlikely to be transmitted in any other way than in routine conversation with speakers of the source language.

Table 1. *ERIC loans in Balkan Languages*. (Examples from Friedman and Joseph 2014)

	Kinship terms	Words w/ grammatical value			Set expressions
Turkish	Baba	hiç	karşı	–	anadan babadan
Macedonian	Баба	нич	карши	–	?
Albanian	Baba	hiç	karshi	mbase	dembabaden
Greek	μπαμπα	–	–	μηπως	anadam babadam
Aromanian	baba	hiçî	carşı	–	?
Gloss	‘father’	‘nothing’ (pron.)	‘opposite, against’ (prep.)	‘perhaps’ (comp.)	‘in the distant past’ – lit. ‘from the mother, from the father’

2 Data

The goal of this analysis is not merely to discuss different cultural elements represented in borrowed vocabulary; it is rather, to describe the sociolinguistic context in which the vocabulary is transmitted across the languages involved. To this end, I investigate words borrowed from Slavic languages into Albanian and the somewhat smaller number of lexical items attested in Macedonian, Serbian, and Montenegrin dialects that have likely come from Albanian. First, I focus on the cultural information transmitted in borrowings from both directions in Slavic-Albanian borrowings: Slavic into Albanian, then Albanian into Slavic, after which, I briefly analyze the place and time of borrowings in the language contact situation.

2.1 General remarks on Slavic-Albanian borrowings

In general, it may be said that the borrowings from Slavic to Albanian are much more numerous and wide-ranging than borrowings from Albanian to Slavic, in terms of quantity of and geographic spread. All in all, Slavic languages have contributed around 1000 words to Albanian (Svane 1992; Ylli 1997). Accord-

ing to Svane’s collection of loanwords, most of these are nouns (754) and verbs (169), while adjectives (65) and other words (9) are also present. Words borrowed into Slavic dialects from Albanian number around 550, again with nouns (402) making up the majority of those borrowings. Verbs (63) and adjectives (40) comprise the next largest groups of borrowings, with other words making up a smaller amount (37). Figure 2, below, compares the number and parts of speech represented in the borrowings.

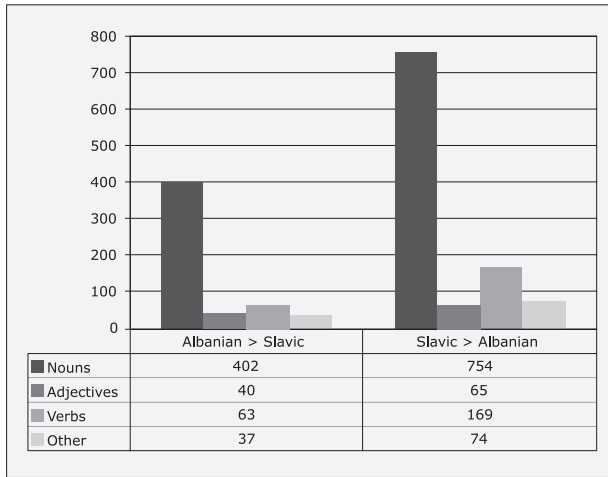

Figure 2. Number of Borrowings by Grammatical Category

While borrowings of Slavic into Albanian certainly have been more prolific in Albanian, Albanian borrowings into Slavic have also had an impact that has not been generally acknowledged. In many of these, Albanian is often not the original source for borrowings, but as Albanian has borrowed from many other languages throughout its history, it is not surprising that words originating from Greek and Latin, etc. should be found in this corpus of loanwords. These include words borrowed from Greek, Latin, Turkish, even Slavic itself: Mk.³ *preš* ‘leek’ Alb. *presh*⁴ < Gk. *πρασον*, Mne. *šočnijsa* ‘society’, Alb. (Geg)

³ As explained below, almost all loanwords from Albanian into Slavic dialects are limited to dialects in contact with Albanian. The abbreviations for these dialects follows the labels used by Hoxha (2001). Abbreviations used here are: *Mk.* for dialects in Macedonia, *Mne.*—Montenegro, *Srb.*—Serbia, *Blg.*—Bulgaria, and *Kos.*—Kosovo.

⁴ Thanks to an anonymous reviewer who pointed out further dialectal variation in Albanian for the term ‘leek’. In addition to the form given above, *presh*, generally taken to be from the Anc. Gk. cited above, there is also the form *pras* (in Turjakë, Kosovo) which is likely a borrowing from either Mod. Gk. *πράσον* (or from Slavic cf. OCS *прасъ* according to Svane (1992: 107) and the form *purr* (in Cerničë, Kosovo) likely borrowed from Romance, cf. Latin *porrum*. The variety of forms for this term may be due to reborrowing in exogamous marriages as this is a cooking term that the wife could bring into the language community (see Thumb 1910: 19).

*shoq-nia*⁵ < Lat. *socius* ‘friend’, *porosija* ‘order, request’, Alb. *porosia*, *porositi* < CSI. *po-rqçiti* (cf. Srb. *poručiti* ‘to order’) and Turkish (*gurdževār* ‘precious stone’, Alb. *gurrxhevair* (Alb. *gur* ‘stone’ + Turk. *cevahir* ‘jewel’).

2.2 Cultural Information Transmitted in Borrowings

One advantage of studying vocabulary in language contact situations is that it gives an indication of what concepts may have characterized the source language from the perspective of those speakers who have borrowed from it; the same can rarely be said of phonology or morphosyntax. From an analysis of the semantic categories of these borrowings, the vocabulary borrowed from Slavic into Albanian differs greatly from borrowings from Albanian into Slavic, although certain similarities exist. Each of the communities in contact has contributed to the other’s lexical repertoire and has also been reciprocally affected by these interactions. Tables 2 and 3, below, give additional information about semantic categories represented in Slavic → Albanian borrowings and Albanian → Slavic borrowings respectively.

Table 2. *Borrowings from Slavic into Albanian* (based on Svane 1992)

Category	Items	Sample	Slavic	Albanian	Alternative
Agriculture	90	plow (modern iron)	plug (Sr, Mk)	plug, pllug	parmendë
Material Culture	193	furnishings, equipment	oruđe (Sr), orudie (Mk), orьdie (Bg)	orendi	mobilje
Plants	93	cucumber	krastavac (Sr), krastavica (Bg)	kastravec	trangull, sallator
Animals	120	donkey	magarac (Sr), magare (Bg)	magare, magarc	gomar
Environment	75	hill, bank, coast, rim	breg (Sr, Mk)	breg	kodrinë, mal,
Human Body	47	bone	kost, dim. kosta (S. Sl.)	kockë	asht

⁵ Cf. std. Albanian *shoqëria*. Geg *-nia*, standard *-ëria*, is a suffix used to form abstract nouns of the condition of the root: *shoqnia*, *shoqëria* ‘society, companionship’, *shok* ‘friend, companion’; *burrnia* ‘manliness’, *burr* ‘man’

Table 3. Borrowings from Albanian into Slavic (based on Hoxha 2001)

Category	Items ⁶	Sample	Slavic	Albanian	Alternative
Agriculture	17	field	fuša (Mne)	fushë	pole
Material Culture	55	sleeveless woolen smock	džupuleta (Mne)	xhubletë	
Animals	30	white spotted animal	barzav (Mk), barla (Kos)	bardhosh, bardhok	belica
Human Body	20	wound, bruise	pljaga (Mk)	plagë	rana
Social Organization	59	son, boy	bir (Kos, Mk)	bir	sin
Verbs	48	(to) error	gabonjam (Mne)	gabohem, Geg gabonjam	grešiti (se)
Adjectives	50	dead, lifeless	cofnat (Mk)	i/e cofët	umren
Other Words	36	that (complementizer)	se (Kos)	se	da, što

Borrowings from Slavic into Albanian are characterized by a preponderance of terms for farming, cultural objects, and nature. Many common farming terms, such as *plug*, ‘(modern iron) plow’, *oborr* ‘yard’ are included in these borrowings. Svane (1992), however, warns against the interpretation that Slavs introduced farming to Albanians, as a native term for ‘plow’ exists, *parmendë*, which refers specifically to wooden plows; thus, the Slavs more likely contributed to technological advances in farming, rather than introducing it as a completely new way of life. In addition to farming objects, Slavic terms for other cultural objects are plentiful. Examples include *orendi* ‘furniture, equipment’, *lopatë* ‘shovel’, and *opingë* ‘sandal, traditional shoe’. The greatest number of substantive lexical contributions, however, comes in plant and animal names, geographical terms, and other natural phenomena such as *ljubiçicë* ‘violet’, *kastravec* ‘cucumber’, *sokol* ‘falcon’, and *fladë* ‘breeze’. In comparison with these, borrowings concerning literacy, religion, and other marks of learned society are much more rare (around 11 altogether), suggesting that Slavic-

⁶ Hoxha (2001) gives partial listings of borrowings he considers in divisions of semantic fields. This table combines his fields, where possible, to correspond to categories used by Svane (1992) to facilitate comparison. These numbers should be taken only as a representation of how many there are relative to other categories. In addition to the items enumerated here, he gives several more when discussing the parts of speech.

Albanian interactions happened mostly in non-literate, agrarian communities. Furthermore, due to the large number of alternative lexemes for concepts of Slavic loanwords, Slavic cultures did not necessarily introduce novel concepts; rather they added nuances of meanings to items or concepts already known to Albanians (Svane 1992: 281–282).

Borrowings from Albanian into Slavic are much smaller in number, however they have made some important contributions in Slavic dialects. As with Slavic → Albanian borrowings, these did not necessarily introduce novel ideas, but rather added terms to several semantic areas such as heroic virtues and kinship relations. While Çabej (1962/2008), Murati (2007), and others have described the addition of Albanian pastoral terms to Slavic dialects such as *barzo* ‘white animal, (particularly sheep)’ (compare Alb. *bardhë* ‘white goat or sheep; white’),⁷ Hoxha (2001) and Stanišić (1995) also point to ethical qualities incorporated into Slavic dialects in Montenegro, Kosovo, Southern Serbia⁸, and Macedonia, such as *besa* ‘word of honor, true’ (Mne, Kos, S. Srb, Mk), *burnija* ‘manliness, courage’ (Mne, Mk), *tremnija* ‘brave, heroic’ (Mne, Kos), *vulnet* ‘will’ (Mne), compared to the northern Albanian terms *besa*, *burnia*, *trimnia*, and *vullnet*, with similar meanings in each language. Kin terms are more controversial, because many are just as likely Slavic → Albanian borrowings or separate innovations as nursery terms in each language. Some of the more sure Albanian → Slavic kinship borrowings include *bija* ‘daughter’ (Mne, Kos, Mk), *binjak* ‘twin’ (Mk), *bir* ‘son, boy’ (Mne, Kos, Mk), *nipeša* ‘neice’ (Mne), *nipče* ‘nephew’ (S. Srb), and *fis* ‘family, kin’ (Mne, Kos). Furthermore, calques of Albanian kinship terms are found in Montenegro tribal organizations as well, such as *bratstvo* ‘clan, (lit. brother-hood)’, compared to Alb. *vllaznija*, both of which are composed of the root BROTHER + collective suffix.⁹ Examples of disputed kinship terms are *baba* ‘grandmother’, *baca* ‘uncle’, *deda* ‘grandfather.’ Regardless of how these last terms are judged, it is apparent that Slavic dialects in contact with Albanian have incorporated certain terms relating to the kinship and ethics of the heroic culture in Albanian and Slavic communities (Curtis 2007).

⁷ The 1980 dictionary *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe* (Dictionary of the Contemporary Albanian Language) lists ‘white goat or sheep’ (*dhi e dele e bardhë*) as its first definition (1980: 101), while the adjectival is listed first in some other dictionaries, such as Thomaj et al (2006: 73) and Newmark (1998: 48).

⁸ By “Southern Serbia”, I mean the areas in Southern Serbia including the communities of Preševo, Medveđa, etc. that have had historical contact with Albanian populations or that continue to have contact with Albanian.

⁹ Thanks once again to Victor Friedman for reminding me of this important point of language convergence, which, although it does not fit into the same category of other borrowings discussed here, as far as the form of the word is concerned, points to an important aspect of shared traditional culture and familial organization.

2.3 Place of Borrowings

The geographical distribution of borrowings resulting from Slavic-Albanian interaction is important for understanding which communities experienced these exchanges of terminology. As with the semantic categories represented in the borrowings, different patterns emerge in borrowings from Slavic to Albanian than in those words borrowed from Albanian to Slavic. As shown here, the Slavic influence on Albanian vocabulary permeates all Albanian dialects, including the standard, whereas borrowings from Albanian into Slavic remain fairly limited to dialects where Slavic-Albanian contact is ongoing. Here, however, I should like to add the caution that standard languages are a particularly unreliable measure for evaluating borrowings, because a standard language is but one variety of a language: a privileged codified dialect whose form is determined by influential individuals or institutions. For ideological purposes, the standard variety is often shaped to appear less (or more) like another language (Browne 2002). The emerging varieties of Croatian and Bosnian—each intentionally less like Serbian—are good examples of this (Alexander 2006: 404–415), as are campaigns against Turkish vocabulary in Albanian, Greek, and other Balkan languages (Kazazis 1972). Specific to the topic at hand, more and more forms considered “Slavic” have been excluded from the Albanian standard, as shown in the standard dictionaries’ (1954, 1980, 1984) inclusion of less and less vocabulary with Slavic origins (Svane 1992: 279). Although I know of no campaign against Albanianisms in Slavic standard languages, the precaution about relying on standard languages alone is valid for these, too. As the overall influence of language contact should not be measured by the standard languages alone; data from individual dialects is of the utmost value in this and other language-contact investigations (Friedman and Joseph 2014).

One of the greatest indications of the influence of Slavic on Albanian is the geographical spread of borrowings from Slavic in Albanian dialects. Every major Albanian dialect includes several Slavic loanwords. These can be found in Geg in the north (northern Albania, Montenegro, Kosovo, southern Serbia, western Macedonia), Tosk in the south (southern Albania, southwest Macedonia, northern Greece), and the Albanian settlements from the Middle Ages in southern Italy and southern Greece: Arbëresh and Arvanitika, respectively. The common-sense opinion held by some Albanian linguists that one of the general differences between Geg and Tosk is the higher concentration of loanwords from Slavic and Turkish in Geg and the higher number of Italian and Greek loanwords in Tosk,¹⁰ is not completely accurate, as Tosk dialects within Albania have more borrowings from Slavic than do Geg dialects in Albania (Ylli 1997); and the Tosk-based standard has more than either dialect alone as schematized in Figure 4, below.

¹⁰ For example as expressed in the introduction of Mëniku and Campos (2011).

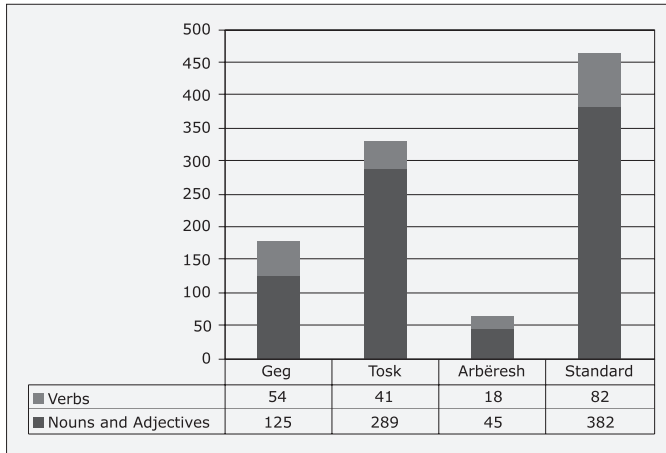

Figure 3. *Slavic → Albanian Borrowings by Dialect*
(based on Svane 1992: 287–288)

The more accurate generalization is not based on the North–South split of Geg and Tosk, but rather on those areas that have had particularly high levels of interaction with Slavic, both in the present, such as Shkodër in the northwest and Korçë in the southeast, and in the past, as in the areas of Vlorë in the south on the west coast and in Myzeqe and Berat in central south Albania, areas where Slavic dialects are presumed to have existed since the Bulgarian Empires’ conquests in the region in the 9th century (Svane 1992; Çabej 1962/2008). This can be seen in more detail in dialect investigations conducted by Xhelal Ylli (1997) who tested where individual borrowings from Slavic are accepted. From his work it appears that the areas with the highest acceptance of forms are where Slavic populations continue: Korçë, near Macedonia in the southeast, and Shkodër, near Montenegro in the northwest. Of the 1000 or so words in Ylli’s corpus, the highest number (430) are accepted in Korçë and Shkodër was second at 402. Other areas close to Slavic communities also retain many borrowings, like Tropojë (347), which is ethnographically connected with the highlands of Gjakovë/Đakovica in Kosovo, and Pogradec (316) on southern shore of Lake Ohrid. Several municipalities in south central Albania still recognize many Slavic loanwords, including Përmet (302) and Vlorë (300). Unfortunately, neither Svane (1992) nor Ylli (1997) investigate borrowings in Albanian dialects in the former Yugoslavia, but if the trend shown in Ylli (1997) continues, those dialects (all Geg except some Tosk dialects in southwestern Macedonia) likely have even more borrowings from Slavic.

Borrowings from Albanian to Slavic are also concentrated in the dialects where Slavic-Albanian contact is ongoing. However borrowings are not necessarily limited to areas where Albanians are still present. Hoxha (2001) cites examples from places as remote from Albanian communities as Slovenia and Bulgaria, and Murati (2000) claims that borrowings extend into dialects far from Albanian speaking communities in Macedonia, particularly into standard

Macedonian. As argued above, influence should not be measured primarily on the basis of forms in contemporary standard languages, but at least as a matter of curiosity—to say nothing of the possible motivations for such borrowings—the Serbian and Macedonian forms *kopile* ‘illegitimate son’, *struga* ‘sheepfold, pen’, (Hamp 1977) and *vatra* ‘fire, hearth’ (Hamp 1976) are worth mentioning as possible loanwords from Albanian, although their origins are disputable. According to Hoxha (2001), the greatest number of borrowings are found in Slavic dialects in west and southwest Macedonia, followed by dialects in Kosovo and in Plava and Gusinje in (northwest) Montenegro and southwest Montenegro. Gora dialects in Dragaš/Sharr in southern Kosovo and Serbian dialects in southern Serbia contain somewhat fewer borrowings, whereas other South Slavic dialects contain a handful of possible borrowings from Albanian. This distribution is represented in Figure 4, below.

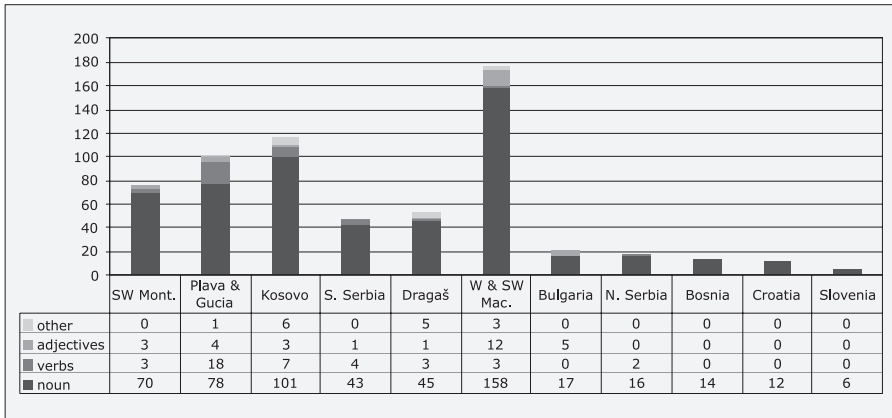

Figure 4. Number of Albanian Borrowings in South Slavic Dialects (acc. to Hoxha 2001)

2.4 Time of Borrowings

The main historical information relevant to the chronology of Slavic-Albanian contact are two migrations: the migrations of Slavs to the Balkans beginning in the 6th century AD (likely coming in contact with the Pre-Albanian population somewhat later) and the migration of Arbëresh Albanians to Italy in the 15th century. Within this timeframe, the time of Slavic-Albanian borrowings can be narrowed somewhat by the borrowings’ locations. For example, borrowings from Slavic are found in Arvanitika dialects in Greece (*briskë* ‘razor’, *klíč* ‘key’, etc.) and Arbëresh in southern Italy, (*bisedë* ‘conversation’, *bliznak* ‘twin’, *dubë* ‘oak’, etc.). Since some Arvanitika settlements likely had no significant contact with Slavic since the end of the 14th century, and Arbëresh settlements have been isolated from Slavic since the 15th century, these words must have been borrowed before the 15th century (Svane 1992: 291). Based on the time of the Slavs’ migrations to the Balkans and borrowings in Arvanitika and Arbëresh

dialects, most Slavic borrowings were likely borrowed between 700 and 1500 AD (Svane 1992: 290).¹¹

Unfortunately, neither Albanian nor Slavic writing provides much direct evidence for the chronology of borrowings. The earliest Albanian literature contains several borrowings from Slavic, although it dates only from the 16th century, with the earliest extant Albanian writing being Gjon Buzuku's *Meshari* (1555). Slavic borrowings like *shtrazë* 'guard', *rob* 'slave', and *porosit* 'order, request' are quite common in his writing and other classical Albanian works into the 17th century. Thus, borrowings from Slavic had been incorporated some time before this.¹² Slavic writing precedes Albanian writing by several centuries, beginning in the 9th century, with the earliest existing Slavic writing from the end of the 10th century or middle of the 11th century (Lunt 2001: 3). However, during the Ottoman Empire the literary tradition fell off precipitously, thus direct evidence of Albanian borrowings into Slavic for this period is unavailable. Instead some scholars have looked to 19th and 20th century Slavic heroic folk songs (Blaku 1989/2010) and dictionaries (Ajëti 2001) for evidence of borrowings from Albanian. Still, these give a late timeframe for investigation, as these date only to the mid-19th century. To my knowledge, no study of pre-Ottoman Slavic manuscripts has revealed any significant Albanian influence. Without evidence to the contrary, it may be assumed that many, and perhaps a majority, of Albanian borrowings into Slavic coincided with the Ottoman rule (15th–19th Centuries).

A type of indirect evidence validates this assumption—the phonological histories of Slavic and Albanian.¹³ Among the changes Albanian underwent during the time of contact with Slavic is */s/ > /sh/ [ʃ] (ca. 10th cent. AD) and the development of affricate phonemes /c/ [tʃ] and /ç/ [tʃ̥], (somewhat later, ca. 11th–13th cent. AD) (Topalli, Forthcoming). Slavic → Albanian borrowings have reflexes before and after both of these changes: Alb. *grusht* 'fist' (cf. OCS *grъstъ*) and Alb. *bisedë* 'talk, speech' (cf. Srb. *biseda*), the first preceding the change of */s/ > /sh/ and the second following it; so too with Alb. *porosit* 'to order, request' < Sl. *poročiti*, *carde* 'small load, burden' < Sl. *čerda*, and Alb. *çudit* 'to amaze' < Sl. **čuditi* with here the first two forms show borrowings before the development of the affricate in Albanian, while the last is a borrowing after its development. Borrowings from Slavic tend to show only the later forms of Albanian, and were, thus, borrowed some time after the Albanian borrowings from Slavic: *çkrepam*, *škrepam* 'to ignite' < Alb. *shkrep* and *džupleta* 'woolen sleeveless smock' < Alb. *xhubleta* [dʒubleta]. During this same

¹¹ This is not to say Albanian has not borrowed from Slavic more recently; many words have been borrowed from Serbian and Macedonian over the past two centuries, particularly by Albanian dialects in the former Yugoslavia.

¹² There is mention of Albanian writing as early as the 1300's (Ismajli 2000, Vermeer 1992), but at present the earliest available textual evidence is from the 16th century.

¹³ This treatment of historical phonology is of necessity abbreviated; further consideration is given in Curtis (2012).

time, South Slavic languages also underwent several sound changes, such as the denasalization of nasal vowels, the merger of jers with other vowels, the merger of CSL. *y with /i/, and the metathesis of vowel-resonant sequences before obstruents ((T)ORT > (T)RAT). Slavic → Albanian borrowings show a variety of outcomes for all but the earliest of these changes, indicating that lexicon was borrowed in the same period as the sound changes. For example, nasality of CSL. nasal vowels is preserved in Alb. *rendi* ‘order, place’, < *rędъ*, but not in Alb. *opet* ‘again’ < *opętb*. Albanian → Slavic borrowings, however, fairly consistently reflect later stages of Slavic. Although the precise chronology of these borrowings is unknown, and likely impossible to know certainly, the relative chronology of Slavic → Albanian borrowings to Albanian → Slavic borrowings is quite secure. In almost every case, borrowings from Albanian to Slavic appear to come from later periods than those from Slavic into Albanian as evidenced by the historical phonology. While Slavic → Albanian borrowings started early—perhaps around 700 AD—and lasted until 1500 AD, most were borrowed in the first half of the second millennium AD (Svane 1992). On the other hand, Albanian → Slavic borrowings likely took place towards the middle and second half of the millennium, thus overlapping with the time of the Ottoman Empire (Curtis 2012: 92–126).

3 Conclusion

Regarding the distinction between borrowing and imposition, both Albanian and Slavic have played the role of donor and of recipient. In other words, Slavic borrowed from Albanian as well as contributed to Albanian, and vice versa. In these interactions, however, Slavic lexicon was borrowed in greater numbers, and over a wider range of territory than Albanian lexicon. Likewise, while both Slavic and Albanian communities incorporated grammatical words from the other language, the percentage of functional words in Albanian → Slavic borrowings is greater than for Slavic → Albanian borrowings, perhaps indicating that Albanian material may have been transferred to Slavic by way of L2 imposition. Thus, it is too simplistic to say that the exchange of lexicon was one-directional or that only one type of transfer was involved. When compared to the historical period of borrowings it appears that Slavic → Albanian borrowings took place when conditions favored borrowing from Slavic (medieval Slavic Empires), while Albanian → Slavic borrowings happened when Albanian was favored locally (Ottoman Empire).

Second, according to Thomason and Kaufman’s approach, the presence of grammatical words suggests fairly intense contact between Slavic and Albanian. Function words taken from Albanian to Slavic dialects include the adverb *kret* ‘entirely’ (cf. Alb. *krejt*), the preposition: *pr* ‘for’ (cf. Alb. *për*), the pronoun and interjection *koč* ‘so much’ (cf. Alb. *kaq*), as well as the interjection *ja!* ‘(look) here!’ and the conjunction ‘*se* ‘that’ (Hoxha 2001). Only one derivational morpheme has been taken into Slavic (the diminutive suffix *-zě* used in some

Montenegrin toponyms and names like *Sukeza* (Stanišić 1995: 56). Borrowings from Slavic to Albanian, however, include several derivational morphemes in addition to the handful of functional words. These include adverbs *opet* ‘again’ and *okoll* ‘around’ (cf. Srb. *okolo*) and the conjunction *radi se* ‘because’; derivational suffixes from Slavic are used productively and not just with Slavic stems, eg. the suffix *-ishte* used for locations, as in *ranishte* ‘sandy pit’ (cf. Geg *ranë* ‘sand’ + *-ishte*), the feminizing suffix *-ka*: *yllka* ‘star’ (fem., also a proper name) (cf. Alb. *yll* ‘star (masc.)’), along with the suffixes *-ash*, *-icë*, *-inë*, *-nik*, and *-ec* (Svane 1992: 290). On the basis of these many derivational suffixes, it appears that the language contact for borrowings from Slavic to Albanian appears to have been somewhat more intense than Albanian → Slavic borrowings. By implication Albanian communities likely had more cultural pressure to learn Slavic than Slavic communities had to learn Albanian.

Finally, borrowings from both directions include some ERIC loans like the grammatical words discussed above as well as kinship terms. These types of borrowings further indicate periods of fairly intense cultural contact. However, this claim should be put into perspective somewhat by comparing ERIC loans in other cases of language contact in the Balkans. Although Friedman and Joseph do not quantify ERIC loans in the Balkan languages, it seems that these are more frequent in Albanian or Balkan Slavic interactions with other languages such as Greek, Aromanian, and Turkish than with one another. Thus, it may be that Slavic-Albanian language contact is on a smaller scale than other language-contact interactions in the Balkans.

Returning to the implications for socio-historical relations that the evidence from lexical borrowing presents, contact between Slavic and Albanian has produced changes to dialects in both language families over the long period of cultural interaction. The influence from Slavic to Albanian has been more extensive geographically and numerically, but Albanian has contributed many words to neighboring Slavic dialects as well. ERIC loans, in particular, indicate times of intense contact—presumably on fair or neutral terms—although the smaller number of changes compared to other contact situations in the Balkans may indicate that at other times, there may have also been ideological or practical motivations not to borrow from one language or the other.

REFERENCES

- Idriz AJETI, 2001: *Vepra IV*. Prishtinë: Akademia e Shkencëve dhe e Artëve të Kosovës.
- Ronelle ALEXANDER, 2006: *Bosnian, Croatian, Serbian, a Grammar: With Sociolinguistic Commentary*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Murat BLAKU, 1989/2010: *Ndikimi i shqipes mbi të folmet serbe të Kosovës: Sipas materialeve gjuhësore të botuara*. Ph.D. dissertation, University in Prishtina. Prishtinë: Institut Albanologjik i Prishtinës.

- Leonard BLOOMFIELD, 1933: *Language*. New York: Henry Holt and Co.
- Wayles BROWNE, 2002: *What is a standard language good for, and who gets to have one?* Columbus, Ohio: Department of Slavic and East European Languages and Literatures, The Ohio State University. (The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series in South Slavic Linguistics, 3).
- Matthew CURTIS, 2007: *Petar II Petrović Njegoš and Gjergj Fishta: Composers of National Epics*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. (The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, 1808). 16–20.
- –, 2012: *Slavic-Albanian Language Contact, Convergence, and Coexistence*. PhD. Dissertation, The Ohio State University, Department of Slavic and East European Languages, Literatures, and Cultures.
- Eqrem ÇABEJ, 1962/2008: *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe*. Tiranë: Çabej.
- Victor A. FRIEDMAN and Brian D. JOSEPH (forthcoming): *Lessons from Judezmo about the Balkan Sprachbund and Contact Linguistics*. To appear in *International Journal of the Sociology of Language*, Special Issue ed. by Ghil'ad Zuckerman.
- –, (forthcoming): *The Balkan languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eric HAMP, 1970: Early Slavic Influence on Albanian. *Balkansko ezikoznanie* 14/2, 11–17.
- –, 1976: *On the distribution and origin of vatra*. *Opuscula slavica et linguistica: Festschrift für Alexander Issastchenko*. Klagenfurt: Heyn. (Schriftenreihe Sprachwissenschaft, Bd. 1). 201–210.
- –, 1977: Strunga. *Balkansko ezikoznanie* 20/1–2, 113–117.
- Safet HOXHA, 2001: *Elemente leksikore të gjuhës shqipe në gjuhët sllave ballkanike*. Shkodër: Camaj–Pipa.
- Martin HULD, 1983: *Basic Albanian Etymologies*. Columbus, OH: Slavica.
- Rexhep ISMAJLI, 2000: *Tekste të vjetra*. Pejë: Dukagjini.
- Brian D. JOSEPH, 2010: Labeling Loanword Types in the Balkans. Paper presented at *17th Balkan and South Slavic Conference on Language, Linguistics, and Folklore*. The Ohio State University, Columbus April 15, 2010.
- Kostas KAZAZIS, 1972: The Status of Turkisms in the Present-Day Balkan Languages. *Aspects of the Balkans: Continuity and Change*. Eds. Henrik Birnbaum and Speros Vryonis, Jr. The Hague: Mouton. (Slavistic Printings and Reprintings, 270). 87–116.
- Androkli KOSTALLARI, Jani THOMAJ, Xhevat LLOSHI, Miço SAMARA, 1980: *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise, Instituti i Gjuhesise dhe i Letersise.
- Horace LUNT, 2001: *Old Church Slavonic Grammar*. 7th edition. The Hague: Mouton.
- Linda MËNIKU and Hector CAMPOS, 2011: *Discovering Albanian I Textbook*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Qemal MURATI, 2007: *Bashkëmarrëdhëniet gjuhësore shqiptare-maqedonase – Меѓусебни албанскомакедонски јазични влијанија – Albanian–Macedonian Language Interrelations*. Tetovo: State University of Tetovo.

Leonard NEWMARK, 1998: *Albanian-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Vanja STANIŠIĆ, 1995: *Srpsko-albanski jezični odnosi*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institute. (Posebna izdanja, 59).

Gunnar SVANE, 1992: *Slavische Lehnwörter im Albanischen*. Aarhus: Aarhus University Press. (Acta Jutlandica LXVIII, Humanistische Reihe, 67).

Jani THOMAJ et al., 2006: *Fjalor i Gjuhës Shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.

Sarah THOMASON and Terrence KAUFMAN, 1988: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California.

Albert THUMB, 1910: *Altgriechische Elemente des Albanesischen*. Indogermanische Forschungen 26, 1–20.

Kolec TOPALLI, 2007: *Fonetika historike e gjuhës shqipe*. Tirana: Shtëpia Botuese Dituria. [English edition forthcoming: Kolec Topalli, *Phonological History of Albanian*.] 359.

Frans VAN COETSEM, 1988/2000: *Loan Phonology and The Two Transfer Types in Language Contact*. Dordrecht, Holland: Foris Publications.

Willem VERMEER, 1992: Albanians and Serbs in Yugoslavia. *Yearbook of European Studies / Annuaire d'Études Européennes* 5, 101–124.

Xhelal YLLI, 1997: *Das slavische Lehngut im Albanischen*. München: Otto Sagner.

SLOVANSKO-ALBANSKI JEZIKOVNI STIK: BESEDJE

Avtor prispevka na podlagi različnih pristopov k preučevanju prevzetih besed obravnava zgodovinske povezave med slovanskimi jeziki in albanščino. Ugotavlja, da so imeli vsi obravnavani jeziki vlogo darovalca in prejemnika: slovanski jeziki so si besedje izposojali iz albanščine in hkrati prispevali svoje besedje v albanski jezik ter obratno. Slovansko besedje pa je bilo vendarle izposojeno v večji meri in na širšem geografskem območju kot albansko. Albanščina je prispevala predvsem besedje sorodstvenih vezi in drugih kategorij, ki so bile izposojene kot posledica intenzivnega in dolgotrajnega jezikovnega stika. Ta stik predpostavlja bogato in raznoliko povezanost, ki se je razvila pod vplivom različnih okoliščin, tudi v obdobju, ko so jeziki mirno soobstajali.

O propozicijskosti prislovov v slovenščini (z vidika slovanskega jezikoslovja)

ANDREJA ŽELE

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, andreja.zele@ff.uni-lj.si*

SCN V/2 [2012], 21–36

Prislovi so obravnavani kot organske sestavine celostne zgradbe povedi, zato njihova načelno velika funkcijska obsežnost oz. prehodnost od propozicijskosti k nepropozicijskosti in obratno ni nič posebnega. Poleg pravih prislovov kraja in časa se med samostojne propozicijske (pomenskospodstavne) prvine uvrščajo tudi t. i. vrstni prislovi. Pomenska nujnost sestavin v propoziciji je povezana z vezljivostjo, in samo udeleženci s konkretnim (tj. denotatnim in hkrati referenčnim) pomenom so del propozicije in hkrati uvajajo vezljivost.

Since we generally consider adverbs as organic components of clause's structural integrity their broad array of use or transition from proposition to non-proposition, and vice versa, is nothing special. Apart from real adverbs of time and place, definite adverbs also rank among independent components of the proposition. They fall under semantic necessity that is tied to valency, because only those participants who have a concrete (denotative and referential) are essential components of proposition and may serve to introduce valency.

Ključne besede: propozicija, propozicijske sestavine, prislovi, upovedovanje

Key words: proposition, propositional components, adverbs, wording

0 V tej razpravi je propozicijskost omejena na jezikovno(sistemsko) pomenskost v okviru enega sporočila, ki je navadno stavčna poved.¹ Propozicijo lahko razlagamo kot logični pomen stavčne povedi in kot intenčno polje povedja (Daneš 1968: 47; 1987: 56); v zvezi s propozicijo se poudarja zlasti njena »predjezikovna

¹ Poved izraža določeno propozicijo ali pomensko podstavo, propozicija pa prikazuje določeno dejstvo (SS 2000: 733).

pomenska zgradba«, ki propozicijo uvršča na »mišljenjsko ravnino«, ta pa je po eni strani prek inteligence povezana z realnostjo, po drugi strani pa prek jezikovnih pomenov vodi v upovedenje oz. ubeseditvev (Šoltys 1986: 1–2). V smeri k upovedovanju to propozicijo kot pomensko podstavo oz. bazo sestavlja množica bazičnih in kompleksnih pomenov (vezanih na vsebino entitet) z vzpostavljenimi pomenskimi razmerji (Kořenský 1984: 16). Z vidika zaključnega sporočila lahko govorimo o istopropozicijskosti in o (širši) medsporočilni neistopropozicijskosti sestavin/enot nasproti nepropozicijskim sestavinam.

Prislovi so zaradi t. i. vektorskih funkcij obravnavani kot organske sestavine celostne zgradbe povedi oz. sporočila, zato njihova načelno velika funkcijska obsežnost oz. prehodnost od propozicijskosti k nepropozicijskosti in obratno ni nič posebnega (Pen'kovskij 2004: 291–292).

Poleg pravih prislovov kraja in časa, ki so že po organskosti jezika samostojne propozicijske oz. bazične pomenske sestavine, se glede na svojo samostalniško motivacijo med samostojne propozicijske (pomenskospodstavne) prvine uvrščajo tudi t. i. vrstni prislovi², ki glede na pomenske lastnosti motivirajočega samostalnika vrstno opredeljujejo glagolsko dejanje/dogodek. Prislovi skladenjskopomensko natančneje določajo glagol glede na prostor, čas (ki sta takorekoč bivanjsko samoumevna), sredstvo (snov), spremstvo, vzrok,³ ozir ali izid;⁴ te izrazljive/zunanje okoliščine so navadno skladenjskopomensko vezljive in zato hkrati tudi propozicijske,⁵ npr. *laboratorijsko pregledati, enkrattedensko poročati, računalniško obdelati, parno drsati, zakonsko zagotoviti, slovnično popraviti, klinično živeti/umreti, metodološko dokazati, krvno maščevati* ipd. nasproti prislovom v vlogi lastnostnih modifikatorjev tipa *temeljito/dobro pregledati, redno poročati* ipd. Navajani primeri samo še potrjujejo, da so vrstni prislovi neke vrste sporočevanjski zgoščevalniki (Sgall 1968: 167) znotraj iste propozicije oz. iste stavčne povedi; imenujejo jih tudi »subpropozicije« (Adamec 1978: 278), ker se v stavčni povedi z vrstnim prislovom navadno ubesedujejo zložene propozicije – na izrazni ravni pa se stavčne ubeseditve zložene propozicije ne razlikujejo od stavkov iz navadne/nezložene propozicije. Propozicijskosti vrstnih pridevnikov v okviru stavka je možno dodati vzporedno propozicijskost na besednozvezni ravni.⁶

² Tovrstne prislove imenujemo tudi generični prislovi. Po Švedovi (1968: 69) vrstni prislov izraža konkretnjšo okoliščino nasproti abstraktnjšemu predpovskemu obrazilu.

³ Jezikovna vzročnost je odraz fizične/materialne vzročnosti v mišljenju oz. zavesti.

⁴ Pri nas je bilo še najbolj eksplicitno dosedaj na pojav, tipologijo in vloge vrstnih prislovov opozorjeno v monografiji Slovensko leksikalno pomenoslovje (A. Vidovič Muha 2000: 76–77). V češčini, kot enem izmed skladenjskopomensko bližjih jezikov, je na vlogo prislovov iz konkretnega samostalniškega pomena med drugimi večkrat opozarjal J. Kořenský (1984: 65).

⁵ P. Piper (2001: 45) tako npr. ločuje nepropozicijsko notranjo kavzalnost, npr. *oženiti se iz ljubavi*, od zunanje kavzalnosti, npr. *umreti od naboja*, ki je propozicijska.

⁶ Tu je treba omeniti bistveno jezikovnosistemsko opozorilo A. Vidovič Muha (2009: 253), da je potrebno razmisliti o pritegnitvi v propozicijo še prave (izsamostalniške) vrstne pridevnikove, ki s samostalniškim jedrom tvorijo stalno besedno zvezo oz. en leksem.

V primeru vrstnega prislova v stavčni povedi se namreč združujeta besedna (stavčna) in morfemska (besedotvorna) sintagma. Prostor in sredstvo kot konkretni entiteti in zato tudi samostojni propozicijski sestavini se lahko ubesedujeta implicitno (kot morfemski del glagola, npr. *stražiti* 'biti na straži', *ponočevati* 'biti (nekje) ponoči', *krampati* 'delati s krampom', *moževati* 'gibati se med možmi') ali eksplicitno kot /predložna/ imenska zveza (v *paru*, v *ambulantni*, z *injekcijo*) ali prislov (*parno*, *ambulantno*, *injekcijsko*). V naštetih primerih gre za različno stopnjo diateznosti med spoznavanjško/logično propozicijo in ubeseditvijo.

Povezovanje propozicijskosti stavčnih povedi s propozicijskostjo besedotvornih (morfemskih) sintagem kot so večbesedni leksemi tipa *stenska ura*, *prenosnik* (< prenosni aparat) pa samo še utrjuje spoznanje, da je jezik nedeljiva sistemska celota (Vidovič Muha 2009: 253).

1 Prislovi kot samostojne sestavine propozicije in prislovi kot (obvezne) sestavine upovedovanja

In kateri prislovi, poleg prostorskih in časovnih, so še potencialne samostojne sestavine propozicije? Še vsi drugi, ki uvajajo načinovna in vzročna razmerja s konkretnimi entitetami, tj. prislovi načina, prislovi sredstva/spremstva, vzroka, ozira.⁷ Vzrok in ozir izražata neposredno razmerje s predmetom, kajti tudi pri oziru in vzroku je bistvena sestavina 'prostorskost' (Vinogradov 1947: 377, 379). Možno propozicijskost prislovov izražajo tudi jezikoslovna poimenovanja kot prislovno določilo sredstva/orodja.⁸

Vrstni prislovi so navadno s stališča matične propozicije vedno tudi neke vrste posredne prostorske opredelitve, tj. prostor je določen prek konkretne predmetnosti in vsebin, ta prostorska opredelitev pa se veže na konkretno položajskost vršilca oz. nosilca določenega dejanja/dogajanja/procesa;⁹ prehod iz konkretnih vsebin tudi na konkretna razmerja je lepo izražen s primeri tipa *peljati se z avtom* (češ.: *jet avtem*). Glede na povedano lahko pri vrstnih prislovih kot potencialnih propozicijskih oz. logično-pomenskih sestavinah zelo upravičeno govorimo o globinskih sklonih po Fillmoru (1965, 1968). Dejstvo

⁷ Entiteta v tem primeru označuje materialno pojavnost, ki je vezana na obstoj v prostoru in času.

⁸ Z vidika skladenjskopomenske sorodnosti jezikov je opozorjeno tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju (Vidovič Muha 1988: 63–64, 69; MČ 3 1987: 116; Daneš 1987: 49, 55, 93). Vidovič Muha (1988: 69): »Med prislovna določila načina spada tudi prislovno določilo sredstva in orodja (glagolskega) dejanja /.../; dokaz, da gre dejansko za prislovno določilo in ne za orodniški predmet je vsaj v hipotetični pretvorbi predložnega prislovnodoločilnega samostalnika v izprislovno določilo: *elektrošok* < *to*, *da šokira z elektriko* > *električno šokira* ipd.«

⁹ Pogoj za propozicijskost oz. pomenskosestavinskost prvine je njena primarna prostorskost – lahko govorimo o prostorsko motiviranih jezikovnih metaforah (Piper ²2001: 147).

tudi je, da so vršilec, dejanje, prostor in sredstvo v najtesnejši povezavi in soobstoju na ravni logične/spoznavne oz. propozicijske zgradbe jezika, ki je hkrati tudi logična/spoznavajska baza jezika; zlasti vsebino razmerij med naštetimi bistvenimi entitetami pa lahko izražajo prislovi (Grepl 1987: 41).

Nasproti izpridevniškim lastnostnim prislovom, ki lastnostno opredeljujejo (modificirajo) glagolsko dejanje/dogajanje/stanje, so vrstni oz. samostalniško motivirani prislovi ravno zaradi svoje konkretne prostorske samostojne sestavine propozicije stavčne povedi.¹⁰ Ravno z večjo konkretizacijo se z vrstnimi prislovi v sporočilu jasneje ločuje vsebina od dodane sporočajske subjektivnosti oz. avtorske, ki pa se propoziciji dodaja šele v procesu upovedovanja. Naklonskost (z izraženim sporočevalčevim doživljajskim in siceršnjim razmernim odnosom) je namreč tudi obvezni sestavni del upovedovanja in zato tudi konstitutivni (bistveni) del povedja in nato povedi.¹¹ In če je v procesu upovedovanja z jezikoslovnega vidika koristno jasno stopenjsko ločevanje propozicije (tj. pomenke podstave s pomenskimi sestavinami) od končne izražene povedi, je v končnem upovedenem sporočilu seveda to neločljivo združeno. Torej predstavitev oz. ugotovitev, katere jezikovne (denotatne) prvine pomenko samostojno funkcionirajo že na propozicijski stopnji, ni razlog za strah, da bi prišlo do »nasilnega razmejevanje naklonskih pomenskih sestavin od propozicijskih« (Kunst Gnamuš 1981: 55), in lahko se samo še potrjuje, da »v sleherni povedi sočasno izražamo predmetno vsebino ter hkrati naše razmerje do nje in naslovnika /.../ da je naklonska sestavina najpomembnejša in najbolj površinska pomenska plast. /.../«. Dejansko stanje, izraženo s propozicijo, je torej »le leča, skozi katero se lomijo žarki sporočevalčevega videnja«.

1.1 V okviru prislovov je ključno tudi osnovno vprašanje adverbizacije določennih predvsem predložnih imenskih zvez, kjer se predlog abstrahira v prislovno razmerje, pomenska motivacija pa je v samostalniku, npr. *doslej*, *opolnoči*, *dnevno*, *tedensko*, *mesečno*, *predvčerajšnjim* ipd. Z vidika vezljivostne hierarhizacije povedkovega glagola in tudi s stališča zgradbene organizacije stavčne povedi je pomenljivo, da povedkovi glagoli prvenstveno težijo k adverbizaciji (predložnih) imenskih zvez v vlogi prislovnih določil načina (Knappová 1973: 152; Rusínová 1972: 182–185). Poenobesedenje oz. leksikalizacija predloga pa

¹⁰ V okviru iste pomenske podstave oz. propozicije stavčne povedi lahko ločujemo prislove kot nesamostojne ali samostojne pomenskopolstavne sestavine nasproti drugopozicijskim sestavinam.

¹¹ O. Kunst Gnamuš (1987/88: 8–16) ugotavlja, da upovedovalna teorija izgublja jasnost in preglednost zaradi nejasnih prehodov med propozicijsko in naklonsko pomensko plastjo. To pa po njenem mnenju izhaja iz tega, ker je delitev človeka na spoznavno bitje na eni strani in na pragmatično bitje na drugi strani nasilna. Po vsem tem avtorica prihaja do sklepa, da bi bilo vredno poskusiti propozicijsko pomensko sestavino razčleniti na dve plasti – na a) plast doživljajsko nepredelane predstave o zunanji predmetnosti – Pd in na b) plast miselnih in doživljajskih razmerij/pričakovanj – Pr/p. Zagotovo sta v proces upovedovanja nujno vključeni obe omenjeni plasti, od namenskosti sporočanega pa je potem odvisno, kaj je izrazljivo obvezno in kaj neobvezno oz. izpustljivo.

je sprejemljivejša in hitrejša pri abstraktnih imenih, npr. z *veseljem* > *veselo*, tako še *brezskrbno*, *zmerno*, *ponoči*, *vsakodnevno* ipd.

2 Merila za vključevanje prislovov med samostojne propozicijske sestavine

Novejše slovenske jezikoslovne študije (prim. Slovensko leksikalno pomenoslovje /SLP/ A. Vidovič Muha 2000) v okviru tipologije vrstnih prislovov (s samostalnikom v podstavi) eksplicitno odpirajo vprašanje propozicije globinskega udeleženca, pri lastnostnih (izglagolskih) prislovih pa je opozorjeno na pojav cele propozicije v drugi propoziciji.

Meja med propozicijskostjo in nepropozicijskostjo, med vsebino entitete in lastnostjo entitete, in posledično prehodnost med vezljivostjo in družljivostjo je še najbolj razložljiva s t. i. vrstnimi (samostalniško motiviranimi) prislovi. Vrstni prislovi (SLP: 76–77) so pretežno, glede na samostalniški izvor, izudeleženska obpovedkova prislovna določila – pretvorbno pa vključujejo tako delovalnike (*računalniško*, *radijsko*, *medijsko*) kot okoliščine (*ambulantno*, *tovarniško*, *laboratorijsko*), npr. *To obdeluje samo strojno*, *Že večkrat so ga samo ambulantno zdravili*, *Dela honorarno*, *Politično in kulturno deluje* ipd.

2.1 Poudarjen pomensko-pretvorbni vidik

Vrstni prislovi zaradi pomensko-pretvorbni zmožnosti v prostostavčno poved vnašajo tudi paradigemska razmerja – sporočilo se popolno uresniči še z dodanim paradigemskim podsistemom /pre/tvorb.¹² Propozicijskost je vezana na obstoj, obstoj pa na prostor, s čimer lahko utemeljujemo propozicijskost določenih besed v sporočilu – npr. *parno* je propozicijski prislov, ker ga lahko tudi razložimo z dodatnim glagolom s polnopomenskim glagolom *biti* v pomenu ‘nahajati se’, ki je samo istopropozicijska konkretizacija razmerij, npr. *On parno drsa* ↔ ‘On drsa. Je (z nekom) v paru’, nasproti nepropozicijskemu *posamezno*, ki se razvezuje s pomočjo pomožnega *biti* + *kot*, npr. *On drsa posamezno* ↔ ‘On drsa. Je kot posameznik’, kjer je v ospredju podobnost kot stanjska lastnost. Ravno tovrstne razvezave omogočajo, da prislove označimo tudi kot ‘vrinjeni globinski povedki’, ‘vložene povedi’ ali kot ‘stavčni prislovi’ (J. Orešnik 1994: 125; 1996: 257). V zvezah tipa *skupinsko delovati*, pa je prislov *skupinsko* lahko propozicijski v smislu *Delujejo v skupini* ali nepropozicijski/podobnostni v smislu *Delujejo kot skupina / kot v skupini*, kjer je spet zgolj

¹² Po J. Kořenském (1974: 244) sta v primeru vrstnih prislovov uresničeni obe stopnji realizacije propozicije – 1) leksikalna in skladenjska in 2) besedotvorna in morfološko-skladenjska.

podobnost ali *Politično deluje* (< ‘Deluje v politiki’¹³ (propozicijsko) nasproti *Deluje kot politik* (podobnost kot lastnostna oznaka). V razmerju med *strokovno oceniti* (< ‘oceniti glede na stroko’) nasproti *strokovnjaško oceniti* (< ‘oceniti kot strokovnjak’) je propozicijsko samostojni prislov *strokovno*. V povedi *To se izključuje avtomatsko* (< *To se izključuje z avtomatom / na avtomatu – To izključuje avtomat*) se na primeru prislova *avtomatsko* potrjuje, da je vrstni prislov skladijskobesedotvorna sinteza sredstva dejanja (Sd), mesta dejanja (Md) in vršilca dejanja (Vd). Večkrat in v različnih obdobjih je bila je že bila potrjena pretvorbna naveza vršilec/povzročitelj – sredstvo – orodje – vzrok, ki jo pogosto pretvorbno-izrazno zgošča vrstni prislov (Mrázek 1976: 90), npr. *Dvigalo avtomatsko oz. računalniško dostavlja posamezne izdelke, Ljudje ročno ali strojno obirajo pridelek*.

2.1.1 Propozicijskost vrstnih pridevnikov se lahko potrjuje tudi s tem, da npr. propozicijski ozirni (načinovni) prislov ne more stati ob kakovostni nestanjski pridevniški besedi, npr. *lep v obraz* > **obrazno lep*, *dolg v roke* > **ročnodolg* (Vidovič Muha 1988: 108), možno pa je *mrežastokril* (< ‘krila kot mrežo’ nasproti **krilnomrežast* < ‘mrežast v krila’ ipd.). Za propozicijske vrstne prislove tudi velja, da imajo v skladijski podstavi predložno samostalniško zvezo ob polnopomenskem *biti* ‘nahajati se’, npr. *klinično mrtev / živ* (‘glede na kliniko / na klinično stanje, pregled’).

S pomensko-pretvorbne vidika, in zato posredno, propozicijsko pomembnost prislovov dokazujejo in potrjujejo motivirani glagoli tipa *deskati*, *grabiti*, *moževati*, *naoljiti*, *planinariti*, *pomokati*, *ponočevati*, *sankati*, *sončiti*, *vedriti* ipd.; propozicijskost prislovnega določila sredstva pa se potrjuje tudi z možnostjo pretvorbe v odvisnik s polnopomenskima *biti* ali *imeti* v *sankati se z lopato / na lopati* < ‘sankati se, tako da ima lopato /da je na lopati’, *kositi s srpom* ipd.

Sinkretizem oz. možno združevanje udeleženskih vlog v primerih *streljati iz puške s slepim nabojem* se razlaga z možnostjo pretvorbe prislovnega določila sredstva v odvisnik z *biti* v pomenu ‘nahajati se’: *streljati iz puške, tako da je v njej slepi naboj* (o tem tudi Běličová 1982: 141; 1996: 173).

S tvorbenega vidika na propozicijskost vrstnih pridevnikov opozarjajo tudi dvonaglasne tvorjenke tipa *literárnozgodovinski*, *céstonprométni*, *denárnogospodárski*, kjer je naglašen tudi podstavni vrstni pridevnik.

2.2 Poudarjen funkcijski vidik.

Po naši slovnični tradiciji (SS 2000: 492) nujno potrebne sestavine propozicije tvorijo propozicijsko jedro, določa pa jih glagolska vezljivost. Pomenska nujnost sestavin v pomenski podstavi oz. propoziciji je torej povezana z vezlji-

¹³ Leksem *politika* je po Piperju (2001: 146) v primerih kot *Deluje v politiki*, *Iti v politiko* ipd. lahko v vlogi prostorsko motivirane metafore.

vostjo, in samo udeleženci s konkretnim (tj. denotativnim in hkrati referenčnim) pomenom,¹⁴ ki so neposredno ali pretvorbno vključeni v stavčno skladnjo, lahko uvajajo vezljivost.¹⁵

Konkretni jezikovni odraz propozicijskosti določenih vsebin na vseh ravni- nah jezika je torej vezljivost. Vrstni prislovi tudi pretvorbno-stavčno (glede na predpovedkov položaj v stavku) potrjuje vsebinsko vezljivost v okviru prisojevalnega razmerja, kar sicer izražajo tudi prislovnodoločilno rabljene predlož- ne zveze. Da lahko govorimo o neke vrste vzporedni vsebinski vezljivosti v okviru prisojevalnega razmerja potrjujejo primeri *Sedijo v plaščih* (Pd ∩ Md, poudarek je na mestu dejanja /Md/) ali *Teče v nogavicah* (Pd ∩ Md, poudarek je na predmetu dejanja /Pd/) (prim. Křížková 1968: 105, 107); tovrstno sprem- ljajočo vsebinsko vezljivost v prisojevalnem razmerju bi jezikoslovno označili kot primik ali celo kot šibko vezavo (»slabá rekce« /Adamec 1968: 113/) ali kot kompleksno vezavo zaradi implicirane sporočilnosti (»kompleksní vazba« /Jelínek 1968, 390/). Sem spadajo tudi primeri, ki vključujejo sredstvo (Sd), npr. *Rana je od noža* (prevedeno iz češčine *Rána je nožem*, Kořenský 1984, 83); podobni primeri za snov/sredstvo so še *To je od barve*, za vzrok pa *To je zaradi barve* ipd. V zvezi z vrstnimi prislovi se v ruskem jezikoslovju govori tudi o 'kategoriji objektivne modalnosti v okviru predikativnosti' (Švedova 1968: 69).

Funkcijskost propozicijskih prislovov označujejo v slovanskem jezikoslovju poimenovanja kot 'kompleksna propozicija' (Grepl/Karlík 1998: 42), 'virtualna propozicijskost' v povezavi s virtualno vezljivostjo (Pen'kovskij 2004: 290). V češkem jezikoslovju (P. Sgall, E. Hajičova, J. Panevova 1986b: 143) zasledimo tudi oznako 'dvojna odvisnost' (double dependency), ki skuša nakazati vzpo- redno vezljivost s prisojevalnim razmerjem.

O. I. Moskal'skaja (1973: 40) se med možnostima, da 'povedek označuje razmerje med osebkom in prislovnim določilom načina' ali da 'povedek sku- paj s prislovnim določilom načina natančneje določa osebek' smiselno odloči za slednjo, ki jo označi kot 'povedkovo-okoliščinska opredelitev povedi' (processual'no-obstoitel'stvennye determinijuščie predloženiija). Pretvorbno združevanje dejanja z načinom potrjujejo tudi zgledi kot *Pritlično se je namestil* < *On se je namestil, tako da je v pritličju*, podobno še pri *On deluje podtalno* ipd. Vsekakor pa je smiselna uporaba vrstnih prislovov (npr. prostorskih, sred- stvenih) odvisna od povedkove vezljivosti.

S stališča prislovnodoločilno rabljenih sredstev pa je smiselna propozicijska sestavina prislovno določilo sredstva (Grepl 1987: 116; Vidovič Muha 1988: 69),¹⁶ obstoj propozicijskih prislovnih določil sredstva potrjuje tudi njihov stavč-

¹⁴ O tem Daneš (1987: 55), ki udeležence deli na tiste, ki imajo denotativni, referenčni in konkretni pomen in na druge, ki so nendenotativni, nerefenčni in abstraktni.

¹⁵ Nujnost enoumne sporočilnosti povedi kot glavnega merila za /ne/obveznost stavčnih členov zagovarja P. Sgall (1986a: 65–66, 122).

¹⁶ Po češki slovnici (Grepl, Karlík 1998: 253) gre za »sredstvo v širokem smislu« ('pro- středek v širokém smyslu').

ni soobstoj z nepropozicijskimi lastnostnimi prislovi v primerih kot *Obdeloval je z dletom hitro in krožno*.

2.3 Pretvorbno-funkcijski vidik

S pretvorbno-funkcijskega vidika bi lahko po Ju. D. Apresjanu samostalniško motivirane vrstne prislove vključili v 'motivirano obvezno vsebinsko vezljivost', nasproti lastnostnim izpridevniškimi prislovom, ki jih funkcijsko opredeljuje kot 'nemotivirano obvezno vsebinsko vezljivost', in slednja zlasti vezljivostne posebnosti glagolov samo poudari, npr. enovezljivost zameji samo na vršilskost, npr. *dolgo trajati*, *lepo se obnašati*.¹⁷ Samo z vršilcem/nosilcem dejanja se lahko upovedujejo tudi lastnostni izglagolski prislovi, npr. *sede kuhati*, *kleče prositi* ipd. Slednji so že zaradi izglagolske motivacije vzporedne propozicije.

2.3.1 Tudi povedkovi udeleženci se delijo na povedkove delovalnike (s konkretnim/denotatnim pomenom – po Ju. D. Apresjanu je to 'nemotivirana obvezna vsebinska vezljivost' (1995: 165), npr. *hekersko delovati*, *izvidniško se gibati* ('delovati kot heker', 'gibati se kot izvidnik' nasproti propozicijski rabi *honorarno delovati / delovati za honorar*), in povedkove okoliščine (z abstraktnim/nedenotatnim pomenom), izražene z izpridevniškimi prislovi, npr. *dobro kuhati*, *lepo slikati* ipd.¹⁸

2.3.2 Vezljivostno neobvezne ali družljivostne sestavine propozicije so lahko v okviru besedila že potencialne sekundarne propozicijske sestavine – vse je odvisno od pomena glagola v povedju; pri *Zdravi se ambulantlyno* je *ambulantlyno* lahko primarna ali sekundarna propozicijska sestavina, odvisno kateri skladijski pomen glagola *zdraviti* je upoštevan, npr. ali *Zdravi se in zdaj je v ambulanti* ali *Zdravi se v ambulanti in ne v bolnici*.

¹⁷ Apresjanova 'nemotiviranost' je tu z vidika glagola mišljena kot pomenskoskladijska neusmerjenost (nasproti glagolski pomenskoskladijski usmerjenosti, ki jo enačimo z glagolsko vezljivostjo). Sicer pa pomensko- in strukturoskladijsko vlogo prislovn/(o)zveznih dopolnil ruska skladijska teorija označuje kot 'določnostno odvisnost' v nasprotju z 'udeležensko odvisnostjo', gl. Ju. D. Apresjan (1995: 51, 130).

Češka skladijska teorija, gl. Mluvniče češtiny – Skladba (1987: 18, 38, 192, 254), takšne primere označuje kot »syntagmata rozvitá«. Izpridevniška prislovna določila načina so opredeljena kot skladijsko obvezna dopolnila (t. i. 'skladijska relevantna', ki oblikuje 'obrobni/stranski tip (okrajový typ) stavčnega vzorca') predvsem v izpeljanih stavčnih zgradbah v okviru sekundarne diateze – »adverbiální výrazy se stávají obligatorním komponentem derivované struktury«, v nasprotju s »syntagmatu valenčni«.

¹⁸ V. S. Hrakovskij (1985: 5–8) ima 'konstrukcije s povedkovimi delovalniki' (»konstrukcii s predikatnymi aktantami«), izpridevniški prislovi pa so predstavljeni tudi kot 'konstrukcije s širšim obsegom' oz. kot 'konstrukcije s povedkovo okoliščino' (»konstrukcii s predikatnym sirkonstantom«).

2.3.3 Nepropozicijske oz. nesamostojne propozicijske sestavine izražajo podobnost oz. lastnost razmerja. Tudi nepropozicijska samostalniško motivirana prislovna dopolnila z impliciranim udeležencem (v prvotni povedkovodoločilni vlogi) vzpostavijo skladenjskopomensko navezavo z glagolom, npr. *Včasih je tekmovalno smučal, danes pa smuča le ljubiteljsko*,¹⁹ nasproti propozicijskim prislovnim določilom kot npr. *To se upravlja daljinsko ali ročno*.²⁰ Uvajanje medpropozicijskih prislovnih dopolnil tipa *tekmovalno* je hkrati tudi prehod v besedilno skladnjo.²¹

3 Merila pomenskosti udeležencev in glagolov pri vezljivih prislovnih določilih načina

Za propozicijskost in hkrati tudi vezljivost prislovnega določila načina je v nadaljevanju treba eksplicitno poudariti nekaj izhodiščnih meril pomenskosti udeležencev in glagolov.

V okviru udeležencev, ki izražajo sredstvo, orodje ali način – ‘s čim ali kako nekaj ustvarjati ali upravljati’ je pogoj za propozicijskost in posledično vezljivost, kot že rečeno, tudi konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev,²² in tudi (bolj) konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne

¹⁹ *Včasih je tekmovalno smučal* ali *Včasih je smučal kot tekmovalec* lahko razvežemo v *Včasih je smučal. Bil je tekmovalec* in v slednji povedi je *tekmovalec* v vlogi t. i. povedkovega aktanta oz. povedkovega udeleženca, ki ga češka slovnica poimenuje tudi »kopredikativni komplement« (Grep/Karlik 1998: 255), uvaja pa povedkovodoločilno vezljivost. Vsekakor primer potrjuje besedilnost vezljivosti.

²⁰ Meja med neudeleženskimi izpridevniškimi prislovi in izudeleženskimi (izsamostalniškimi) prislovnimi zvezami ali pretvorbami je razlagalno nakazana v slovarskih razlagah Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ta so npr. pri slovarski iztočnici *delati*, neudeleženski izpridevniški prislovi lahko vključeni v pomenske razlage: ‘kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih’ *grdo/prav delati z knjigami*, ‘izpolnjevati, opravljati kako nalogo’ *uspešno/pridno/veselo delati* < *delati in biti uspešen/priden/vesel*, pri iztočnici *gledati* – ‘s pogledom izražati kaj’ *grdo/prijazno/lepo gledati*, ‘imeti določen odnos do česa’ *čisto drugače gledati na svet*, pri *jemati* – ‘imeti določen odnos do česa’ *jemati kaj resno, tragično*, pri *misliti* ‘imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa’ *Dobro, slabo misli o meni*.) Izudeleženski prislovi oz. prislovne zveze pa so označeni s pomenskimi razlagami ‘zavestno uporabljati telesno in duševno energijo za pridobivanje dobrin’ *umsko/ročno delati* < *delati z umom / delati na roko*, ‘opravljati delo na določenem področju’, npr. *kulturno/politično delati* < *delati v kulturi/politiki*.

²¹ Vse to potrjuje, da mora vsak skladenjski slovar biti vezljivostno-kolokacijski slovar – le tako lahko zajame čimbolj pristno živo rabo, ki se navezuje tudi na nadpovedno oz. besedilno skladnjo.

²² Na konkretno, tj. na razmerno-prostorsko, povezanost orodja in načina v različnih jezikoslovnih kontekstih opozarja tudi sodobnejše rusko jezikoslovje (Muravenko 1998: 77) s pripombami kot: orodje je lahko sestavina načina dejanja oziroma tudi povedje z vključenim načinom dejanja ima vezljivo orodje dejanja.

(prave udeleženske) vezljivosti v prislovnodoločilno vezljivost oz. družljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslavljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno/ kvazivezljivost, npr. *delati z dletom/krampom, delati strojno* (kako? = zaradi velike splošnopomenskosti glagola je to lahko povedkova oz. povedkovodoločilna vezljivost) nasproti *rezljati z dletom / strojno / laboratorijsko / v laboratoriju* (s čim? = z dletom = predmetna vezljivost, kako? = strojno = prislovnodoločilna vezljivost, kje? = prislovnodoločilna vezljivost);²³ tudi in še zlasti z vidika udeležencev je nujni pogoj za vezljivost konkretna (predmetna ali vsebinska) pomenskost udeležencev, npr. *delati z dletom, delati z besedilom*,²⁴ nasproti nevezljivi abstraktni pomenskosti udeležencev (navadno so to lastnostne okoliščine), npr. *delati z veseljem / veselo*.²⁵

3.1 Z vidika udeleženskosti in vezljivosti so posebnost t. i. sestavljeni udeleženci z možnostjo hkratnega nastopanja v več udeleženskih vlogah, ki hkrati odpirajo propozicijska mesta – vlogi vršilec/nosilec dejanja in način dejanja – najtipičnejši primeri so *človek – delujoči del telesa*, npr. *Tone to dela ročno / pametno / z glavo, Toneta boli trebuh / Toneta boli v trebuhu*, ki omogočajo soobstoj osebkove/predmetne vezljivosti in prislovnodoločilne vezljivosti (krajevne ali načinovne). Nasprotje sestavljenim udeležencem, ki odpirajo nova skladijskopomenska mesta oz. udeleženske vloge, je udeleženec, ki v eni/obstoječi udeleženski vlogi združuje več možnih udeleženskih vlog, npr. *Avtobus nas je pripeljal na cilj*, osebek *avtobus* v tem primeru združuje udeleženske vloge vršilca dejanja, sredstva dejanja in mesta dejanja, tj. 'avtobus

²³ V zadnjih desetletjih je pri nas na pričakovano odločilno pomensko soodvisnost povedkovo-udeleženskega razmerja tako s skladijskobesedotvornega kot s skladijskopomenskega vidika opozorila A. Vidovič Muha. V Slovenskem skladijskem besedotvorju (SSB 1988: 63–64) je poveden komentar: ».../ Zlasti če je samostalnik pojmovni, precej teh /podstavnih/ glagolov sili v primično razmerje: *silobran < to, da se brani s silo / v sili /.../*; v teh primerih seveda nimamo opravka z orodniško vezavo. Morda so še nekoliko dvoumni primeri kot *strojepis < to, da pišejo s strojem*, kjer bi orodniški predmet lahko zamenjal prislov *strojno*.«

²⁴ Tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju se v tovrstnih primerih govori o prislovnem določilu orodja/sredstva. V slovenskem jezikoslovju o »prislovnem določilu sredstva in orodja« (Toporišič 1982: 77–78; ⁴2000: 623; Vidovič Muha 1988: 69; Sgall 1986: 128–129: »určení doprodu, vyjadřované primárně předložkovým pádem«; »určení nástroje«, určení látky/materiálu«, »určení prostředku transportu«, Grepl. Karlík 1998: 253–254, 283–284). V Mluvnice češtiny (MČ 3 1987: 50–51, 61–62, »způsoby vyjádření nástroje činnosti«) se možna vezljivost prislovnih določil načina potrjuje z ugotovitvijo, da povedkova vezljivost lahko zahteva tudi prislovna določila načina, ki so besednovrstno največkrat predložne samostalniške zveze.

²⁵ Tudi po češki jezikoslovni tradiciji, npr. po M. Greplu in P. Karlíku idr. (v *Skladbi češtiny*, 1998), lahko na eni strani govorimo o valenčnih prislovih (»adverbiální (příslovečný) komplement«, 252), po drugi strani pa v zvezi s prislovnimi (izprivedniškimi) dopolnili lahko govorimo o nevezljivih dopolnjevalnih lastnostnih okoliščinah oz. o lastnostnih modifikatorjih, ki glagolske pomene dopolnjujejo oz. pomensko določajo navznoter, in zato ne delujejo v smislu glagolske intence oz. valence navzven.

je bil hkrati naš prevoznik, naše sredstvo prevoza in mesto prevoza'. To so tipični primeri diateze.

T. i. sestavljeni udeleženci so zaradi dvoje udeleženske vloge tudi dvojna vezljivostna posebnost, ker navadno zaradi njihove visoke stopnje vršilstosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi vezljive okoliščine načina dejanja, npr. *Božal ga je z očmi* (kako? => z očmi) – v teh primerih možna pretvorba *Njegove oči so ga božale* samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebk; sicer delujoči osebki del v orodniku lahko obravnavamo tudi kot kvazivezljivost delnega (telesnega) delovalnika, npr. *Mahal je z roko* (kako? = kvazivezljivost) se tako pomensko in slovnično razlikuje od *Maha z robcem* (s čim? = prava vezljivost).

Neke vrste prehod med neudeleženskimi in /iz/udeleženskimi obpovedkovimi dopolnili so primeri, kjer vsebinski udeleženec pomenskoskladenjsko natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava metuljčka/žabico* ('kot metulček / kot žabica'), *Drsa parno/ v paru / Drsa s kom v paru* (nasproti že lastnostno rabljenim *drsati posamezno / kot posameznik*).

3.2 Najširše in najobširnejše možnosti uporabe vezljivih načinovnih določil imajo splošnopomensko in oslabilnopomensko rabljeni glagolski pomeni. To tudi sicer sovпада s splošnejšo jezikoslovno ugotovitvijo, da je vezljivost načina lastna širšemu obsegu glagolov in da tudi sicer ni praktično noben način (popolnoma) neodvisen od glagola.

Konkretizirani glagolski pomen v povedku omogoča zlasti predmetno vezljivost, medtem ko raba posplošenega pomena predmetno /pretežno orodniško/ vezljivost (orodja ali sredstva) spremeni v prislovnodoločilno vezljivost načina (uporabe tega orodja ali sredstva), npr. *obžagati z motorko : obrezati z motorno žago : oklestiti z žago / s sekiro* (s čim? = predmetna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (kako? = prislovnodoločilna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (je v smislu pretvorb *obžagati/obsekati* lahko tudi povedkovodoločilna vezljivost ob pomensko oslabiljeni rabi glagola).²⁶ Torej vsaka možna besedotvorna vključitev udeleženca v glagolski pomen tipa *obžagati/obsekati* hkrati vzvratno kaže na možno oslabiljeno rabo glagola *obdelati*, in hkrati na njegovo splošno oz. širokopomensko rabo, ki dopušča vezljivost različnih orodij in sredstev v smislu načina ravnanja, ker ne zamejuje uporabe orodja in sredstva na samo določeno orodje/sredstvo v konkretno predmetno vezljivost. V vsakem primeru

²⁶ Med splošnostjo in oslabilnostjo pomena določenega glagola je zelo tanka meja oz. prehod. V ruskem jezikoslovju je utrjeno ločevanje med predmetnimi in povedkovimi udeleženci, tako da se tudi skladenjskopomenska bližina orodja/sredstva dejanja in načina dejanja razločuje tako, da je orodje/sredstvo dejanja v vlogi predmetnega udeleženca, način dejanja pa označuje t. i. povedkov udeleženec, ki je del povedkovodoločilne vezljivosti (Muravenko 1998: 77).

gre za kolizijo med predmetom in prislovnim določilom s tem, da ima prednost pomenski vidik pred skladenjskim (Uličný 2000: 20).

Glede na povedano so možne strukturnoskladenjske različice z določili: *Piše ročno/strojno* (kako?) *s peresom/z računalnikom* (s čim?) nasproti *Piše s peresom/z računalnikom* (kako?) nasproti *Računa s svinčnikom/z računalnikom* (kako? => prim. pog.: *Računa peš*).

4 Dopolnjena dosedanja delitev prislovov glede na propozicijskost v sporočilu oz. povedi

Z vidika pomenske podstave oz. propozicije se vrstni prislovi ločujejo:

(1) Propozicijski prislovi ali zunanjeokoliščinski prislovi (izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja, in sicer kraj in čas, deloma pa zlasti tudi način). S svojim sintagmatskim jedrom tvorijo polavtomatizirane besedne zveze.

(1.1) Istopropozicijski vrstni prislovi (z motivirajočim samostalnikom v podstavi), ki glagolsko dejanje opredeljujejo:

(1) prostorsko/časovno (s podstavo 'v/na kraju/času': *laboratorijsko/ambulantno pregledati, cestno se usmerjati, mesečno poročati*);

(1.1) v/kot (< 'biti/nahajati se / obstajati kot': *skupinsko delovati* ('delovati v skupini'), *parno drsati* ('drsati v paru'), *množično se zbirati* ('zbirati se v množici / v množico');

(2) vzročno (s podstavo 'zaradi/od česa/koga': *denarno vztrajati/prenesti, telesno/duševno vzdržati*)

(3) načinovno

(3.1) sredstveno / snovno (s podstavo 's čim': *računalniško obdelati – obdelati z računalnikom, instrumentalno poskusiti, beliti z apnom / s čopičem, bežati v copatih, politično poudariti*)

(3.2) spremstvo (s podstavo 's kom': *bratsko deliti, prijateljsko popivati*)

(3.3) ozirnost (s podstavo 'glede na koga/kaj': *biološko prizadeti, slovnično popraviti, prehransko se zanemariti*)

(3.4) posledičnost (s podstavo 'do česa': *smrtno se ponesrečiti*)

(1.2) Neistopropozicijski; pri izglagolskih / deležijskih prislovih gre za »vgraditev ene stavčnopovedne propozicije v drugo« (Vidovič Muha 2000: 76); deležijski prislovi z obrazilom -(o/e)č ali -aje/-é in družljivost s prislovom stopnje ni mogoča (*molče spremljati dogajanje, stoje opazovati promet*).

(2) Nepropozicijski modifikacijski oz. notranjeokoliščinski lastnostni prislovi (izražajo notranjo lastnost glagolskega dejanja); s svojim sintagmatskim jedrom

tvorijo aktualizirane besedne zveze/sintagme, ki so besedilne in po govornem dejanju razpadejo.

(2.1) Izpridevniški lastnostni (pomensko družljivi s prislovi stopnje): *Dobro piše* > *Zelo dobro piše*.

(2.2) Izpridevniški vrstni z motivirajočim samostalnikom v podstavi:

(2.2.1) s samostalniki s podkategorijo človeško⁺: (*po*) *človeško se obnašati*, (*po*) *sosedsko pomagati*, (*po*) *vojaško pozdraviti*, (*po*) *slovensko govoriti* ipd.

(2.2.2) s samostalniki v vlogi enakosti/primere: *vojaško pozdraviti* ('pozdraviti kot vojak'), *hekersko delovati* ('delovati kot heker').

(3) Z možno propozicijskostjo ali nepropozicijskostjo: v/kot (< propozicijski v 'biti/nahajati se', nepropozicijski kot 'enakost/primerá'): 1) propozicijsko: *politično/kulturno se udejstvovati* ('udejstvovati se v politiki/kulturi?'), 2) nepropozicijsko: *politično/kulturno se udejstvovati* ('udejstvovati se kot politik/kulturnik'), *športno prenesti* ('prenesti kot v športu / kot športnik');

(3.1) Samo nepropozicijsko je *posamezno drsati* (< drsati kot posameznik), medtem ko je v nekaterih drugih primerih odločanje o propozicijskosti odvisno od osebka: *On parno/tandemsko drsa* (< On drsa v paru / v tandemu) je propozicijska raba nasproti nepropozicijski *Onadva parno/tandemsko drsata* (< Onadva drsata kot par < Onadva sta pri drsanju par), kjer je *parno/tandemsko* rabljeno nepropozicijsko; podobno lahko sklepamo pri prislovu *skupinsko*, kjer edninska in dvojinska raba osebka omogočata propozicijsko rabo (< *On(dva) deluje(ta) v skupini*), množinska raba osebka pa uvaja nepropozicijsko rabo prislova *skupinsko* s podstavo *Oni delujejo kot skupina / Oni so skupina in tako delujejo* ipd.

VIRI IN LITERATURA

Přemysl ADAMEC, 1978: Složené propozice a jejich syntaktické realizace v ruštině. *Slovo a slovesnost* XXXIX/3–4, 278–280.

—, 1968: O otázce uplatnění členů v strukturních popisech jazyka. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 111–114.

Jurij Derenikovič APRESJAN, ²1995: *Leksičeskaja semantika*. Moskva: Vostočnaja literatura RAN.

Jaroslav BAUER, 1968: Konstitutivní a fakultativní prvky větných schémat. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 164–165.

Helena BĚLIČOVÁ, 1982: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. /Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty/. *Studie a práce lingvistické 17*. Praha: Academia.

Helena BĚLIČOVÁ, Ludmila UHLÍŘOVÁ, 1996: *Slovanská věta. Řada lingvistická sv. 3*. Praha: Euroslavica.

František DANEŠ, 1968: Sémantická struktura větného vzorce. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 45–49.

František DANEŠ idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.

FIDA, <http://www.fida.net>

Josef FILIPEC, 1985: *Lexikologie. Česká lexikologie*. Praha: Academia.

Charles J. FILLMORE, 1965: *Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations*. London – The Hague – Paris: Mouton & CO.

– –, 1968: The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory*. Ur. E. Bach in R. T. Harms. USA.

Miroslav GREPL idr., 1968: Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně.

Miroslav GREPL idr., 1987: *Mluvnice češtiny (MČ 3 – Skladba)*. Praha: Academia.

Miroslav GREPL, Petr KARLÍK idr., 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.

Viktor Samuilovič HRAKOVSKIJ idr., 1985: *Typologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*. Leningrad: Nauka.

Milan JELÍNEK, 1968: Funkce a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 389–395.

Miloslava KNAPPOVÁ, 1973: K otázkám adverbializace. *Slovo a slovesnost XXXIV/2*, 150–157.

Jan KOŘENSKÝ, 1984: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia.

– –, 1974: Problémy konstrukce gramatiky jazyka ze sémantické báze. *Slovo a slovesnost XXXV/4*, 241–255.

Helena KŘÍŽKOVÁ, 1968: Adverbiální determinace slovesná a větný vzorec. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 103–109.

Olga KUNST GNAMUŠ, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.

Olga I. MOSKAL'SKAJA, 1973: Problemy semantičeskogo modelirovanija v sintaksise. *Voprosy jazykoznanija XXII/6*, 33–43.

Roman MRÁZEK, 1968: Dedukce a empirie při srovnávací typologii slovanské věty. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 185–200.

– –, 1976: Problematika tzv. hierarchizace propozice. *Slovo a slovesnost XXXVII/2* (Praha: ČAV), 86–96.

Elena V. MURAVENKO, 1998: O slučajah netrivial'nogo sootvetstvija semantičeskikh i sintaksičeskikh valentnostej glagola. *Semiotika i informatika 36* (Moskva: Russkie slovari), 71–81.

Janez OREŠNIK, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.

—, 1996: *Nauk novejšje slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.

Aleksandr Borisovič PEN'KOVSKIĀ, 2004: *Očerki po ruskoj semantike*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.

Predrag PIPER, ²2001: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ur. B. Pogorelec, P. Merku in M. Sovre. Ljubljana: DZS.

Zdenka RUSÍNOVÁ, 1972: O adverbializaci předložkových výrazů. *Jazykovedný časopis* XXIII/2, 182–185.

Petr SGALL, 1968: Větné typy a struktura věty z hlediska funkčního. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 167–169.

Petr SGALL idr., 1986a: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.

—, 1986b: *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha: Academia.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

Otakar ŠOLTYS, 1986: Ke vztahu predikace a centrace. *Slovo a slovesnost* XLVII/1, 1–15.

Natal'ja Jul'jevna ŠVEDOVA, 1964: Determinirujuščij ob'jekt i determinirujuščeej obstojatel'stvo kak samostajatel'nye rasprostraniteli predloženiya. *Voprosy jazykoznanija* XIII/6, 77–93.

—, 1968: O razgraničenii prostogo predloženiya i shodnyh s nim konstrukcij. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 65–73.

Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.

—, ⁴2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Oldřich ULIČNÝ, 2000: *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Universit Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistične revija* 32/2. 142–155.

—, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.

—, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje (SLP)*. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

—, 2009: Skladenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/2. 251–261.

Viktor V. VINOGRADOV, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.

ON PROPOSITION IN ADVERBS IN SLOVENE (FROM ASPECT OF SLAVIC LINGUISTICS)

We limit our discussion of proposition of adverbs to linguistic (systemic) semantics in the framework of single communication, which generally is a one-clause sentence. From the perspective of communication's finality we may talk about the components/units of same-proposition as well as (wider) inter-communicative non-same-proposition in comparison to non-propositional components.

In line with the grammatical tradition essential components of proposition form the proposition core, and are defined by verbal valency. They fall under semantic necessity that is tied to valency, and only those participants who have a concrete (denotative and referential) meaning may serve to introduce valency. Thus concrete (denotative) semantics relating to participants expressing manner or instrument (with what and how to create or manage something) is also one of the prerequisites for proposition and, consequently, valency.

From the point of view of proposition, adverbs may be divided into propositional – i.e. same-proposition (time, place and noun-motivated) – and non-same-propositional participial adverbs. Non-propositional adverbs are modification, adjective-derived quality adverbs. Certain noun-derived adverbs, however, allow for propositional and non-propositional use, depending on the verbal meaning or verbal valency.

Lexicalisation Patterns of Rendering Path Descriptions in Polish Translation from English

DOROTA CHŁOPEK

*University of Bielsko-Biala; Bielsko-Biala, Ul. Willowa 2,
PL – 43–309 Bielsko-Biala, dorotach@ath.bielsko.pl*

SCN V/2 [2012], 37–55

Članek govori o izrazito dvokategorijalni tipologiji jezikov, ki jo je razvil Talmy. Raziskovalec izpostavlja jezike, ki pot ali cilj označijo zunaj glagolskega okvira (»satelitsko uokvirjeni jeziki«), ter jezike, ki pot ali cilj označijo znotraj glagola (»glagolsko uokvirjeni jeziki«), in sicer v smislu združevanja semantične komponente poti – bodisi kot »satelitsko« umeščene ob načinovni glagol ali ob glagolski koren. Slobin je to tipologijo razširil z uvedbo razreda ekvivalentno uokvirjenih jezikov. Angleščina in poljščina sta oba satelitsko uokvirjena jezika, vendar avtorica ugotavlja, da angleščina pogovorno izraža ideje s strukturami, ki leksikalizirajo natančno pot skozi satelite, poljski prevod pa to pot nevtralizira, spreminja ali opušča pot, izraženo v originalu.

The article pertains to the powerful bi-categorical typology of languages developed by Talmy. The researcher generally points at satellite-framed languages and verb-framed languages in terms of conflating the semantic component of path, either to a satellite placed near a manner verb or to a verb root. Slobin expanded that typology by introducing a class of equipollently framed languages. English and Polish are both satellite-framed languages. Nonetheless, while English colloquially expresses ideas with constructions lexicalising precise path through satellites, Polish translation renders the path, neutralises it, changes it, or omits the path conveyed by the original version, which is illustrated by this paper.

Ključne besede: Talmy, tipologija, prevajanje, vzorec, angleščina, poljščina

Key words: Talmy, typology, translation, pattern, English, Polish

0 Introduction

The article focuses on Polish translation of English utterances that express a route of movement or a situation of being located in relation to Talmy's bi-categorial typology developed for *satellite-framed* languages and *verb-framed* languages (see Talmy 1985, 2000). Talmy's typology is based on colloquial use. The satellite conflating path in satellite-framed languages *is in a sister relation to the verb root* (Talmy 2000: 222), for example a verb particle in English and a verb prefix in Polish. Verb-framed languages characteristically map the core schema or the path into the verb (see *idem*). The thesis in this article is that although English and Polish are both categorised as satellite-framed languages (see Slobin 2003: 163), Polish employs a less precise path in communicating the information that will naturally have that path when expressed in English, in utterances with satellites. Nevertheless, Polish has a verbal potential to express numerous situations with the semantic component of path. That potential is given by abundant prefixes, called *satellites*, and by prepositions,¹ often correlating with the prefixes. Such constructions, however, may not convey a specific path, the path may be neutral. For example, expressions with the prefix *prze-* and the correlating preposition *przez* with a nominal complement in the accusative case can render English utterances with *over*, as in *On przeskoczył przez płot* 'He has jumped over the fence', with *through*, as in *Hałas przeszedł przez ścianę* 'The noise came through the wall', and with *across*, as in *On przedostał się przez rzekę* 'He got across the river'. The Polish examples above specify the path 'to the other side' by means of the nominal complements of the preposition *przez*, which are marked for the accusative case, a spatial case in Polish (see Krążyńska 2000: 41). What is more, while a native speaker of English may instruct the interlocutor to approach him or her saying *Come over here*, with *over* in the 'to the other side of' sense, or *Come here*, or just *Come*, the same information in Polish, *Chodź tutaj* or *tu* 'Come here or here', or just *Chodź* 'Come', will omit the distance 'to the other side of' encoded in *over* in *Come over here*. The distance is evoked by the verb *chodź* 'come', and it is implicitly conveyed by the deictic index form *tutaj* or *tu* 'here', marking the endpoint of the path in the Polish version. English communicates it with the verb *come* and, additionally, explicitly, with the particle *over*, marking the distance 'to the other side of'. Moreover, in another example, *off* in *Take your*

¹ Zaron (2005: 49) indicates that the thesis about a stronger relation of a Polish preposition to the noun following it than to the verb preceding it is deeply controversial. Saloni and Świdziński explain that prepositionality is a selective dictionary category of real 'właściwych', and not real 'niewłaściwych', verb lexemes 'leksemów czasownikowych'. Its values are conventional names of prepositional lexemes. These lexemes most often consist of one element. In order to achieve transparency of the value of the selective category of prepositionality, the researchers do not use the label prepositional lexeme but they use the label of a pair consisting of the word that is an *exponent of the prepositional* form and the name of the case, e.g., *O + Acc* 'About + the Accusative case' (c.f. Saloni, Świdziński 2007: 130).

hands off me expresses a precise path, either real or metaphorical, the Polish version however is *Zostaw mnie* ‘Leave me’, without path. It has 13 results in the demonstrative corpus of the PWN² Corpus of the Polish language at [URL: <http://korpus.pwn.pl>] and 10 results in the PAN³ Corpus of the Polish language at [URL: <http://korpus.pl>]. The utterance *Zostaw mnie* ‘Leave me’, is also used as equivalent to *Take your hands off me* in the meaning *Zostaw mnie w spokoju* ‘Leave me in peace’, with 3 results in the PWN Corpus (op. cit) and 2 results in the PAN Corpus (op. cit). Nevertheless, the reading of *Zostaw mnie*, ‘Leave me’, depends on the context, on the particular usage event. Although Polish has a rude utterance with path that corresponds to the path expressed by *Take your hands off me*, which is *Zabierz ode mnie swoje łapy* ‘Take your grabbers off me’, this utterance has no results in the PWN Corpus and in the PAN Corpus, respectively. The colloquial English language is saturated with the semantic component of path. Neutralising or reducing the path of motion, also omitting that semantic component, is observed in Polish utterances (see Chłopek 2008a, b; 2010a, b). Thus, the objectives of this paper are to present certain translational problems related to expressing the “intricate” trajectories of movement encoded through English constructions in Polish. Those problems are illustrated through the patterns for rendering English utterances with the semantic component of motion event and path into Polish.

Motion evoked by verbs has recently drawn a response from several Slavic researchers, for example in the volume *New Approaches to Slavic Verbs of Motion*, edited by Hasko and Perelmutter (2010, Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins). Kopecka examines *the relationship between typology and the semantic variety of Manner verbs in Polish* (idem, 227). Filipović focuses on *the expression of motion events in Serbo-Croatian in the context of Talmy’s (1985) typology* (idem, 247). According to the researcher, *Not all manner of motion verbs can be freely used in all motion expression, as in the case of English, due to lexical and morphosyntactic restrictions* (Filipović 2010: 249). Filipović argues that the restrictions that are presented in her paper *affect the lexicalization of motion events in Serbo-Croatian and, as a result, its position within Talmy’s typology* (idem). Nikitina focuses on the issue of encoding the endpoint of motion in Russian. The researcher claims that *the set of expressions a language may use to describe directed motion is typically not limited to one construction. Alternative ways of expressing the same meaning can be used with different or partly overlapping classes of verbs* (Nikitina 2010: 287). Rakhilina presents a thorough analysis of *five Russian and five Polish verbs, both cognates and not* (2010: 291). The researcher explains that there is *a considerable difference between verbal frames of rotation lexicalized in both languages despite their close relations* (idem). Gor, Cook, Malyushenkova and Vdovina, together, pertain to the bi-categorial typology developed by Talmy

² PWN stands for Państwowe Wydawnictwo Naukowe, an established Polish publisher of academic texts.

³ PAN stands for Państwowa Akademia Nauk ‘National Academy of Sciences’.

(1985, 2000). The researchers analyse Russian verbs of motion in the process of second language acquisition (Gor et al, 2010: 361). The articles in Hasko and Perelmutter's volume referred to above suggest that Talmy's influential typology opens areas for further investigation into the place of Slavic in the satellite-framed typology. This paper contributes to this research field the finding that while English colloquially expresses ideas with utterances lexicalising precise paths, Polish translation preserves the path, changes it, neutralises the original precise path, or omits it. This paper focuses on path in both languages, not on manner or generally on motion. Although motion may be present in the translation Polish version, the originally expressed specific and explicit path may not be evoked by it.

This paper shows examples referring to several ways of processing the originally expressed path in the translation Polish version. It consists of three main parts following this introduction. The first part is a general presentation of basic aspects of Talmy's bi-categorial typology based on patterns of lexicalising path. The second part is the main body of the text. It presents ways or patterns observed in expressing the original information conveyed by English path-constructions in Polish. Those patterns were identified by the author through earlier research, following and analysing translations from colloquial English into Polish, for example oral translations in films (see Chłopek 2008a, b), like *Take your hands off me* 'Zostaw mnie'. In this paper the patterns are demonstrated on the basis of examples (1a) to (14a) from J. K. Rowling's *Harry Potter and the Order of Phoenix* (2003: 1–145), rendered by Andrzej Polkowski under the title *Harry Potter i Zakon Feniksa* (2004, Poznań, Media Rodzina), examples (1b) to (14b). The third part of the paper attempts to formulate possible reasons for different lexicalisations of the same information in both *satellite-framed* languages respectively: with specific path in English and with either preserved or general, reduced or omitted path in Polish.

1 A general insight into the typology of *satellite* and *verb-framed* languages

According to Talmy's bi-categorial typology with respect to verbalising the semantic component of path, present in motion event, languages are generally either *satellite-framed* class or they are within the *verb-framed* category (1985). While the former group has verb satellites that express the path, morphemes added to verb roots, free or bound, the latter group encodes that component of motion in the root verb. For example, English and Polish, respectively, are both categorised as satellite-framed languages since they express the path with satellites: English with verb particles, which are free morphemes, for example *down* in the sentence *She took down the suitcase*, Polish with verb prefixes, which are bound morphemes, for example the prefix *z-* in the sentence *Ona zdjęła walizkę* 'She took down the suitcase'. Talmy has introduced a new grammatical category, which is a *satprep*, a blend created of a satellite and a

preposition, based on another blend, an *adprep*, composed of an adverb and a preposition, introduced by Bolinger (1971: 26–31). Bolinger illustrated an adprep with the following sentence, with the adprep *off*: *She swept off the stage* (idem). The researcher explained that adpreps are *portmanteau words, fusions of elements that are syntactically distinct but semantically identical* (Bolinger 1971: 31). Talmy used *satprep* in the description of motion event (e.g., 2003: 108). The researcher treats *a situation containing motion or the continuation of a stationary location alike as a ‘Motion event’ /.../* (Talmy 2007 [1985]: 70). Constructionally, adpreps or satpreps seem to belong to the verb as much as to the following noun phrase. A *satellite* is a verb particle, it is an adverb, an adjunct. A particle is the only complement *which can freely come between the verb and its direct object* (Huddleston and Pullum 2010 [2005]: 144). For example, it is correct to say *She took down the suitcase* and *She took the suitcase down* (c.f. idem). A preposition immediately precedes its nominal complement, for example *off* in the phrase *off the stage* in the imperative *Off the stage!*. In traditional grammar, prepositions are bound in constituency to a following noun phrase, whereas adverbial particles are more bound to the verb. Huddleston and Pullum extend the preposition category (see idem, 128–134). Nevertheless, this paper considers prepositions as additional to satellites in expressing the path and sometimes categorised as adpreps or satpreps, in Talmy’s terms, like *off* in the sentence *She swept off the stage* (Bolinger, op. cit). According to Talmy, *Generally, the Path is expressed fully by the combination of a satellite and a preposition* (2007 [1985]: 141).

If a path – quoting Slobin (2003: 116) – *has several components, each is typically expressed by a separate verb in a verb-framed language: schematically: ‘exit the house – cross the field – enter the forest’. This “heavy” sequence of clauses can be compacted in a clause with a single verb in a satellite-framed language: run – out of the house, across the field, into the forest.* To illustrate these contextual situations with two contrastive utterances, Slobin (2003: 163) provides an example from English and from French, respectively. French is a verb-framed language:

- (1) *The dog went into the house.*
- (2) *Le chien est entré dans la maison.*

Slobin argues that Slavic languages *are also satellite-framed, but present a problem* (2003: 120). Since the path satellites in the Slavic languages are verb prefixes, Slavic use separate verbs for path segments (see idem). For example, Polish takes a number of verb prefixes with manner verbs, like in the following examples with the stem *frunąć* ‘fly’: **przy***frunąć* (z powrotem) ‘fly back’, **do***frunąć* ‘fly to’, **nad***frunąć* ‘fly to’, **w***frunąć* ‘fly into’, **prze***frunąć* ‘fly through/across/over’, **pod***frunąć* ‘fly near to’, **s***frunąć* ‘fly off (from)’, **od***frunąć* ‘fly away (from)’, **wy***frunąć* ‘fly out (of)’. Prepositions may complete the path designated by the satellite, which is another term for a post-verbal particle (see Talmy 2003 [2000]b: 107).

Talmy explains that English has a number of verbs that genuinely incorporate path (1985 [2007]: 92), such as: *enter, exit, ascend, descend, cross, pass, circle, advance, proceed, approach, arrive, depart, return, join, separate, part, rise, leave, near, follow*. Nevertheless, those verbs are not the most characteristic type in English, since the great majority are borrowings from Romance, where they are the native type. What is more, those verbs do not predominate in everyday speech. They tend to occur in formal language, not in colloquial communication.

Talmy has distinguished several other participants than the Path in the Motion event, such as the Figure, the Ground, and the semantic component of Manner.⁴ Languages that express manner through verb roots, such as English, for example through the manner verb *fly*, communicate path through a movement verb and a satellite, which is the particle accompanying the verb, for example *fly back*, where the particle *back* occurs with the main verb *fly*, as in *He flew back to London*⁵. Verb-framed languages, for example French, communicate the manner of movement, called the co-event, with an adjunct, *either the prepositional phrase or the gerundive* (Talmy 2003 [2000]b: 224). It means that there is a subordinate expression of manner together with the verb conveying the path (see Slobin 2004: 25). For example, the *freedictionary.com* gives the following translation of the example *He flew back to London* into French, where the prepositional phrase *en avion* expresses the manner of motion: ‘Il est revenu à Londres en avion’ (literally: ‘He returned to London by plane’).

Talmy analyses motion events with real or *factive* motion (see Talmy 2003 [2000]b) and with *fictive* motion. Fictive motion is connected with a category of *emanation paths* (Talmy 2003 [2000]a: 115). Among them, there is a path belonging to *visual paths*. That emanation path explains the path evoked by *looked up at Fudge* in (8a) and *looking down at the jumble* in (14a), among the examples in part two. According to Talmy (2003 [2000]a: 115),

This type of fictive motion involves the conceptualization of two entities, the Experiencer and the Experienced, and of something intangible moving in a straight path between the two entities in one direction or the other. By one branch of this conceptualization, the Experiencer emits a Probe that moves from the Experiencer to the Experienced and detects it upon encounter with it. This is the “Experiencer as Source” type of sensory path. By the other branch of the conceptualization, the Experienced emits a Stimulus that moves from the Experienced to the Experiencer and sensorily stimulates that entity on encountering it. This is the “Experienced as Source” type of sensory path. Sight, in particular, is thus either treated as a probing system that emanates from or is projected forth by a viewer so as to detect some object at a distance, or it is treated as a visual quality that emanates from some distal object and arrives at an individual, thereby stimulating a visual experience.

⁴ The Motion event and the components of the event are written with capital initial letters by Talmy (see e.g., 1985 or 2000). In this paper, those words *start* with a *lower-case* letter.

⁵ See [URL: <http://thefreedictionary.com>].

Therefore, relating to Talmy, this paper has examples with factive and fictive motion, real and not real, expressed in part two. Talmy presented two main categories of languages: satellite-framed and verb-framed languages (see 1985). Slobin contributed a type of *equipollently-framed* languages to Talmy's influential bi-categorial typology. The researcher proposed a *tripartite typology with regard to path expression* /.../ (Slobin 2004: 26). Slobin (2004: 25) defines an equipollently-framed language in the following way:

Path and manner are expressed by equivalent grammatical forms. The typical construction types, depending on language, are:

- *MANNER VERB + PATH VERB: serial-verb languages (Niger-Congo, Hmong-Mien, Sino-Tibetan, Tai-Kadai, Mon-Khmer, Austronesian)*
- *[MANNER + PATH]VERB: bipartite verb languages (Algonquian, Athabaskan, Hokan, Klamath-Takelman)*
- *MANNER PREVERB + PATH PREVERB + VERB: Jaminjungan languages.*

Germanic and Slavic are classified as satellite-framed languages (see, e.g., Slobin 2004: 25). Slobin states that *The preferred means of expressing path is a nonverbal element associated with a verb. The typical construction type is MANNER VERB + PATH SATELLITE* /.../ (Slobin 2004: 25). I argue that while colloquial English is saturated with path-expressions, Polish verbalises the original information with path, changes it, neutralises it, and also omits the original path or the motion event expressed in the English version. The following part focuses on strategies of expressing the path of motion lexicalised by the English version in translation into Polish.

2 Rendering English utterances with Path into Polish

The strategies that native speakers of Polish use when translating English path descriptions into Polish, which I observed in my earlier research (see Chłopek 2008a, b; 2010a, b), usually follow different lexicalisation patterns. Apart from the canonical representation of path by satellite-framed languages, through expressions with path satellites, there are also path constructions with different lexical categories in the Polish version, such as manner verbs and lexical adverbs. They evoke explicit paths in the Polish version. However, in the Polish version also occur utterances with nouns, adjectives, expressions that evoke usage-based knowledge. They make the original path ambiguous. The reading of the semantic component of path is subjective and vague on the basis of the Polish version with those categories. What is more, the translation version in Polish may not convey any path or may omit the whole motion event expressed by the English version. This part presents selected examples of those tendencies. First, within each sub-part, examples from the original, English, version are provided with numbers marked (a), corresponding to their Polish translation marked (b). The examples in the Polish version are translated into English, in brackets, by the author of this paper (Ch.).

First, path satellites occur in both versions. Then, the Polish version has different lexical categories expressing ambiguous paths, open for subjective interpretations. Subsequently, the Polish version does not render the originally lexicalised path, and finally it does not evoke motion event, which is denoted by the English version.

2.1 Path satellites in both versions

In colloquial use, native speakers of English tend to communicate ideas by means of path, for example: *Coming up* (on a TV screen), *Come over here*, *Take your hands off me*. According to Talmy's typology, English conflates path to particles. Particles are adverbials accompanying root verbs, therefore Talmy calls them *satellites*. Polish also has satellites. They are verb prefixes. This section shows satellites in both versions.

The English version

The English examples from (1a) to (4a) denote the path with satellites and prepositions. Examples (1a) and (2a) have the satellite *out* conflating the path. The satellite *out* in (1a) means⁶ 'away from home or work'; the satellite *out* in (2a) means 'in a direction away from the inside or center'. In (3a) and (4a), the preposition *into* indicates 'entry, introduction, insertion, superposition, or inclusion'.

(1a) *!...!, my parents will be **out**, said Gordon.* (p. 17)

(2a) *'Breakfast,' she said as she pulled **out** her wand !...!. (p. 112)*

(3a) *He turned a corner **into** Magnolia Crescent !...!. (p. 13)*

(4a) *'I'll take you to the door,' said Mrs Figg, as they turned **into** Privet Drive.* (p. 27)

In the English version, the adverb *out* and the preposition *into* lexicalise specific paths. They also imply the configuration of the nominal referent completing the path. Nevertheless, the path particle or the preposition seem to take major stake in evoking the particular path.

⁶ All definitions of English path satellites and prepositions used in this paper come from the Merriam-Webster dictionary at [URL:// [http: merriamwebster.com](http://merriamwebster.com)].

The Polish version

The Polish version from (1b) to (4b) has constructions with satellites denoting the path. In (1b) and (2b), the verb prefix⁷ *wy-* is on two respective manner verbs – the present finite verb *wybywają* and the present participle *wyciągając* – with which it indicates ‘movement from the inside to the outside, /.../’ (Dubisz, T-Ż, 2006: 548). That path is equivalent to the path denoted by *out* in the English version in (1a) and (2a).

(1b) ‘/.../ starzy **wybywają** – powiedział Gordon.’ (p. 20) (/.../ my parents are going **off** – said Gordon.)

(2b) ‘– Śniadanie – powiedziała, **wyciągając** różdżkę /.../’ (p. 139) (– Breakfast – she said, pulling **out** her wand /.../)

In (3b) and (4b), apart from the prefix *s-*, there are prepositional phrases *w* + the nominal complement in the accusative case (acc.), which is a spatial case in Polish (see Krążyńska 2000: 41–42). It informs about “adlative” direction, which relates to motion towards the point of reference. What is more, Krążyńska emphasises that this meaning of the case exists only in spatial constructions (c.f. idem). The prefix *s-* on the imperfective manner verb *kręcić* ‘to turn’, makes the verb perfective (see Dubisz, P-Ś, 2006: 1123). The prepositional phrase where the nominal complement is marked for the accusative case, naming the location, together with the preceding verb, evoke situations equivalent to those lexicalised by the expressions with *into* in the English version in (3a) and (4a).

(3b) ‘Doszedł do rogu i skręcił **w** Magnolia Crescent.’ (p. 15) (He reached the corner and turned **into** Magnolia Crescent.)

(4b) ‘– Odprowadzę cię do drzwi – powiedziała pani Figg, kiedy skręcili **w** Privet Drive – /.../’ (p. 30) (I’ll see you to the door – said Mrs Figg, as they turned **into** Privet Drive.)

Although Polish has satellites equivalent to those occurring in the English version, sometimes the constructions with satellites require more information to convey the specific path, like a prepositional phrase where a spatial complement is marked for a spatial case, such as the accusative case. Krążyńska explains that this fragmentary kind of relation of a preposition with a case that introduces the semantic component of “orientation” is described by the traditional perspective, represented, for example, by Klemensiewicz (1963: 20). According to that perspective, a preposition elaborates the meaning of the case (Krążyńska 2000: 42).

2.2 Path constructions with different lexical categories in Polish

The accurate path depicted by the English version is rendered into Polish by utterances with satellites and prepositional phrases or with other lexical cat-

⁷ All definitions of Polish path satellites and prepositions in this article come from *Uniwersalny słownik języka polskiego* (2006, Warszawa, PWN).

egories. In the latter case, the original exact path becomes ambiguous in the Polish version. This sub-part, after “the English version”, illustrates near to the original paths, *equivocal*, or changed paths, which are expressed by sentences with: manner verbs, locative adverbs, a noun, an adjective, and a *circumlocutory* utterance that evokes usage-based knowledge.

The English version

The English version in (5a) – (11a) has satellites and prepositions. The satellite *around* denotes the path ‘in a circle or in circumference’ in (5a) and (6a). In (7a), the adverbial *up and down* evokes the path ‘to and fro’ or ‘from one place to another’. In (8a), the satellite *up* evokes orientation ‘in or into a higher position or level’, the satprep *down* indicates the location ‘toward or in a lower physical position’. In (9a), *over* lexicalises the path ‘all through or throughout’. In (10a), the satellite *up* indicates an abstract path ‘in or into a higher position or level’. That path is not real because it refers to a quality, not to a physical location; it is metaphorical. The orientational metaphors HIGH STATUS IS UP and GOOD IS UP, respectively (see Lakoff and Johnson 1980 [2003]: 16), license the usage of *up* in (10a). What is more, although *up* evokes a situation of static nature, Talmy’s explanation justifies motion in that situation: *The component of Motion (with capital M) refers to the presence per se of motion or locatedness in the event* (Talmy: 2003 [2000]b: 25). In (11a), the satellite *up*, the converse of *down*, is used in the main sense: ‘upward from the ground or surface’.

(5a) *.../; the eye whizzed **around**, staring at them all in turn.* (p. 50)

(6a) *These furious thoughts whirled **around** in Harry’s head, .../.* (p. 15)

(7a) ***Up and down** he paced, consumed with anger and frustration, .../.* (p. 43)

(8a) *.../ and looked **up** at Fudge through the half-moon spectacles that rested halfway **down** his very crooked nose.* (p. 127)

(9a) *Most of the books he owned were strewn **over** the floor .../.* (p. 51)

(10a) *‘Yeah,’ Said Tonks, looking proud. ‘Kingsley is as well, he’s a bit higher **up** than me, though’.* (p. 52)

(11a) *He swung his right leg over his Firebolt, gripped its handle tightly and felt it vibrating very slightly, as though it was keen as he was to be **up** in the air one more.* (pp. 54, 55)

The English version in (5a) – (11a) has satellites evoking the path, for example *around* in (5a) and (6a), *up and down* in (7a), *up* in (8a), in (10a), and in (11a), also satpreps, the satprep *down* in (8a) and *over* in (9a). The list of examples ranging from (5a) to (11a) with satellites or satpreps in the English version has different lexical means of expressing the original situations in the translation version from (5b) to (11b). Polish renders the original situations with different lexical categories, which do not encode the path by the standard of a satellite-framed language.

The Polish version

The Polish version often makes use of other categories than prefixes on verbs in expressing the situations conveyed by the English version. The following examples (5b) – (11b) have manner verbs, locative adverbs, a noun, an adjective, and expressions that evoke usage-based knowledge. The semantic component of path is explicitly evoked by manner verbs and locative adverbs, respectively. Nevertheless, the noun *nieład* ‘disarray, disorder’, the comparative adjective *lepszy* ‘better’, and the expression that evokes usage-based knowledge *wyrwać się do lotu*, which could be explained into English as ‘to break free/out flying’, denote ambiguous paths. Those three *circumlocutory expressions*, however, may not trigger any spatial configuration. All of them trigger different areas of background knowledge. According to the four guiding principles that collectively characterise the collection of approaches falling within cognitive semantics, which were presented by Evans and Green: conceptual structure is embodied (principle 1), semantic structure is conceptual structure (principle 2), meaning representation is encyclopaedic (principle 3), and meaning-construction is conceptualisation (principle 4) (see 2006: 153–155), the reading of the Polish version of examples (5b) – (11b) is open for subjective interpretations.

• Manner verbs

Examples (5b) and (6b) have manner verbs that have the reading equivalent to *around* in the English version. In (5b), the verb *zawirować* means ‘to whirl’. In (6b), the reflexive verb *klebić się* also means ‘to whirl, to teem’ in this context.

(5b) ‘Oko **zawirowało**, łypiąc po kolei na każdego.’ (p. 62) (The eye **whirled**, glowering at each of them in turn.)

(6b) Takie myśli **klebiły się** w biednej głowie Harry’ego, /.../.’ (p. 17) (Such thoughts **whirled** in Harry’s poor head, /.../.)

• Locative adverb and preposition

In (7b), the adverbial expression *tam i z powrotem* has the sense ‘there and back’, equivalent to that expressed by *up and down* in the English version. In (8b), the preposition *pośrodku* (*jego długiego haczykowatego nosa*) ‘in the middle of, in the centre (of his crooked nose)’, may evoke the situation lexicalised by the English construction.

(7b) ‘Krażył więc **tam i z powrotem** po sypialni, trawiony złością i bezsilną rozpaczą, /.../.’ (p. 52) (So he circled **there and back** all over the bedroom, consumed with anger and helpless despair.)

(8b) ‘/.../ i spojrzła na Knota przez okulary – połówki, osadzone **pośrodku** jego długiego, haczykowatego nosa.’ (p. 158) (/.../ and he looked at Fudge through the half-moon spectacles that rested **in the middle of** his long crooked nose.)

• Noun

In (9b), the prepositional phrase *w nieładzie* evokes the path ‘all through or throughout’ with the nominal complement *nieład* ‘disarray, disorder’, which is

expressed by the manner verb *strewn* and *over* in the English version. Nevertheless, that reading of *w nieladzie* ‘in disarray, disorder’, is subjective as *disarray* or *disorder* mean different situations to different people. One may consider one book on the floor disarrayed, someone else will require two or more books on the floor to call the situation disarrayed.

(9b) ‘Większość jego książek leżała **w nieladzie** na podłodze, /.../’ (p. 62) (Majority of his books lay on the floor **in disarray**.)

• Adjective

In (10b), the adjective *lepszy* ‘better’, triggers a conventionalised positioning ‘in or into a higher position or level’ (see merriamwebster.com) since the comparative degree of *good – better* – is metaphorically associated with the positive pole of the vertically oriented axis, in agreement with the orientational metaphors HIGH STATUS IS UP and GOOD IS UP (see Lakoff and Johnson 1980 [2003]: 16), mentioned earlier. This reading, however, based on conceptual metaphors, is subjective. Therefore a conceptualiser may not perceive any orientation involving a path on the basis of the Polish version in (10b). The quality of being “better” will be triggered automatically without involving any visual background of a metaphorical path.

(10b) ‘– A tak – odrzekła z wyraźną dumą Tonks, – Kingsley też, ale on jest ode mnie trochę **lepszy**’. (p. 64) (– And yes – replied Tonks with clear pride, – Kingsley is as well, but he is a little **better** than me.)

• Expression that evokes usage-based knowledge

In (11b), a reader construes the direction ‘upward from the ground or surface’ on the basis of his or her usage based knowledge concerning the construction *wyrwała się do lotu* ‘broke free flying’, which conveys the path through circumlocution. The post-prepositional noun phrase *lotu* ‘flight’, communicates the path ‘upward from the ground or surface’ through the readers’ encyclopaedic knowledge about flights, airplanes, gravitation, etc. This knowledge triggers the upward direction of movement encoded in *over* in the English version.

(11b) ‘Przerzucił prawą nogę przez Błyskawicę i uchwycił mocno jej rączkę, czując lekkie wibracje, jakby miotła **wyrwała się do lotu** z taką samą ochotą jak on’. (p. 67) (He swung his right leg over the Firebolt, and gripped its handle tightly, feeling slight vibrations, as though the broom **broke free flying** as willingly as him.)

While manner verbs and locative adverbs can convey overt paths, other lexical categories tend to be ambiguous as far as interpretations of spatial configurations are concerned, including the path of motion. Hence the Polish version has constructions with different lexical categories expressing the situations with path in the English version, it may be perceived as “reluctant” to codability of path. The English version has other constructions than those with satellites expressing the path, too, for example root verbs. Nevertheless, colloquial English is saturated with satellites evoking the semantic component of path.

2.3 Translation version in Polish with no explicit or ambiguous Path

Although the Polish language can convey the path of motion encoded by English constructions with satellites, it either neutralises it or omits the path. While the English version in (12a) lexicalises a precise path, the Polish version (12b) does not specify that component of motion. In (12a), the satellite *along* /.../ entails *moving or being parallel to something long such as a road, stream or fence* (see Lindstromberg 1998: 83).

(12a) *It was not easy to hold a Wand steady and haul Dudley **along** at the same time.*
(p. 25)

In the Polish version (12b), the manner verb *ciągnąć* ‘to drag, pull’, does not denote a specific path of motion.

(12b) ‘Nie było wcale łatwo panować nad różdżką i jednocześnie **ciągnąć** Dudleya.’ (p. 30) (It was not easy to be in control of the wand and **pull** Dudley at the same time.)

The Polish manner verb *ciągnąć* does not evoke movement taking place on *something long*, so the path ‘along’ is not unequivocally specified by that verb. The verb *ciągnąć* has the reading ‘pull with effort’ (see Dubisz, A-J, 2006: 453), which is also attributed to the manner verb *haul* used in the English version. The current pattern includes a spatial scene lexicalised through the Polish version, however, that scene does not contain the semantic component of path.

2.4 Translation version in Polish without Motion event

The English examples (8a), (13a) and (14a) express complex paths. The Polish versions in (8b), (13b) and (14b) do not contain the whole spatial situations or they do not render certain fractions of the situations that include specific paths in the original sentences.

In (8b), the utterance *i spojrzal na Knota* ‘and he looked at Fudge’, does not lexicalise the visual path of emanation ‘in or into a higher position or level’, expressed by the English version (8a) /.../ *and looked **up** at Fudge*. The path lexicalised by *and looked **up** at Fudge* in (8a) is a category of *emanation paths well represented in language* (Talmy 2003 [2000]a: 115). That is a category of *sensory paths, including visual paths* (idem).

In the English example (13a), the visual path of emanation is projected in the opposite direction to that in (8a). The complex path in (13a) is lexicalised by the satellites *over* and *down* and the satprep *inside* in *looking inside or inside (the trunk)*. The complement *the trunk* is encoded implicitly; it is understood but not verbalised. The path denoted by *looking **down** at the jumble* in (13a) is a path of emanation, the motion is *fictive* (see idem, 103–105). In (13a), Tonks, the subject, projects her line of sight as a Probe along the path is specified by *down* and *at* relative to the reference object, which is lexicalised by *the jumble inside*.

(13a) *'It's not very neat,' Said Tonks, walking over to the trunk looking down at the jumble inside.* (p. 52)

(13b) *'– Za ładnie to nie wygląda – mruknęła Tonks, zaglądając do kufra.'* (p. 64) (– It doesn't look good – muttered Tonks looking into the trunk.)

The Polish version in (13b) preserves the original information expressed by the fragment in italics: *'It's not very neat,' Said Tonks, looking into the trunk.* It does not, however, verbalise the spatial scene evoking the particular paths of motion through the utterances with *over* and *down*, respectively. The path of motion *to the other side*, which is expressed by the satellite *over* in the English version in (13a), is omitted in the Polish translation. What is more, *zaglądając do kufra* 'looking into the trunk', does not denote the complete *fictive emanated sensory path* (see Talmy 2003 [2000]: 115) lexicalised by *looking down at the jumble inside (the trunk)*. The Polish preposition *do* 'to', with the complement in the genitive case *kufra* 'trunk', evokes the destination of the path by the nominal complement. According to a dictionary definition explaining the situation, *together with the noun that follows it, the preposition 'do' communicates the direction of movement, the destination of which is usually the interior of the object named by that noun* (see Dubisz, A-J, 2006: 622). Therefore, since the noun *kufra* 'trunk', evokes the direction of movement, which is a three-dimensional bounded object, a container, such path can be associated with expressions that evoke usage-based knowledge.

The path in the English example (14a) is real, the motion is *factive* (see Talmy 2003 [2000]a: 99–103). The first section of the path in (14a) is conflated to the satprep *across*, used in the meaning 'to or on the opposite side' of the kitchen. The second section of the path is evoked by the preposition *into* 'used as a function word to indicate entry, introduction, insertion, superposition, or inclusion'.

(14a) *Where d'you think you're going?' yelled Uncle Vernon. When Harry didn't reply, he pounded across the kitchen to block the doorway into the hall.* (p. 30)

The Polish version in (14b) does not verbalise the spatial scene with the path of motion that the English version evokes by the utterance *he pounded across the kitchen*.

(14b) *'– A dokąd to się wybierasz? – ryknął wuj Vernon, a kiedy Harry nie odpowiedział, podbiegł do korytarza, by je zablokować swym ciałem.'* (p. 36) (– And where are you going? – yelled uncle Vernon, and when Harry didn't reply, he ran up to the hall, in order to block the door with his body.)

What is more, the other section of the original path, conflated to *into*, is not expressed through *podbiegł do korytarza* 'he ran up to the hall', in the Polish version in (14b). The prefix *pod-*, paraphrasing Bojar (1979: 167), implies a very short distance between the objects after the former object has moved or has been transformed towards the latter one. Moreover, a verb of motion with the prefix *pod-* often occurs with the preposition *do* and the type of the caused action, i.e., manner of motion, is communicated by the verb stem (see Bojar,

idem). The verb *podbiegł* has the prefix *pod-* and the stem *biegł* ‘ran’. While the English version evokes two paths of motion through *across the kitchen* /.../ *into the hall*, the Polish version in (14b) omits the former spatial situation and alters or simplifies the latter one. A reader of the information conveyed by (14b) relies on his or her imagination and usage-based knowledge conceptualising the Polish version.

Nevertheless, usage-based knowledge is subjective, so is imagination, and creative thinking. What is not explicitly verbalised, may not be conceptualised.

3 Conclusion

The article pertains to Talmy’s bi-categorial typology: satellite-framed languages and verb-framed languages in terms of conflating the semantic component of path, either to a satellite placed near a manner verb or to the verb root. English and Polish are both satellite-framed languages. Polish expresses the path with constructions with verb prefixes, which are bound satellites in Slavic, and with prepositions. However, in Polish, it is not a single preposition but the whole prepositional phrase that lexicalises the path since the nominal complements often precisely inform about that component of motion event. The nominal complements occurring within the list of examples in part two that are typically marked by case markers with spatial meaning are, for example *Magnolia Crescent* in the accusative case in *skrecił w Magnolia Crescent* in (3b) ‘He turned into Magnolia Crescent’ in (3a), *swym ciałem* in the dative case in *by je zablokować swym ciałem* in (13b) ‘to block it with his body’ in (13a), *kufra* in the genitive case in *zaglądając do kufra* in (14b) ‘looking into the trunk’ in (14a), and *głowie Harry’ego* in the locative case in *w głowie Harry’ego* in (6b) ‘in Harry’s head’ in (6a). The accusative case is a spatial case in Polish (see Krążyńska, op. cit.). It indicates directionality through the configuration implied by the referent lexicalised by a noun phrase with that marker. What is more, the information about the direction of movement of an object can also be conveyed by the genitive case, and by the dative case (see Dąbrowska 1997: 49). The locative case is specialised for conveying situations of being located in space in time (see Dubisz, K-Ó, 2006: 636).

The first part of the article attempts to present certain basic assumptions of Talmy’s bi-categorial typology focusing on the path. It emphasises the fact that English and Polish are both satellite-framed languages and despite this classification the two languages differ in respect to expressing similar ideas. While English makes use of the semantic component of path, Polish reduces that element of spatial situations in translation versions. The first part also mentions other articles, concerned with cognitive analyses of prepositions in the Polish language and with prepositions in Slavic. A series of articles, compiled in a single volume (Hasko and Perelmutter 2010), relates to Talmy’s typology. The analyses mostly focus on the manner of motion, although there are also references to path. This paper focuses on path.

The second part is the main body of this article. It introduces four patterns that may be observed following translations of colloquial English into Polish. Apart from the pattern that is equivalent to expressing the path of motion in the English language, there are patterns of lexicalisation not making use of satellites in Polish. The objective of the second part is to illustrate the lexicalisation patterns of rendering path descriptions in Polish translation from English.

One may observe typological similarities and differences between English and Polish. They occur at the constructional and discourse level. The differences result from convention based on the fact that Polish is a highly inflectional language, which gives it more freedom in the order of arranging the components in the linear structure of a sentence. It has impact on discourse. Examples like *Coming up* (on a TV screen) (Pol. *Za chwilę* [Eng. *In a moment*]), *Come over here* (Pol. *Chodź tutaj* [Eng. *Come here*]), *It is over there* (Pol. *To jest tam* [Eng. *It is there*]), *This is what you said back in 1997*⁸ (Pol. *To powiedziałeś w 1997* [Eng. *This is what you said in 1997*]), *Take your hands off me* (Pol. *Zostaw mnie* [Eng. *Leave me*]), etc., show that certain basic ideas that have path in English verbal communication, are expressed without path in Polish, which is the matter of convention. Convention also determines saying, for example, *zaglądajac do* ‘looking into’, which has 37 results in the PWN Corpus (op. cit), instead of *zaglądajac w dół do* ‘looking down into’, which has no results in the PWN Corpus (idem). The Polish version with *w dół* is not statistically equivalent in Polish communication to the English version with *down*. What is more, a native speaker of Polish will not say, for example, *spoglądajac w górę na księżyc* ‘looking up at the moon’, he or she will rather say *spoglądajac na księżyc* ‘looking at the moon’, basing the expression on usage-based knowledge that the moon is up. While the utterance *spoglądajac na* ‘looking at’, has 45 results in the PWN Corpus (idem), the utterance *spoglądajac w górę na* ‘looking up at’, has no results in that corpus. What is more, while English has a number of verbs that genuinely incorporate path (1985 [2007]: 92), such as: *enter, exit, descend*, etc., together with colloquial verbs with satellites, such as *come in, go out, go down*, etc., Polish has verbs with prefixes that are translation equivalents of the former and the latter verbs, for example *wejść, wyjść, zejść*, etc. English has satellites in colloquial speech and verb roots that genuinely incorporate path in formal usage. Polish, however, has satellites, verb prefixes, in both: colloquial and formal usage. This also influences the lexicalisation patterns in Polish.

It is interesting what results may come out of a close research into verbal communication recorded in the form of the language corpus on the Internet. It may be hard, however, to match translation versions of language corpora in English and in Polish or other Slavic languages because the corpora have different data. What is more, the internet corpora do not contain all expressions present in verbal communication. For example, the rude utterance *Zabierz ode mnie swoje łapy* ‘Take your grabbers off me’, has no results in the PWN Corpus

⁸ The source of this example: BBC World television channel, programme “Hard Talk” on the 14th July, 2011.

and in the PAN Corpus, respectively. Nonetheless, Polish people use it, which can be observed “in the world around us”, known intuitively or through the Google search box.

REFERENCES

- Bożenna BOJAR, 1979: *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dwight BOLINGER, 1971: *The Phrasal Verb in English*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dorota CHŁOPEK, 2010a: *English constructions with directional particles and prepositions – patterns of Polish translation*. Ed. Mario Brdar. Osijek. (Jezikoslovlje 11.2). 155–195.
- –, 2010b: “Landscape” verbalised through English in translation into Polish: Similarities and differences. Ed. Richard Repka. Sládkovičovo: Vysoká Škola Visegrádu v Sládkovicove. (Fórum cudzích jazykov 2). 25–38.
- –, 2008a: *Scenes Constructed by English Spatial Particles Expressed in Polish*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH.
- –, 2008b: *Angielskie partykuły przestrzenne w tłumaczeniu na język polski: aspekty semantyczne i pragmatyczno-pojęciowe*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH.
- Ewa DĄBROWSKA, 1997: *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Stanisław DUBISZ (ed.), 2006: *Uniwersalny słownik języka polskiego, A-J, K-Ó, P-Ś, T-Ż*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Vyvyan EVANS, Melanie GREEN, 2006: *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Luna FILIPOVIĆ, 2010: *The importance of being a prefix: Prefixal morphology and the lexicalization of motion events in Serbo-Croatian*. Eds. Victoria Hasko, Renee Perelmutter. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. (New Approaches to Slavic Verbs of Motion). 247–266.
- Kira GOR, Svetlana COOK, Vera MALYUSHENKOVA, Tatyana VDOVINA, 2010: *Russian verbs of motion: Second language acquisition and cognitive linguistics perspectives*. Eds. Victoria Hasko, Renee Perelmutter. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. (New Approaches to Slavic Verbs of Motion). 361–381.
- Rodney D. HUDDLESTON, Geoffrey K. PULLUM, 2002: *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zenon KLEMENSIEWICZ, 1963: *Zarys składni polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Anetta KOPECKA, 2010: *Motion events in Polish: Lexicalization patterns and the description of Manner*. Eds. Victoria Hasko, Renee Perelmutter. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. (New Approaches to Slavic Verbs of Motion). 225–246.

Zdzisława KRAŻYŃSKA, 2000: *Staropolskie konstrukcje z przyimkami. Vol. I*. Poznań: Wydawnictwo WiS.

George LAKOFF, Mark JOHNSON, 2003 [1980]: *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Seth LINDSTROMBERG, 1998: *English Prepositions Explained*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tatiana NIKITINA, 2010: *Variation in the encoding of endpoints of motion in Russian*. Eds. Victoria Hasko, Renee Perelmutter. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. (New Approaches to Slavic Verbs of Motion). 267–290.

Ekaterina V. RAKHILINA, 2010: *Verbs of rotation in Russian and Polish*. Eds. Victoria Hasko, Renee Perelmutter. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. (New Approaches to Slavic Verbs of Motion). 291–316.

Zygmunt SALONI, Marek ŚWIDZIŃSKI, 2007: *Składnia współczesnego języka polskiego. Warszawa*: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Dan I. SLOBIN, 2004: *The Many Ways to Search for a Frog: Linguistic typology and the expression of motion events*. Eds. Sven Strömquist, Ludo Verhoeven. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. (Relating events in narrative: Vol. 2. Typological and contextual perspectives). 219–257.

—, 2003: *Language and Thought Online: Cognitive Consequences of Linguistic Relativity*. Eds. Dedre Gentner, Susan Goldin-Meadow. Massachusetts Institute of Technology. (Language mind: advances in the study of language and thought). 157–190.

Leonard TALMY, 2003 [2000]b: *Toward a Cognitive Semantics. Vol. I: Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.

—, 2003 [2000]b: *Toward a Cognitive Semantics. Vol. II: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.

—, 2007 [1985]: *Lexical Typologies*. Ed. Timothy Shopen. Cambridge: Cambridge University Press. (Language Typology and Syntactic Description. Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon). 66–168.

Zofia ZARON, 2005: *Wykładnikami lokalizacji – konstrukcje przysłówkowe czy przyimkowe?* Ed. Maciej Grochowski. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. (Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego). 45–55.

THE SOURCES OF THE EXAMPLES FROM (1) TO (15)

Joanne K. ROWLING, 2003: *Harry Potter and the Order of Phoenix*. London: Bloomsbury Publishing. 7–80.

Joanne K. ROWLING, 2004: *Harry Potter i Zakon Feniksa*. Translated by Andrzej Polkowski. Poznań: Harbor Point Sp. z o.o. Media Rodzina.

VZORCI LEKSIKALIZACIJE OPISA POTI V POLJSKIH PREVODIH IZ ANGLEŠČINE

Prispevek se nanaša na Talmyjevo izrazito dvokategorijalno tipologijo jezikov, v kateri so izpostavljeni jeziki, ki pot ali cilj označijo zunaj glagolskega okvira (»satelitsko uokvirjeni jeziki«), ter jeziki, ki pot ali cilj označijo znotraj glagola (»glagolsko uokvirjeni jeziki«), in sicer v smislu združevanja semantične komponente poti – bodisi kot »satelitsko« umeščene ob načinovni glagol ali ob glagolski koren. Ta tipologija je po Slobinu razširjena z uvedbo razreda ekvivalentno uokvirjenih jezikov. Angleščina in poljščina sta satelitsko uokvirjena jezika, pri čemer angleščina pogovorno izraža ideje s strukturami, ki leksikalizirajo natančno pot skozi satelite, poljski prevod pa to pot nevtralizira, spreminja ali opušča pot, izraženo v originalu.

V prvem delu prispevka so ob osredinjenju na semantično komponento poti nakazane določene temeljne predpostavke Talmyjeve dvokategorijalne tipologije. V jedrnem delu so predstavljeni vzorci leksikalizacije opisa poti v poljščini, opaženi pri spremljanju prevodov pogovorne angleščine v poljščino. Poljščina kot satelitsko uokvirjeni jezik leksikalizira semantično komponento poti s sateliti – struktura z glagolskimi predponami – in tudi s predložnimi zvezami. Za razliko od vzorca, ki je ekvivalenten izražanju poti gibanja v angleškem jeziku, poljski prevod vsebuje drugačna (na rabi temelječa) leksikalna sredstva, ki nakazujejo pot, npr. načinovni glagoli, krajevni prislovi, samostalniki, pridevniki in opisovanje okoliščin. Vendar ta leksikalna sredstva kažejo dvoumne poti, odprte za subjektivno interpretacijo. Zaključek ponuja možne vzroke za vzorce leksikalizacije v poljščini.

Metafore iz grško-rimskega sveta v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule

JADRANKA CERGOL

*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče;
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5,
SI – 6000 Koper, jadranka.cergol@zrs.upr.si*

SCN V/2 [2012], 56–69

Članek se osredotoča na analizo nekaterih primer in metafor v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule, in sicer upošteva samo tiste, ki imajo kot predmet metafore prisposode iz klasičnega grško-rimskega sveta. Na podlagi interakcijske teorije metafore avtorica predstavi antiko najprej kot *glavni predmet*, nato kot *stranski predmet*, v zaključnem delu pa odkriva, kaj pomeni za pisatelja Alojza Rebulo *interakcija*.

The paper presents a detailed analysis of certain similes and metaphors in the works of the Slovene writer Alojz Rebula, focusing mainly on the metaphors that have Graeco-Roman similes as their subject. Based on the interaction theory of metaphor the author first presents classical antiquity as the *primary subject*, and later on as the *secondary subject*. The last part of the paper focuses entirely on the meaning of *interaction* in the literary works of Alojz Rebula.

Ključne besede: Alojz Rebula, antika, interakcijska teorija metafore, *humanitas*

Key words: Alojz Rebula, classical antiquity, interaction theory of metaphor, *humanitas*

0 Znanstvena izhodišča

Evropa mi ni nič več kot metafora.

Zamenljiva z abstraktno humanitas ali anthropejo. (Alojz Rebula)

Rebulov opus je nedvomno pretkan z bogato metaforiko, ki delno izvira iz poznavanja grško-rimskega sveta. Cilj pričujočega prispevka je analizirati nekatere od teh metafor z uporabo interakcijske teorije metafore in razumeti, katere so tiste interakcije, ki po mnenju slovenskega pisatelja povezujejo antični in sodobni svet.

Termin *metafora* izvira iz starogrških besed *meta* (preko, čez) in *fero* (nosim), njen osnovni pomen je torej prenos. Prvo razlago o metafori srečamo v Aristotelovi Poetiki, kjer beremo, da je metafora »prenos pomena na neko drugo besedo, in sicer ali od splošnega na neko vrsto ali od neke vrste na splošno ali od ene vrste na drugo vrsto ali po analogiji« (Aristotel 1982: 96).

Po mnenju grškega filozofa je torej poglobljena funkcija metafore tvorjenje novih poimenovanj ter da je med različnimi »nenavadnimi izrazi« metafora tista, katere se ne da priučiti, sposobnost ustvariti metaforo pa je sposobnost odkriti podobnosti med stvarmi (Aristotel 1982: 101).

Med klasične teorije metafore spada tudi primerjalna teorija, ki prav tako izvira iz antičnih, tokrat rimskih, retorikov Cicerona in Kvintilijana. Tudi onadva sta menila, da je metafora posebnost govora, predvsem pa da gre za primerjanje dveh pojmov in iskanje stičnih točk med le-temi. Iz Aristotelovega pojmovanja metafore se je v 20. stoletju razvila substitucijska teorija metafore, ki pojmuje metaforo kot nek odklon oziroma jezikovno posebnost in jo je mogoče ustrezno zamenjati z dobesednim izrazom (Čeh Steger 2005: 76), ob njej pa je nastala še interakcijska teorija metafore,¹ predvsem kot kritika primerjalni teoriji, saj trdi, da metafora ne nastane iz primerjanja in da je ni mogoče nadomestiti z dobesednim izrazom (Kurz 1988: 8). Bistvo interakcijske teorije je v procesu, ki se odvija v metafori, torej v ubeseditvi dveh idej, ki delujeta istočasno; teorija besedo obravnava kot:

.../ del živega diskurza, ki se lahko nanaša le na okoliščine in ni generičen, temveč uveljavljen le v vsakodnevni realizaciji. Kontekst torej izbira variante ustreznega pomena besede, katere celotni pomen je sestavljen iz središčnih in perifernih pomenov (Matajc 1996: 75).

Po mnenju začetnika interakcijske teorije metafore Ivorja A. Richardsa nastane metafora takrat, ko imamo »dve misli o dveh različnih stvareh, ki delujeta skupaj, a se naslanjata na eno besedo, katere pomen je rezultanta njune interakcije« (Richards 1998: 45). Richards je za dvočlensko razdelitev metafore uporabil termina *tenor* in *vehicle*. V slovenski terminologiji sta se uveljavila prevoda *vsebina* in *prenosnik*: vsebina je to, kar želi avtor z metaforo izraziti, prenosnik pa je oblika, v kateri izrazimo vsebino. To, kar združuje oba člena oz. njuna interakcija, Richards imenuje *tenzija*, ki je »rezultanta (novega) pomena in je drugačna od pomena izoliranega tenorja ali izoliranega vehikla« (Matajc 1996: 78). Po Richardsu vsebuje metafora tudi primerjavo dveh elementov, včasih je to zgolj vzporejanje dveh stvari, da bi delovali skupaj, včasih pa je proučevanje obeh, da bi videli, v čem sta si podobni in v čem se razlikujeta (Richards 1998: 60–64).

Glavni utemeljitelj interakcijske teorije metafore je bil Max Black, ki je »metaforo pojmoval kot besedno ali stavčno zvezo, v kateri mora biti vsaj ena beseda uporabljena metaforično (*žarišče*), hkrati pa vsaj ena dobesedno (*okvir*).

¹ Termina substitucijska teorija metafore in interakcijska teorija metafore izvirata iz utemeljitelja slednje Maxa Blacka (Black 1998).

Metafora je sestavljena iz žarišča in okvira ter zahteva bralčevo aktivnost, saj je razumljena kot odnos, v katerem stopa žarišče v okvir metaforične izjave« (Čeh Steger 2005: 77). Kasneje je Black uvedel dva nova pojma, in sicer *glavni* in *stranski predmet*, pri čemer pa je dodal, da ju je treba vedno jemati kot sistem, ki deluje v interakciji. Interakcijo med glavnim in stranskim predmetom Black pojmuje kot proces,

././ v katerem sistem asociiranih občin mest, pozneje imenovan sistem implikacij, recipienta navede k izgradnji ustreznega sistema implikacij glavnega predmeta. ././ Nove implikacije glavnega predmeta določa skupek implikacij, asociiranih z dobesedno rabo besede, ki označuje stranski predmet, tako da se neke implikacije oziroma lastnosti glavnega predmeta izpostavijo, druge, v tem primeru neustrezne, pa potisnejo v ozadje. S tem celotna metafora (na novo) organizira recipientovo razumevanje glavnega predmeta oziroma stranski predmet filtrira vse aspekte in transformira vse ustrezne aspekte glavnega predmeta. Glavni predmet s pomočjo metafore tako začne implicirati lastnosti ali aspekte, ki jih normalno pripisujemo stranskemu predmetu (Matajc 1996: 79–80).

Iz navedenega sledi, da gre pri uporabi metafore za dva pojma (*tenor* in *vehicle* / *glavni* in *stranski predmet*), ki se med sabo prepletata in ustvarjata interakcijo, ki vsebuje značilnosti obeh pojmov, ima pa izredno subjektivni značaj. Če to razmišljanje uporabimo za prikaz bogate Rebulove metaforike, ki je povezana z antiko, jo lahko razčlenimo na tri različne nivoje: v nekaterih primerih je antika uporabljena v interakcijskem smislu *glavnega predmeta*, v drugih *stranskega*; *interakcija* med tema dvema pa so tiste univerzalne silnice, ki združujejo tako antični kot sodobni svet.

1 Antika kot glavni predmet

Literarna veda je že dokazala, da antika bistveno pogojuje miselni svet slovenskega pisatelja Alojza Rebulu (Gantar 2005; Cergol 2006, 2011; Rebulu 2011). Veliko se o njej pogovarjajo Enej Silvij Piccolomini in Tilen s Kontovela, Amos Borsi in Stanko Križnik, ne nazadnje se pisatelj sam večkrat prepusti domišljiji ter z mislijo poleti na grška ali rimska tla. V analitičnem delu članka bodo predstavljeni nekateri citati, v katerih bodo metafore podčrtne: v tem razdelku bodo izpostavljene tiste metafore, ki imajo antiko kot *glavni predmet*, v naslednjem pa kot *stranski predmet*. Največ metafor z antično vsebino nedvomno zasledimo v romanu *V Sibilinem vetru*. V mitu o Kleobisu in Bitonu, ki ga mladi Nemezian napiše za Laterana, gre za zgodbo dveh bratov, ki vestno pomagata očetu pri delu na polju. Njuna mati je svečenica Herinega templja v Argosu, a v starejših letih si zaradi telesne šibkosti ne upa več sama peš do templja, tako da jo na vozu, ki ga vlečeta dva bika, pelje mož. Nekega dne mož zakasni, mati pa mora zaradi obreda čim prej v tempelj. Ker očeta in bikov ni na spregled, se brata odločita, da bosta kar sama vlekla voz do svetišča po zelo naporni poti. Obiskovalci templja se marljivima fantoma čudijo, a njuna mati je zelo ponosna, tako da za njiju izprosi pri boginji to, kar je za človeka najboljše. Brata se medtem uležeta v travo, da bi se odpočila, tam tudi zaspita

»*kai ouk anestesan*« in se nikoli več ne prebudita. Celotna zgodba o Kleobisu in Bitonu je seveda metafora za neizmerno ljubezen sinov do matere: taka vsaj je bila najobičajnejša interpretacija te zgodbe, na katero sam Rebula namiguje v romanu, ko se sprašuje:

Katera je bila tista mati, ki sva jo, nova Kleobis in Biton, vozila proti prividnemu svetišču, ki se je imelo zdaj zdaj prikazati tam na gori iz rumenih vrtincev? (Rebula 1968: 489)

Nova Kleobis in Biton sta medbesedilna metafora za sinovo ljubezen do matere, v tem primeru pa je *tista mati* metafora za Marijo, Jezusovo mati, ki jo Rebula spretno in pesniško postavi v interakcijo z grškim mitom in tako poveže antično ter krščansko miselnost v skupno interakcijo, ki v tem primeru predstavlja metaforo za sinovo ljubezen do matere, ki je prisotna tako v enem kot drugem izročilu.

Po Herodotovi pripovedi pa je možna tudi druga interpretacija mita: brata Kleobis in Biton sta od boginje dobila v dar to, kar je za človeka najboljše – nebolečo smrt, ki jo Rebula pesniško ponazori z metaforo *kai ouk anestezan – in se nista več prebudila*. In dejansko predstavlja mit tisto plat grške duše, ki je po Sofokleju iz svoje globočine zakričala: »*Ne roditi se: to je beseda vseh besed!*«. Grški filozof je spoznal tudi najbolj kruto in najbolj tragično plat človekove eksistence in si je zato na skrito zaželel le smrti. Tragičnost življenja je od njega prevzel tudi Rebula in jo učinkovito ponazoril z mitom o Kleobisu in Bitonu, k temu pa dodal še neštetokrat ponovljene Sofoklejeve besede.

Ob smrti veličastno kraljuje človekovemu življenju tudi Hronos, bog bežečega časa:

a tudi Lotosova poljana ni bila večnost, bila je čas, čeprav preklet. Vse je bilo samo čas, Hronos, ki je požiral. In nekega dne je prišla do nas vest, da so njegove čeljusti hlastile po vrhu – Lucija Vera ni bilo več. (Rebula 1968: 433)

Rebula je v tem odlomku izrazil svojo misel, kako neizprosno bežeči čas privede človeka do smrti, in se ob tem spraševal, kakšen smisel ima torej sploh življenje, če se bo vse, kar delamo, vse, kar doživljamo, nekega dne spremenilo v prah, prešlo v temine sveta in v nič. Pisatelj se zaveda, da se je svojega izginotja tudi antični človek neizmerno bal in zaradi grozečega nič se mu je zdela tudi človekova usoda absurdna. V svoji brezupni tragiki pa si je skušal osmisliti življenje: izrisal si je svojo podobo posmrtnega življenja. Del te predstave so npr. Elizejske poljane, kjer po smrti nadaljujejo svoje življenje dobri ljudje, del iste podobe je tudi reka Aheront s svojim pritokom Kokito, čez katero so bile duše umrlih pripeljane na drugi breg. Ta motivika zelo jasno izstopa npr. v *Božanski komediji*, v kateri Dante preoblikuje navedeni prikaz z mnogimi drugimi elementi in skuša tako združiti antično predstavo sveta s krščansko. To je tudi v samem Rebuli vzbudilo takšno pozornost, da se je pri izbiri svoje doktorske disertacije odločil za Danteja. Ob Aherontu navaja Rebula še dve pomembni reki: Lete in Evnoe, ki sta v tem primeru metafori za pozabo in prerojenje.

Mozaik ves svetla, ko da bi bil pravkar sestavljen in umit. Na njem zavoja dveh rek, Lete in Evnoe. In med reko pozabe in med reko prerojenja gozd s sadeži, koničastimi in redkimi kakor šipek. (Rebula 1968: 194)

Nekatere duše umrlih so se namreč po antični mitologiji očistile v reki Lete, kjer so popolnoma pozabile na prejšnje življenje, in nato po prestopu v drugo telo zaživele novo življenje. Reko Evnoe poznamo tudi iz Dantejevih *Vic*: duše umrlih so se po Danteju najprej okopale v Leti in tam pozabile na svoje življenje, nato pa še v Evnoji, reki prerojenja, ki je vrnila spomin na dobra dela in očistila dušo slabih dejanj ter jo pripravila za vstop v Eden. Tako se grško-rimska mitologija pri Rebuli večkrat prepleta z drugimi evropskimi kulturnimi izročili, ostaja pa vendarle vedno v ospredju.

V ostalih Rebulovih delih naletimo še na druge metafore, ki izpričujejo, kako je antični svet iskal možni izhod iz tragičnosti življenja. Stari Grk si je skušal osmisliti bivanje na zemlji na najrazličnejše načine, kot npr. z Afrodito, boginjo ljubezni:

Ti si me popeljala v hlev, jaz te popeljem v globino morja. Zelene votline, odbleski počivajočih rib, tihi nihljaji svetlega lasatega rastlinja. Tam se utrne mehurček. Počasi ga začne nesti navzgor, zeleni prepadi postajajo čedalje bolj prosojni, dokler ne splava na površje. Tam se razdihne v belkasto peno in iz pene se izvije v mokre deviške boke Afrodita, boginja ljubezni. (Rebula 1968: 40)

Afroditi je v grški literaturi posvečenih veliko verzov, bogatih metafor in poetičnih stavkov, to pa verjetno tudi zato, ker je boginja personifikacija silne energije, to je energije ljubezni. Sam Platon jo je v svojem *Simpoziju* opisal z nekaterimi izbranimi prisposodobami. Vse to nam dokazuje, da je ta tako imenovani »peti element« predstavljala tudi za Grka neusahljivi vir sveže in močne življenjske sile. Rebula uporablja za Afrodinitino rojstvo metaforo mehurčka, torej nekaj nežnega, čistega, ki se nato spremeni v belkasto peno in iz pene se rodi sama ljubezen: v tem primeru gre za prepričljivo metaforo o rojstvu ljubezni, ki se lahko rodi iz čistega in nežnega trenutka in se nato razbohoti v mogočno silo. Mogoče je najbolj doživete verze posvetila boginji Afroditi pesnica Sapfo, tako kot trdi Rebula:

Vrabčki, Afroditini ptički, se bodo vpregli v zlati voz, da nama pripeljejo tisto uro, »gosto trepetajočo s perutmi skozi sinjino,« kakor v Saffini pesmi. (Rebula 1968: 458)

Ob navedenih metaforah stopa v ospredje antika kot *glavni predmet*, torej v smislu tistega filozofskega pojmovanja življenja in smrti, ki izhaja iz besedil antičnih piscev. Iz teh lahko zasledimo Rebulovo pojmovanje antike v tragični luči doživljanja absurdnosti sveta in življenja nasploh. Kopica njegovih primerov jasno nakazuje, kako si je skušal stari Grk osmisliti tragičnost bivanja, najpogosteje z ljubeznijo. Značilne pa so tudi Rebulove metafore, usmerjene v lastno literarno ustvarjanje, ki je upodobljeno z Muzami, deveterimi mitološkimi bitji, ki že tisočletja navdihujejo umetnike. Muze so v tem primeru metafora za literarno ustvarjanje, ki Rebuli pomeni uteho.

Le da ni pozabilo nanj neko drugo carstvo – le da niso pozabile nanj Muze. Res, to ni bila več nekdanja brezmejna mladostna ljubezen, a vendar – tudi v to leščevje, v to šipkovje in brinje so mu morale slediti božanske hčerke kršnega Helikona. [...] Samo nje, tolažbe polne, nenevarne, nepolitične, nediplomatske, si je želel v ta kot patriarhije in cesarstva. (Rebula 1968: 24)

Ob tragičnosti človekovega bivanja, ob mitološki predstavi posmrtnega življenja, ob ljubezni in pesniškem navdihu, ki jih je Rebula odkril v grško-rimskem pojmovanju sveta in iz njega zajemal metafore za to, v kar je pravzaprav tudi sam verjel, se lahko vprašamo, kaj pomeni tržaškemu avtorju antika sama na sebi. Pisatelj jo v *Zelenem izgnanstvu* upodablja kot »*sanjo, ki je ne bo nikoli izsanjal*« (Rebula 1981: 244). Antika je torej zanj le metafora za sanje, v katero se zelo rad zateka, kar nam pričajo številni lirični opisi veličastne grške umetnosti. To je tista antika, ki se Rebuli razkriva pod tančico sanj, to je čas, ki ga Rebula neprestano živi in ga ne bo nikoli nehal sanjati, tako da se bo lahko še dalje »*okopal v svoji klasiki*« (Rebula 2000: 133). Zatopljenost v branje antičnih avtorjev, poglobljanje v njihov svet poteši Rebuli »*potrebo po pozabi, po preteklosti*« (Rebula 2000: 164), saj se tako lahko nahrani »*z Avguštinovim srčno-miselnim mozgom, se potolaži s sinjino in zlatom Homerjevega heksametra*« (Rebula 2000: 220).

Sodeč po navedenih metaforah, lahko sklepamo, da je avtor popolnoma vživet v antiko, da se oplaja bodisi ob njenem spoznanju tragičnosti človekovega bivanja kot ob njeni veličini pri premagovanju te tragičnosti. Grštvo je za Rebulo tako kot »*iz suhega zlata uliti krater, ki naj zajame vino z Jessove sadike*« (Rebula 1971: 97).

Ko pa se поблиže seznanimo še z drugo vrsto metafor, v katerih igra antika vlogo stranskega predmeta in v katerih je v ospredju sodobni človek, ki se ozira nazaj, da bi iz antike črpal nauke za boljše prenašanje svojega tragičnega bivanja na tem svetu, opazimo, da Rebula ne živi zgolj v antiki, ampak se nanjo ozira tudi s pogledom sodobnega človeka.

2 Antika kot stranski predmet

V Rebulovih delih so tovrstne metafore, ki imajo antiko kot stranski predmet, številčno veliko bolj pogoste. Njihovo težišče je sedanji svet, ki ga pisatelj primerja z antičnim in bogati z nekaterimi iz njega izhajajočimi prisposodobami ter tako poudarja, da je človekova eksistenca pravzaprav vedno ista, da so že stari Grki in Rimljani odkrili skoraj vse možne razsežnosti človekovega zemeljskega bivanja. Metafore so lahko v tem primeru enostavne ali pa daljše, bolj kompleksne in globlje besedne zveze. Ob poglobljanju v metafore opazimo, da le-teh ni malo. Najprej se nam pred očmi pojavi naslov prve zbirke novel *Vinograd rimske cesarice*, ki ne ponazarja dejansko vinograda rimske cesarice, temveč je le metafora, ki jo italijanski nacionalisti uporabljajo proti postavitvi dvojezičnih tabel na kraški planoti, češ da ne morejo na tem kraju,

kjer je pred dva tisoč leti stal vinograd, ki ga je vzljubila sama rimska cesarica, živeti Slovenci. Podobna metafora se kasneje pojavi še v drugih delih, npr. v romanu *Maranathà*, ko duhovnik v samostanu ponuja junaku »vino, ki je šlo v slast Liviji, cesarici« (Rebula 1996: 58).

Na ravni metafor vzbujajo pozornost tudi številna imena grških mest, tako npr. Gorica živi v Rebulovem spominu kot »*Primorske Atene*« (Rebula 1990: 15), ker pojmuje mesto kot središče kuturnega dogajanja na Primorskem (tako kot so bile Atene v stari Grčiji), Loka pri Zidanem mostu, kamor se pisatelj večkrat zateka in v zadnjih letih preživlja večji del svojih dni, je zanj »*obsavski Tuskulum*« (Rebula 1993: 28), gre torej za metaforo tistega mesta, v katerem je Ciceron zelo rad preživljal svoj prosti čas in se posvečal pisateljevanju in razmišljanju, celotna Štajerska pa ga navdaja z občutkom, da se nahaja v samem srcu slovenske Atike (Rebula 1995: 34).

Podobni občutki zajamejo Rebulo ob ogledu najrazličnejših kulturnih biserov po svetu, predvsem v Ameriki, tako npr. na sprehodu po torontski univerzi pravi, da »gre v živahnem pomenku skozi to Aleksandrijo, če že ne *Atene tukajšnjega protestantizma*« (Rebula 1986: 182).

Zelo priljubljena prispodoba za številna slovenska mesta (med temi izstopa predvsem Trst) so Tebe. Po grški mitologiji so Tebe simbol bratomorne vojne med Eteoklom in Polinejkom, v kateri se oba brata med spopadom znajdeta drug proti drugemu in se v krvoločnem boju pobijeta. Mit se nadaljuje z veličastno osebnostjo njune sestre Antigone, ki sledi le glasu svoje vesti in proti državniki volji pokoplje brata – za državo izdajalca. Tebanska vojna je posebno izstopajoča in jasna prispodoba za bratomorno vojno med Slovenci, ki večkrat zaposluje Rebulovo razmišljanje o usodi slovenskega naroda. Zato si avtor zaželi prihoda slovenske Antigone, ki bi poravnala dolg in potresla pepel na vse vojne žrtve. Trst in z njim celotno slovensko ozemlje postanejo tako Slovenske Tebe:

Slovenske Tebe, s slovenskim Eteoklom in slovenskim Polinejkom. In glas iz kripe se dobesedno spominja besed, ki sta si jih zavpila, leže na trebuhu vsak za svojim orožjem. Partizan: »Pridi k nam, ker si na napačni poti!« Legionar: »Povej: kam si dal rožni venec, ki ti ga je mati dala?« Slovenska Antigona, potresi prst nad mrtvimi slovenskimi brati! (Rebula 1985: 86)

Prav tako so tudi osebe, ki jih Rebula srečuje na svoji življenjski poti, ogrnjene v bogato metaforiko. Svojega prijatelja Edvarda Kocbeka npr. imenuje »*slovenski Tukidid in slovenski Ksenofont v eni osebi*« (Rebula 1991: 136), nanašajoč se pri tem na njegove dnevniške zapise, ki hranijo v sebi neizmeren zaklad zgodovinskih podatkov, prav tako kot sta Tukidid in Ksenofont glavni vir informacij za poznavanje grške zgodovine: oba sta v evropski literaturi položila trdne temelje zgodovini, čeprav gre za stilno različna pisca. Kocbek je združil pragmatično in razumsko Tukididovo opisovanje dogodkov z bolj sproščenim in anekdotičnim Ksenofontovim pripovedovanjem, vsaj tako meni Rebula.

Samega sebe pa tržaški pisatelj označuje za »*krotkega slovenskega Dioniza*« (Rebula 1994a: 31), pri čemer želi podčrtati svojo značajsko odprtost in nagnjenost k sproščenosti:

Vse do zdaj sem mislil, da le vem, kaj je smeh, čeprav nisem rojen pod znamenjem Apolona, ampak Dioniza. (Rebula 1986: 280)

Dionizu, bogu vina, rodovitnosti pa tudi veselega in brezskrbnega razpoloženja, simbolu tiste človekove plati, ki je nagnjena k iracionalnosti, postavi Rebula nasproti Apolona, boga glasbe, sonca in racionalnosti, tako da si včasih »zaželi apoliničen večer« (Rebula 2001: 23). Podobnih metafor je kar precej. Tako je npr. maj v letu 1945 poimenovan kot »Ajshilov maj '45« (Rebula 1986: 179), saj je bil dejansko eden najbolj krvoločnih in grozovitih majev v zgodovini slovenskega naroda, prav tako kot so grozovite in krvoločne Ajshilove tragedije. Prispodobno iz Homerjeve *Odiseje* pa uporabi Rebula v *Sibilinem vetru*, kadar junak romana pristane na grški obali in misli, da je bilo prav »homersko, ko je ladja pristala k obali iz rdečkaste zemlje in se je nanjo vsul vrišč skržatov s črniki« (Rebula 1968: 463). Odisej je tu izraz za tisto notranjo strast, ki drži človeka priklenjenega na svojo zemljo in ga veže, da bi na njej tudi ostal. Rebula imenuje takšno občutje »odisejevska strast« (Rebula 2000a: 12).

Spet drugje pooseblja besedni namig na antiko rdeča barva zemlje, ki vliva »pompejansko« razpoloženje, »v tisti melanholični antični rdečini, ki spominja na mešanico krvi in opeke« (Rebula 1986: 48). Mesto Pompeji v bližini Neaplja je danes znano arheološko najdišče, čeprav ga je v antiki zalila lava, ki je bruhala iz Vezuva. Še vedno pa ohranja podobo antičnega mesta, ki spominja na mešanico krvi in opeke prav zato, ker so opeke dejansko rdeče barve, ob njih pa zaživi še spomin na množico žrtev, ki jih je terjal izbruh vulkana.

Potovanje po Grčiji je v Rebuli vzbudilo vse mogoče občutke in reminiscence iz grške literature, tako da je bilo »jonsko-homersko, egejsko-sanjsko ob 8.25 odpeljati se po Ahilovi« (Rebula 2001: 12). Večkrat se avtor tako vživi v Homerjeve epe, da »sliši paket konja na cesti: in je kakor glas iz Iliade« (Rebula 1986a: 64).

Dalje naletimo še na metafore, ki predstavljajo interakcijo za nekatere pojme: tako se npr. oče glavnega junaka v romanu *Cesta s cipreso in zvezdo* pogovarja s sinom o tem, da je pred časom zavrgel slovensko služkinjo, ker bi ta »skalila ozračje v družini in naredila iz vas kalne dvojezičneže, hermafrodite, razklance, značaje brez prozornosti« (Rebula 1998: 53). Hermafrodit je bil sin Hermesa in Afrodite in se je – po grški mitologiji – zaljubil v nimfo Salmako. Prosil je bogove, da bi bil lahko za vedno združen z njo. Ti so njegovo prošnjo uslišali in tako iz dveh naredili eno samo telo; gre torej za metaforo hkratne dvospolnosti.

Spet v drugih metaforah Rebula razmišlja o sodobnem človeku, ki jih utrjuje s primerami iz antičnega sveta in s tem dokazuje, da so silnice, ki vladajo življenju, vedno iste. Metaforo te vrste srečamo v romanu *Kačja roža*, v katerem se med junakom Amosom Borsijem in Stankom Križnikom, slovenskim študentom klasične filologije, stke globoka prijateljska vez. Njun odnos se je rodil iz Amosove želje po spoznavanju slovenskega jezika: med pogovori in učnimi urami se je med njima ustvarila taka vez, da je spominjala na

tisto mitično prijateljsko dvojico – mar nisva tudi midva bila svojevrstna Pilad in Orest in nisva hodila tudi midva po svojevrstnem Hersonezu, v pogrebem brinjevem vonju? (Rebula 1994: 76)

V interpretaciji antičnega mita veljata namreč Pilad in Orest za nerazdružljiva prijatelja, ki si v težavah pomagata.

Zgodba o Orestu, ki ubije svojo mater, da bi se maščeval nad umorom očeta, je ostala zapisana v svetovni literaturi kot ena najbolj tragičnih in nam je znana predvsem po Ajshilovi trilogiji *Oresteja*, ki na zelo krut način postavi na oder Orestovo usodo. Potem ko njegova mati Klitemnestra ubije očeta, se Orest namreč zateče k stricu in tam preživi veliko let, obenem pa goji globoko prijateljstvo s Piladom, ki ga nato pospremi nazaj v Mikene. Tam se Orest maščuje nad materjo in jo ubije. A to dejanje je zanj usodno: začnejo ga mučiti in preganjati grozovite Erinije, katerih se ne more rešiti. Odpluje čez morje, na Hersonez, v Artemidin tempelj, da bi tam našel mir, a vse zaman. Pri tem ga neprestano spremlja in mu stoji ob strani prijatelj Pilad.

Ko sem se naslednji dan Stanku oglasil s kartico iz Benetk, sem jo naslovil Piladu Križniku, samega sebe pa podpisal Orest. /.../ In s kakšno pretresenostjo sem potem od Stanka zvedel, da je Prešeren napisal verz zame: »Erinije vse so se ga polastile ...« (Rebula 1994: 76)

Ne gre torej le za opis prijateljske navezanosti, ampak tudi za podoživljanje mitoloških bitij, Erinij, ki so Oresta neprestano preganjale in obsedale. Podobno se dogaja tudi Amosu: sam se ima za Oresta, ki blodi po Hersonezu, potem ko so se ga polastile Erinije. V težki dobi fašizma, ko ga mučijo in plašijo antisemitske Erinije, ga spremlja prijatelj Stanko – Pilad. Prijateljski dvojici se nato pridruži Orestova sestra Ifigenija oziroma Stankova sestra Nataša.

Erinije so v Rebulovem pisanju močno prisotne in upodobljene kot maščevalke, oziroma preganjalk, ki popolnoma prevzamejo človekove misli in njegovo življenje. Po grški mitologiji so to pošastne boginje maščevanja, ki kaznujejo vsakršno kršitev javnega reda na zemlji tako, da človeka neprestano preganjajo. Tudi pisatelj sam je bil njihova žrtev, saj jih takole opisuje v svojem dnevniku:

Glej, sedanost se razteče, praznina se nabije z grozo, vsenaokrog se nekaj prebuj, glava za glavo se dviga iz spanja, kačje lasišče za kačjim lasiščem: zbor Erinij, ki je osemnajst let spal. O kaj so počenjale, preden so zaspale! (Rebula 1989: 60)

Rebula je tako obseden z Erinijami, da jih v določenem trenutku vidi povsod, tudi v obliki stare murve, ki »v črni razpuščenosti svojega golega šibja, daje misliti na rastlinsko Erinijo ...« (Rebula 1990: 27). Po Ajshilovi trilogiji se Orest, obseden od Erinij, zateče v Atene in se tam prepusti razsodbi Aeropaga, ki pa nima enotnega mnenja: polovica glasuje za Orestovo dokončno obsodbo in večno preganjanje Erinij, druga polovica pa se poteguje za njegovo pomilostitev. Dokončna odločitev pripada boginji modrosti in razumnosti, Ateni, ki glasuje v Orestovo korist. Demonske Erinije se takrat spremenijo v dobrohotne in blage Evmenide, s čimer zagotovijo Atenam večni mir in blaginjo. Tudi Stanko – Pilad tolaži svojega prijatelja s srečnim zaključkom: Amos – Orest bo morda nekega

dne prav tako našel svoj večni mir, svoje blagoslovljene dni. Toda Amos v romanu ne najde zaželenega miru, saj se njegovo življenje tragično konča. Erinije ga namreč nenehno mučijo, tako da se jih ne more otresti, zato se odloči za ekstremno dejanje, s katerim se jih vendarle reši in končno zaduha večni mir.

Podoba Erinij pooseblja pri Rebuli ne le usodo posameznika, ampak slovenskega naroda nasploh, saj pisec pravi:

Zdi se, da se v zavesti Slovencev Evropa iz blage Evmenide, prinašalke mirne, srečne in bogate prihodnosti, spreminja v zlovesčo Erinijo, prinašalko negotovosti in pogube. (Rebula 1998a: 6)

Orest, Erinije in Pilad pa niso edine figure iz grško-rimske mitologije, ki jih Rebula uporablja za svoje prisposodbe. Med branjem je namreč mogoče zaslediti še celo vrsto znamenitih oseb, ki so postale monumentalni simboli najrazličnejših strasti, nagnjenj in človeških usod. Tako je npr. Mamea, Nemezianova mačeha v romanu *V Sibilinem vetru*, prikazana kot strastna in ljubeča Medeja iz mita o Argonavtih, ovekovečena v svoji iracionalni ljubezni do Jazona.

Sredi mesnatih marmornatih odbleskov triklinija se mi je zazdela za hip kakor Medeja, gmota strasti v rdečem žaru freske. (Rebula 1968: 311)

Ob njej pa se dviguje tudi podoba Apolona, boga luči, razuma in umetnosti. Čeprav se Rebula čuti zelo blizu bogu Dionizu, ki predstavlja sicer nasprotje Apolona, se preko svojih likov občasno vendarle proglasi tudi za Apolonovega učenca.

Rajši je ostal vernik boga luči, Apolona, kljub vsemu. Zapisan njegovemu solnemu lovišču intuicij in silogizmov. (Rebula 1980: 191)

Ob veličastnih mitoloških bitjih so pogosto izpostavljeni tudi zgodovinsko pomembni kraji. Tako nas npr. stavek »Velik korak je bil narejen. *Rubikon je bil za mano*...« (Rebula 1998: 164) popelje pred odločilni dogodek, ko je Cezar v prvem stoletju pred Kristusom prekoračil s svojimi legijami Rubikon in prekršil zakon: vrnitve ni bilo več, dejanje je bilo storjeno!

Antika je večkrat omenjena tudi v Rebulovih ameriških dnevnikih, ko avtor primerja klasično kulturo z ameriško, ki sicer ima svoje korenine v evropski, in torej tudi v grški, pa se tega večkrat ne zaveda. Misel, da Amerika sploh ni dojela bistva grškega sporočila, izpostavlja tudi Alojz Rebula, ki je to celino obiskal trikrat in pravi, da

ni bila nikoli moja sanja, ameriški way of life – način življenja – se mi je zdel na antipodu mojega grškega koncepta življenja. (Rebula 1985: 8)

Pisec ugotavlja, da je skušal ameriški človek ohraniti evropsko tradicijo tudi na novih tleh in da se je v arhitekturi, literaturi in kulturi nasploh zgledoval po evropski antiki. Za nekatera svoja mesta je celo izbral imena iz grškega in rimskega sveta. Amerika nasploh teži k posnemanju evropske kulture in skuša doseči njeno raven, a dejansko ostaja le na ravni posnemanja in klasični kulturi ne daje novih, modernejših vsebin. Posnemanje je le zunanje, saj za globlje

dojemanje grško-rimskega sveta Amerika ni dovzetna, tako da »zvenci« njeno posnemanje zelo eksotično in na nepravem mestu (Rebula 1985: 183). Kljub vsemu pa Rebulo prevzame prijeten občutek, ko pomisli, da se novi svet skuša vsaj zgledovati po svojih prednikih.

Dejansko mi prija misel, da se je mlada Amerika v arhitekturi tako zazrla v Helado. In ali se oni periklejevski slog v gradnjah ne sklada s periklejevsko-krščansko vsebino Jeffersonovih proglasov? (Rebula 1985: 83)

V Rebulovem dnevniku *Gorje zelenemu drevesu* naletimo tudi na primerjavo med sodobnim intelektualnim svetom in aleksandrijsko dobo:

Ko smo Slovenci dobili poleg Slovenskega pravopisa še medicinski slovar, slovar pomorske slovenščine, splošni tehnični slovar, se zdaj Drago Druškovič v Naših razgledih ogreva tudi za politični slovar. Slovenci smo torej stopili v dobo slovarjev. Vse prav, dokler ne pozabimo, da imamo opravka z orodji. Sicer bo to doba našega aleksandrinizma. Zakaj samo duh je tisti, ki oživlja. (Rebula 1971: 27)

Aleksandrijska doba v Grčiji je čas, ko se je grški duh, ki se je razcvetel v Atenah v petem stoletju pred Kristusom, razširil po celem Sredozemlju. Njegovo središče je postala Aleksandrija, kulturo pa, ki je takrat kraljevala, bi lahko poimenovali za enciklopedično. Šlo je namreč za zbiranje in pisanje verzov in proze po zgledu grških piscev iz zlate dobe. Avtorji niso ustvarili nič novega, nič pristnega in izvirnega, kot so to storili pisci iz zlate dobe. V tej metafori Rebula poudarja, da postaja naša kultura le stvar oblike, ne pa vsebine, saj, podobno kot v aleksandrijski dobi, ne nastajajo dela z duhom, temveč samo dela, ki ciljajo k oblikovni brezhibnosti.

Tudi ko se Rebula zagleda v pojave zunanjega sveta, jih večkrat primerja z antičnimi:

Ob oknu, kjer sedim, gledam onkraj šipe precejanje dežja skozi marelico. Pred dva tisoč petsto leti je Sapfo gledala takšno precejanje skozi jablano. Vlivalo jo je v pozabo: koma katarrei. (Rebula 1996a: 247)

Podobnih metafor je še veliko, saj je v njih zajeta celotna Rebulova koncepcija antične miselnosti, kakor se zrcali v sodobnem svetu; celo črke, ki jih uporablja danes večina kulturnih narodov, so grškega izvora, sodobna arhitektura se je prav tako rodila na grških tleh, vse naše misli in ideje imajo svoj izvor v Grčiji.

Telefonske žice brnijo v vetru po grško. Od latinskega MARE do slovenskega MORJA je le nekaj vokalov. Openski obelisk tam gori nad zalivom je grški. Delavci, ki tamle iztovarjajo pesek iz trebuha tovornjače, si izmenjujejo cigaretni ogorek v spremenjeni latinščini. Polstebri na pročelju bližnje palače so grški. Črke, vklesane tamle v kamen, so grafično povzete iz rimskih napisov. Naša življenjska tesnoba, naš nepomirljivi Z a k a j, je grški. In navsezadnje je bila ideja socializma prej Platonova kakor Marxova. (Rebula 1971: 158)

Celotno naše bivanje je, kot pravi Rebula, le metafora antičnega sveta. »Danes mu odgovarjam, da mi Evropa ni nič več kot metafora« (Rebula 2000a: 21).

Ob metaforiziranju antičnega in sodobnega sveta najde Rebula tudi tisto *interakcijo*, ki je skupna obema zgodovinskima obdobjema.

3 Antika kot *interakcija*

Pri analizi interakcije se bom osredotočila na Rebulove zadnje metafore, ki nakazujejo globljo miselno dimenzijo piščevih del. Z mitom o Piladu in Orestu se je pisatelj zaustavil ob pomembnem človekovem čustvu – ob prijateljski ljubezni. To obliko ljubezni, ki jo poznajo vsa zgodovinska obdobja, so stari Grki ponazorili z metaforo omenjene mitične dvojice, v kateri Pilad vestno in vztrajno spremlja nesrečnega Oresta v njegovem boju proti Erinijam. V tem primeru je Pilad oziroma prijateljstvo edina uteha, ki Orestu lajša trpljenje. Metafora o prijateljstvu se v tem mitu povezuje še z drugimi človeškimi napakami in zablodami, kot so: ljubezensko varanje, umor partnerja in umor lastne matere. To so pojavi, s katerimi se vsak dan srečuje tudi sodobni človek. Podoba Erinij, ki neprestano mučijo morilca in ga vznemirjajo, je prisposoda za slabo vest, katere se Orest reši le s pomočjo Atenine modrosti.

Z metaforo oziroma zgodbo o Kleobisu in Bitonu pa je Rebula ponazoril svoje tragično doživljanje sveta. Že stari Grk je namreč dojel dramatičnost življenja in si večkrat zaželel smrti. Podobni občutki prevzemajo tudi sodobnega človeka, ki si zato skuša od bogov izprositi smrt.

Zelo pogosta in znamenita metafora je tudi zgodba o Ojdipu in njegovem potomstvu, ki bo večno prekleto zaradi očetomora. To prekletstvo nosi v sebi tudi sodobno človeštvo, ki se pobija in uničuje v največji meri z bratomornimi vojnami. Nedvomno predstavlja Rebuli najbližji primer tovrstne krutosti boj med partizani in domobranci, ki je ustvaril po njegovem mnenju v slovenski zavesti tako globoke rane, da so skelele še dolgo let po vojni in ostajajo še vedno, vsaj podzavestno, nezaceljene. Zato slovenski narod potrebuje Antigono, ki bi pokopala zapuščenega brata in ga s tem rešila prekletstva bratomorne vojne. Pisatelj sicer vidi njen prihod oziroma možnost rešitve in sprave že v osamosvojitvi Slovenije, ki je prinesla slovenskemu narodu demokracijo in ga približala zahodni civilizaciji ter njenim koreninam.

Pomemben trenutek v zgodovini zahodne civilizacije je nedvomno prehod iz poganškega verovanja v monoteistično krščansko vero. Srečanje med tema dvema nasprotujočima si pogledoma na versko doživljanje je povzročilo veliko sporov in nasilja, Rebula pa je v krščanstvu kljub temu prepoznal naravno nadaljevanje poganškega etičnega sveta in humanistične miselnosti. Zato predstavlja zanj *interakcijo* oziroma stično točko med antičnim in sodobnim evropskim svetom prav *humanitas* ali *anthropeja*. Ta pa izstopa v idealu »*etičnega in kulturnega povzdiga*« (Rebula 2000a: 21), ki ga je bil zmožen antični človek.

4 Zaključek

Analiza metafor iz klasičnega grško-rimskega sveta je pokazala bistveno razliko med obema sklopoma, ki je v tem, da je v prvem, torej v tistem, kjer je antika glavni predmet, grško-rimski svet v ospredju, avtor ga primerja in osvetljuje z najrazličnejšimi elementi. V drugem primeru pa je postopek obraten: središčno vlogo ima sedanja doba, ki jo pisatelj primerja z antično. Tretja in najgloblja raven, interakcija, nam razkriva dimenzijo, v kateri imata oba svetova, sedanji in antični, svoje stične točke. Ta dimenzija je izredno subjektivne narave, saj gre za Rebulov osebni odnos do obeh svetov in predstavlja tiste vsesplošne človeške vrednote in silnice, ki so prisotne tako v antičnem kot v sodobnem svetu.

LITERATURA

- ARISTOTEL, 1982: *Poetika*. Prev. Katejatan Gantar. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Max BLACK, 1998: Metafora. *Kaj je metafora?* Ur. Božidar Kante. Ljubljana: Krt. 91–138.
- Jadranka CERGOL; 2006: Percepcija klasičnih grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule. *Jezik in slovstvo*, 51/6, 67–79.
- –, 2011: Antika in krščanstvo: miselna paradigma Alojza Rebule. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 2, 379–388.
- Jožica ČEH STEGER, 2005: Pogledi na metaforo. *Jezik in slovstvo*, 3–4, 75–86.
- Kajetan GANTAR, 2005: Rebula in antika. *Rebulov zbornik: ob pisateljevi osemdesetletnici*. Ur. Lojzka Bratuž. Trst, Gorica, Videm: Mladika, Goriška Mohorjeva družba, Slavistično društvo. 35–45.
- Gerhard KURZ, 1986: *Metapher, Allegorie, Symbol*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Vanesa MATAJC, 1996: *Metafora in simbol* (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Alojz REBULA, 1968: *V Sibilinem vetru*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1971: *Gorje zelenemu drevesu*. Maribor: Obzorja.
- –, 1981: *Zeleno izgnanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1985: *Oblaki Michigana*. Celovec: Mohorjeva založba.
- –, 1986: *Vrt bogov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1986a: Dnevnik 1969. *Celovski zvon*, 4/12, 63–66.
- –, 1989: Dnevnik 1969. *Celovski zvon*, 7/22, 58–61.
- –, 1990: Dnevnik 1969. *Celovski zvon*, 7/26, 14–17.
- –, 1991: *Na slovenskem poldnevniku*. Maribor: Obzorja.

- , 1993: Dnevnik 1970. *Celovski zvon*, 11/41, 28–33.
- , 1994: *Kačja roža*. Ljubljana: Mihelač.
- , 1994a: Dnevnik 1971. *Celovski zvon*, 12/45, 29–32.
- , 1995: Dnevnik 1971. *Celovski zvon*, 13/47, 32–36.
- , 1996: *Maranathà ali leto 999*. Celovec: Mohorjeva založba.
- , 1996a: *Previsna leta*. Trst: Mladika.
- , 1998: *Cesta s cipreso in zvezdo*. Trst: Mladika.
- , 1998a: *Credo*. Družina, 47/22, 6.
- , 2000: *Ko proti jutru gre*. Celovec: Mohorjeva založba.
- , 2000a: Dnevnik 1986. *Zvon*, 3/1, 10–14.
- , 2001: Dnevnik 1986. *Zvon*, 4/4, 19–23.
- , 2011: Moj odnos do antike. *Keria: studia Latina et Graeca*, 13/1, 91–94.
- Armstrong I. RICHARDS, 1998: Metafora. *Kaj je metafora?* Ur. Božidar Kante. Ljubljana: Krt. 43–72.

METAPHORS FROM THE GRAECO-ROMAN WORLD IN THE WORKS OF THE SLOVENE WRITER ALOJZ REBULA

The author of this paper presents an analysis of those metaphors in Rebula's opus that comprehend Graeco-Roman subject matter. Based on the interaction theory of metaphor the examples can be divided into two categories: metaphors with classical antiquity as the primary subject and metaphors with classical antiquity as the secondary subject. In the last part of the paper the author presents her findings about the types of *interaction* that combine both kinds of metaphor. The analysis of metaphors from the classical Graeco-Roman world shows that in the first case, which sees classical antiquity as the primary subject, the writer put the Graeco-Roman world in the forefront, comparing and explaining it through various elements. The roles are reversed in the second case, where present day situations are highlighted and compared with the classical period. The third and the deepest level of the metaphor, the *interaction*, unveils a new dimension, in which the two worlds, the present day and the classical period, meet. This dimension is of a remarkably subjective nature as it represents Rebula's personal relation to both worlds as well as those general human values and motives that are common to both the classical and the modern era.

A közelmúlt magyar irodalmi kroatisztikája

KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

*ELTE BTK, Szlav Filológiai Intézet, Múzeum krt. 4/D,
HU – Budapest, kaleczo@gmail.com*

SCN V/2 [2012], 70–81

Pričujoča študija podaja pregled razvoja madžarske literarne kroatiske v času po spremembi političnega sistema. Po predstavitvi novih izzivov, ki so se pojavili v 90-ih letih 20. stoletja, bodo skicirani portreti najpomembnejših osebnosti madžarske kroatiske, in sicer s kritično predstavitvijo njihovih glavnih del, ciljev ter metodoloških sredstev.

The following paper presents the most important tendencies of the studies of Croatian Literature in Hungary. After presenting the new challenges appeared in the 1990s, we draft the portraits of the most important Hungarian professionals of Croatian (Literary) Studies, presenting their most important works, goals and their methodology.

Ključne besede: Madžarska, kroatistika, književnost, Stipan Blažetin, István Fried, László Heka, István Lökös, Stjepan Lukač, Zoltán A. Medve, Zoltán Virág

Key words: Hungary, Croatian Studies, literature, Stipan Blažetin, István Fried, László Heka, István Lökös, Stjepan Lukač, Zoltán A. Medve, Zoltán Virág

A délszláv állam széthullása, a kommunista diktatúra megszűnése és az önálló horvát állam megszületése több okból is átalakította a kroatisztikát. A horvátországi kroatisztika még markánsabban elhatárolódott a többi délszláv irodalommal foglalkozó diszciplínától, a tudomány meghatározó szakembereinek köre kicserélődött, a horvát irodalmi és az irodalomtörténeti kánonban pedig jól látható elmozdulások következtek be. Ezeknek az átrendeződéseknek a magyar tudományos életben is meghatározó jelentősége volt; a délszláv nyelvek és irodalmak kényszerű-erőltetett együtt-tárgyalása helyett külön-külön diszciplínák jöttek létre, amelyek az egyes délszláv népek nyelvére és irodalmára koncentráltak. Tulajdonképpen a szó szoros értelmében vett magyar kroatisztika megszületéséről is csak innentől beszélhetünk. A Magyarországot

érintő politikai változások hatására ugyanakkor a magyarországi irodalommal kapcsolatos diskurzusokban is olyan változások mentek végbe, olyan új témák és kérdések merültek föl, amelyek jelentős kihívások elé állították az újonnan született magyar kroatistikát.

A diszciplína legfontosabb kihívása egyértelműen az irodalomtudomány minden területére kiterjedő paradigmaváltással, az „irodalomelméleti fordulattal” való szembenézés volt. A Nyugaton már jó ideje létező irodalomelméleti irányzatok eredményei, megközelítései a rendszerváltás idején – robbanásszerű hirtelenséggel – Magyarországra is betörték, és rövid idő alatt teljesen átfórták az irodalomról való gondolkodást. A magyar irodalomtudósok csakhamar felismerték a 20. század második felében színre lépő irodalomelméleti iskolák felfedezéseinek jelentőségét, amelyeket saját elemzéseikbe, kutatásaikba is beépítettek, nem egyszer a különféle megközelítési lehetőségek ötvözésével kísérletezve. Ez a paradigmaváltás egyúttal az összehasonlító irodalomtudomány válságának felismerését is magával hozta. Fried István az *Utak a komparatistikában* című tanulmánykötet bevezetőjében rámutat, hogy a „francia iskola” nyomdokait követő, egyre inkább kiüresedő összehasonlító irodalomtudományra a legnagyobb csapást az orosz formalisták széles körű nyugati recepciója, illetve a recepcióesztétikai megközelítés mérte (Fried 1997: 1). A Fried által szerkesztett kötet, amelyet éppen a komparatistika újragondolásának, módszertani felfrissítésének igénye hívott életre, többek között az intertextuális kutatások, a mítoszkritika, a szövegszociológia és a kulturális kritika alkalmazását, valamint az areális szemlélet előtérbe helyezését javasolta (ld. Fried 1997). Miután a magyarországi irodalmi kroatistika komparatív alapokon áll, fő feladatának pedig a magyar és a horvát kultúra közötti – kétirányú – közvetítést tekinti, ezekkel a kérdésekkel a magyarországi kroatistáknak is szembe kellett néznie. A kihívásra Lukács István reagált a leggyorsabban, aki szellemes, változatos elméleti eszközökre építő „kísérleti komparatistikai megközelítésekkel” kereste a diszciplína megújításának lehetőségeit; a később színre lépő Medve A. Zoltán és Virág Zoltán számára pedig már magától értetődő dolognak számított a változatos irodalomelméleti eszköztár alkalmazása. Későbbi tanulmányaiban Fried István is változatos, egyedi megközelítésekkel, problémafelvetésekkel járult hozzá a magyar kroatistika megújításához.

A korszakváltás eredményeként számos új kutatási téma is diszciplínánk látóterébe került. Komparatív alapállásából adódóan a magyar kroatistika elsődlegesen a magyar és a horvát kultúra genetikai kapcsolatait vizsgálta; ezért a magyar kroatisták főként a régi horvát irodalomra, továbbá Miroslav Krleža munkásságára koncentráltak. Jóllehet később – elsősorban Lőkös István és Lukács István erőfeszítéseinek hatására – az illírizmus, a realizmus, a premodern, a modernség és az avantgárd más képviselői is a fókuszba kerültek, a Krleža után színre lépő alkotókról Magyarországon csupán elvétve születtek tanulmányok.¹ Bár a II. világháború és a rendszerváltás közötti időszakban,

¹ Talán a horvát farmernadrágos prózát leszámítva, amelynek magyar hatásáról, párhuzamairól Milosevits Péter több fontos tanulmányt publikált.

a magyarság és a horvátság hasonló berendezkedése, politikai helyzete okán, az irodalmakban is párhuzamos jelenségek mutathatók ki, addig a balkáni háborúk, a megélt traumákkal való szembenézés kényszere radikálisan más kihívások elé állította a horvát és a magyar irodalmat. Míg a magyar irodalmat a világ leírhatóságába vetett hit megingása jellemezte (Medve 2009: 99–100), a horvát irodalom egyértelműen a dokumentarizmus, a mimetizmus felé orientálódott. A kétféle megközelítés, problémakör távoliságát jól példázza az az értetlenség, ahogyan Miljenko Jergović, a horvát irodalom meghatározó egyénisége, Esterházy *Harmonia Caelestiséről* szól *Idiotizacija naše kulture* című publicisztikájában. Ezzel magyarázhatjuk azt a tényt is, hogy a közelmúltban átültetett horvát szövegek rendre visszhangtalanok maradtak. Az 1990-es évek elején tehát a kultúrák közötti közvetítésre hagyományosan nagy hangsúlyt fektető magyarországi kroatisztikának két fontos kérdést is meg kellett válaszolnia: 1) Mi a teendő a horvát posztmodernnel? 2) Van-e mód a 90-es évek horvát és magyar irodalma közötti közvetítésre, és ha igen, akkor mi az? E kérdésekre Medve A. Zoltán adott csattanós választ *Kontextusok és annotációk* című tanulmánykötetével.

Végül, az elmúlt 20 év a magyar kroatisztika egyik fontos kiágazása, a kisebbségi irodalmakról szóló diskurzusok tekintésben is fontos változásokat hozott. Szemben a korábbi évek gyakorlatával, amely a kisebbségi irodalmakat a margóra taszította, az új elméleti perspektíváknak köszönhetően a szakértők egyre inkább felismerték a periférián születő irodalmi alkotások fontosságát és lehetőségeit. A periférián egyrészt különféle kultúrák találkoznak, másrészt kevésbé érvényesek a centrumok konvenciói, regulatív elvei, így lehetővé válik a kultúrák kölcsönösen termékenyítő párbeszéde-keveredése; a perifériáról kiinduló változások pedig sokszor egészen a centrumig hatnak. A magyarországi szépirodalmi szcéna hagyományosan odafigyel a kisebbségi színterek eseményeire, a rendszerváltás pedig jelentősen megkönnyítette a határon túli régiók és az anyaország közötti kommunikációt, ami lehetővé tette azt, hogy a kisebbségi irodalmakról zajló diskurzusok a centrum közegeibe is eljuthassanak. Ennek eklatáns példája Virág Zoltán az Új Symposion című vajdasági folyóirat szerzőit bemutató tanulmánykötete, amely a symposionisták kontextusának, szellemi horizontjának megrajzolásához a kroatisztikát, a szerbisztikát és a szlovenisztikát hívja segítségül. A horvát irodalmi színteret ez a nyitottság egyelőre nem jellemzi, de a kedvezőbbé váló politikai viszonyok a magyarországi horvát kultúra szakszerű önreflexiójának feltételeit is megteremtették; ennek egyik ígéretes első lépése Blazsetin István irodalomtörténete, valamint Virág Zoltán – a kívülálló pozíciójából írott – a magyarországi horvát irodalomról szóló tanulmánya.

A jelen áttekintés célja a magyar irodalmi kroatisztika meghatározó egyéniségei, például Blazsetin István, Fried István, Lőkös István, Lukács István, Medve A. Zoltán és Virág Zoltán, illetve a horvát kultúráról szóló kézikönyvvel jelentkező Heka László a rendszerváltás óta eltelt alig több mint két évtizedben folytatott munkásságának áttekintése. A szakmai portrék felvázolása során elsősorban azokat a tanulmányköteteket, monográfiákat és összefoglalásokat vesz-

szük tekintetbe, amelyeket a szerzők magyar nyelven, az irodalmi kroatistika tárgykörében publikáltak.

1 Az alapok lefektetése

A közelmúlt legtermékenyebb kroatistája, Lőkös István (1933–) éppen az 1990-es években publikálta legfontosabb tanulmányait a *Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok* [1989], a *Déli szláv-magyar szellemi kapcsolatok* [1997], a *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei* [1997] és *A Kaptoltól a Ludovikáig* [1997] című kötetekben. Ekkor született ambiciózus, a maga nemében úttörőnek számító munkája, *A horvát irodalom története* [1996] is. Bár a 2000-es években is számos könyve jelent meg (*Nemzettudat, nyelv és irodalom* [2002], *Nemzettudat és regény* [2004], *Horvát-magyar és szerb-magyar irodalmi interferenciák* [2007]), ezek tudományos szempontból kevés újdonságot hoznak, mivel nagyrészt olyan eredményeket mutatnak be, amelyeket szerzőjük korábban már közzétett.

Lőkös tanulmányainak elsődleges célja a horvát és a magyar irodalom közötti genetikai kapcsolatok feltárása. Bár a szövegek szinte az egész horvát irodalomtörténetet lefedik, a kezdetektől egészen a 20. század közepéig, a tudós érdeklődésének fókuszában a horvát reneszánsz és barokk, a 19. századi horvát regény, valamint Miroslav Krleža munkássága áll.

Módszertani szempontból a cikkek kevés újdonságot hoznak, Lőkös elsősorban a hagyományos filológia és a pozitívizmus eszköztárára támaszkodik. A legsikerültebb, legtöbbet idézett tanulmányai azok, amelyek egy-egy jeles horvát alkotó magyar irodalmi és kulturális kapcsolatrendszerét térképezik fel, ide tartoznak például a Krleža-tanulmányok, amelyekben a tudós elsőként igazolta, hogy a magyar inspirációk a világirodalmi jelentőségű horvát író teljes életművét át- meg átszövik.

A szövegek közötti kapcsolatok feltérképezése során Lőkös megmarad a konkrét szövegrészek ismétlődésének, a parafrázisok és a motívumátvételek detektálásánál. Jóllehet így is meggyőző eredményekre képes – talán legfontosabb munkájában, a *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményeiben* például hitelt érdemlően igazolja a horvát törökellenes epikának a reneszánsztól a barokkig ívelő folyamatosságát, a műfaj magyar kiágazásait is meggyőzően bemutatva –, feltűnő, hogy a párhuzamok mélyrehatóbb elemzésére ritkán vállalkozik.

A szövegek strukturális – a prozódia, a narratív sajátosságok, a kompozíció, a képi világ stb. terén jelentkező – párhuzamaira Lőkös nem, vagy csupán általános megállapítások erejéig tér ki, részletekbe nemigen bocsátkozik. Ez a módszertani sajátosság egyszersmind korlát is; míg a régi horvát irodalomról szólva Lőkös értékes felismerésekkel gyarapította a magyarországi kroatistikát, addig a realista regényekről szóló tanulmányokban már tetten érhető, hogy a módszertani alapfeltevések megválasztása miatt a regények számos vonása a látókörén kívül reked. Ez a hiányosság a *Nemzettudat és regény* című könyvben ütökzik ki a leginkább, amely a narratológiai szempontok teljes mellőzésével kísérel

meg képet adni a 19. horvát regény történetéről. A 20. századi horvát irodalom alkotásairól pedig, amelyeknél először a szövegek belső összefüggésrendszere kerül a fókuszba, majd az irodalomelméleti paradigmaváltások éreztetik hatásukat, igen kevés releváns mondanivalója akad.

Lőkös István legambiciózusabb vállalása mégis *A horvát irodalom története* című összegzés közreadása volt, amelyben a horvát irodalom történetét kifejezetten a magyar közönség számára, a magyar-horvát kapcsolatok történetének kidomborítása mellett kívánta bemutatni. A tájékozódás megkönnyítése érdekében a bemutatott korszakok történelmi háttérét, valamint az alkotók portróját is felvázolja. Az életrajzok ismertetése azonban nem egyszer az életmű bemutatásának rovására megy, az utóbbi pedig megragad az általánosságok – a jellemző témák körvonalazása és az alkotások hangulatának jellemzése – szintjén, míg az alkotások eszmei háttéréről, inspirációiról, strukturális jellemzőiről viszont keveset tudunk meg. A módszertani korlátok ennél a műnél is éreztetik hatásukat: a protorealizmusról és realizmusról szóló fejezetek olvasásakor az olvasó hiányérzete egyre erősödik, amelyet a művek szűzségének bőkezűen, de jobbra fölöslegesen közölt összefoglalása sem képes eloszlatni; az 1945 utáni horvát irodalmat bemutató fejezet pedig az újonnan színre lépő szerzők munkásságát csupán címszavakban ismerteti, ám az új irodalmi tendenciák kibontására nem kerül sor.

A magyarországi kroatisták közül Lukács István (1958–) volt az első, aki felismerte, hogy az új elméleti irányzatok magyarországi megjelenése az irodalmi kroatisztika módszertani alapjainak újragondolását is szükségessé teszi. A kroatisztika mellett szlovenisztikával is foglalkozó, szerteágazó tudományos és módszertani érdeklődésű Lukács a kérdést szellemes tanulmányok egész sorával válaszolta meg, amelyeket később – *Térközök* [2004] címmel – könyv formájában is közreadott. A tanulmánykötet nemcsak a témaválasztás tekintetében – a horvát barokk vizuális költészetéről szóló tanulmányt éppúgy találunk benne, mint a horvát romantika, premodern és modernség alkotásaira koncentrált szöveget –, de módszertanilag is igencsak tarka képet mutat. Mégis a három Krleža-tanulmányt emelném ki, amelyek azt példázzák, hogy a magyar-horvát komparatistika – túllépve a mű egésze szempontjából akcidentális magyar vonatkozású életrajzi és kortörténeti adatok feltárásán – lényegi észrevételekkel gazdagíthatja, sőt, paradigmaváltásra is készítheti a krlezsológia diskurzusait.

Lukács repertoárjában olyan újszerű módszertani eszközök szerepelnek, mint a névtan, a jungi pszichoanalízis, illetve az irodalmi művek eszmei, filozófiai gyökerének felderítése – különös tekintettel Krleža és Nietzsche kapcsolatára –, Jauss irodalomkorszakolási elmélete, vagy az intermediális megközelítés; az elmélet alkalmazása ugyanakkor nem válik öncélúvá, hanem biztos kézzel mutat rá a szövegek lényegi, struktúrateremtő jellemzőire. Nem feledkezik meg azonban a hagyományos filológia eszköztáráról sem, demonstrálva, hogy – amennyiben a kellő helyen alkalmazzuk őket – ezekkel az eljárásokkal is lenyűgöző eredményekhez juthatunk. Ennek a legjobb példája talán *A Jesse vessző esete egy ószláv aorisztosszal*, amely a hadrovicsi filológia legszebb hagyományainak szellemében íródott.

A szakmai és módszertani kiteljesedést *A passióhagyomány a horvát irodalomban* [2008] című monográfiában éri el, amelyben több mint egy évtizede folytatott kutatásainak eredményét foglalja össze, többek között azokat, amelyeket a *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja, 1626: Dramatizált kaj-horvát Mária-siralom Erdélyből* [2000] című monográfiájában tett közzé a Mikházán talált kaj-horvát nyelvű leletről. Monumentális összegző munkájában a horvát Mária-siralom fejlődéstörténetének, alakváltozatainak bemutatására vállalkozik, amelyről eddig még sehol nem született hasonló igényű szintézis. Lukács szakít a középkori horvát irodalom tanulmányozásának módszertani konzervativizmusával, és korszerű elméleti alapra építi monográfiáját. A szöveg módszertani keretét Jauss műfajelmélete adja, Hayden White és Jan Assmann elméleti eszköztárából is merít, ám a hagyományos filológia eljárásait is biztos kézzel, színvonalas módon alkalmazza. A témával kapcsolatos legújabb horvát kutatásokat is alaposan ismeri, így nemcsak a műfaj kontextusáról képes pontos képet adni, de a horvát irodalomtörténetben is precízen képes elhelyezni a passióhagyomány újonnan feltárt irányzatait. A végeredmény egy hiánypótló monográfia, amely a vállalt feladatát magas színvonalon valósítja meg, ráadásul nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét.

Végül, a megújuló magyar kroatistika magának Fried Istvánnak (1934–), a közép-kelet európai régió jeles komparatistájának is igen sokat köszönhet. A cseh, a szlovák, a lengyel, a román és a délszláv irodalmakban egyaránt jártas, hihetetlenül széles látókörű tudós a régióban zajló „irodalomtörténeket” a legkülönbözőbb perspektívákból szemléli; tanulmányai rendszerint olyan hosszabb ideig tartó, átfogó irodalomtörténeti ill. kulturális folyamatokat tekintenek át, mint a nemzeti identitás kialakulása vagy a nyelvújítás folyamata, amelynek során az irodalmi jelenségeken túl a politika, a kultúrtörténet az eszmetörténet és a történelem releváns folyamatait sem mulasztja el számításba venni. Máskor nagy formátumú, nagy hatású magyar szerzőket helyez közép-európai kontextusba (*Ady Endre és a szomszédos népek irodalma* [1986]; *József Attila közép-európai helye* [1986]), alaposan feltárva az irodalmi művek forrásvidékét, az egyes alkotások tipológiai párhuzamait, valamint a szerző más alkotókra tett hatását. Ezekből a körképekből természetesen a horvát irodalom perspektívája sem hiányozhat.

Újabb tanulmányaiban sorra jelennek meg a különféle posztmodern elméletek, elsősorban a kultúrkritika, az új historizmus, és helyenként a recepcióesztétika szemlélete, amelyeket a gyakorlatban is nagyszerű eredményekkel alkalmaz, anélkül, hogy a vonalasság vagy az öncélúság hibájába esne. Az *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása* [2010] című tanulmánykötetben összegyűjtött cikkek célja már a saját és a Másik kultúráját létrehozó-megjelenítő diskurzusok jellegének, megnyilvánulási módjainak körvonalazása, e diskurzusok ütköztetése, illetve egymásba szövődésük felderítése. A cikkek visszatérő témája mégis a diskurzusok születésének helye, az Osztrák-Magyar Monarchia, amelyet Fried egy nyitott, a kultúrák találkozására és produktív interakcióira lehetőséget adó közegként értelmez újra. Rugalmasságának köszönhetően a hagyományosabb – például a művek valóságreferenciájára vagy a

szervek életrajzára kérdező – megközelítések eredményeit is produktívan képes beépíteni a kultúrák párbeszédét boncolgató tanulmányokba.

Ami a kroatiztika konkrét problémáit illeti, Fried érdeklődésének közép-pontjában Miroslav Krleža áll (ld. „*Ein Kroat aus Altösterreich*”; *Ambivalencia és regénytörténet*), mivel életműve a Monarchia plurális diskurzusainak kereszteződési pontjaiban formálódott, és a birodalom örökségét, ambivalens érzései ellenére, egészen haláláig továbbvitte. Fried tanulmányai, újszerű elméleti háttérüknek és egyedülállóan széles szellemi horizontjuknak köszönhetően, radikálisan átírják a korábbi Krleža-képünket, feltárva, hogy Krleža Monarchia-kritikája a maga nemében paradox. Jóllehet Krleža a Monarchia centrális, többkultúrájú diskurzusait kiüresedett, gyökértelessé vált, inautentikus beszéd-módokként ábrázolja, a terjedelmes életmű másol mégsem születhetett volna meg, hiszen pretextusa éppen a szecesszió, a szimbolizmus, a kibontakozó avantgárd osztrák-magyar-cseh együttese (ld. Fried 1993: 63).

Fried emellett a kroatiztika kérdéseit magasabb perspektívából is áttekinti; elsősorban a horvát nemzeti identitás folyamatának kialakulása, és a horvát nemzet önmagához, valamint más nemzetekhez való viszonyulása izgatja, olyan kérdéseket véve szemügyre, mint horvát irodalmi nyelv megválasztásának okai és implikációi (*Nyelvváltás, nyelvválasztás – úttévesztés?*), a horvát regényekben megjelenő magyarsággép (*A saját meg az idegen*), valamint, érintőlegesen, a horvátok 1848-ban játszott szerepe (*Népek hajnalcsillaga (?)*), és Széchenyi politikájának horvát recepciója (*Széchenyi István és a nemzetiségi kérdés*).

2 Új témák, új kihívások

Medve A. Zoltán (1961–) *Kontextusok és annotációk: Adalékok az újabb horvát próza történeti-komparatív vizsgálatához* [2009] című tanulmánykötetének célkitűzése éppen a horvát próza legújabb fejleményeinek közelítése a magyar szakemberek befogadói horizontjához. A kötet fő érdeme, hogy olyan témákat emel be a magyar kroatiztikai diskurzusba, mint a *Quorum* című folyóirat és köre, a horvát női próza (különös tekintettel Dubravka Ugrešić vagy Vedrana Rudan munkásságára), Nedjeljko Fabrio, Miljenko Jergović vagy éppen a FAK.

Az egyes szerzőkre-életművekre koncentrááló szövegek mellett a kötetben kapcsolattörténeti áttekintés, valamint az irodalmi kánon és az összehasonlító irodalomtudomány jelentőségére kérdező, elméleti igényű összegzések is olvashatók. Medve nemcsak a közelmúlt horvát irodalmának kulcsszerzőit jelöli ki – a magyar irodalom jelenségeivel párhuzamba állítva –, hanem a horvát irodalom legújabb alkotásainak befogadásához is igyekszik elméleti és irodalomtörténeti kontextust biztosítani. Jóllehet a kötet azzal a megállapítással zárul, hogy a kortárs horvát és magyar próza viszonylatában csak a két kultúrára jellemző, szerkezetileg azonos tendenciák nem mutathatók ki, az érintkezési pontok többségénél pedig „a hasonlóságon belüli eltérések” (Medve 2009: 8–9) dominálnak, maguk az összevetések igencsak tanulságosak.

A kortárs magyar irodalom világa felől érkező szerző nemcsak témaválasztásában, de módszertani szempontból is radikálisan új hangot jelent a magyarországi kroatistikában. Medve nagy jártassággal mozog a kortárs irodalomelmélet irányzataiban, komparatív tanulmányaiiban pedig sokféle irodalomelméleti iskola fogalmait, eszközeit, sőt, a vezető horvát irodalomelméleti szakemberek gondolatait is fellelhetjük. Ebben az erényben rejlik azonban a szövegek fő hiányossága is; az elméleti referenciáknak gyakorta nincs önmagukon túlmutató célja, nem segítik elő a téma elmélyültebb, produktívabb feldolgozását, hanem megmaradnak egy felszíni-illuszratív szinten, főlegesen osztva meg az olvasó figyelmét, és nehezítve meg a – máskülönben szellemes érveléseket tartalmazó – szöveg befogadását.

3 A periféria lehetőségei

A nagy diskurzusok határterületein kialakuló beszédmódok lehetőségeit az elmúlt évtizedben a magyar kroatistika is felismerte; két átfogó igényű munka is napvilágot látott, amelyek célja éppen a magyar és a délszláv kultúrák érintkezési pontjaiban létrejött irodalmi szövegek értékének, sajátosságainak bemutatása. Blazsetin István (1963–) 1998-ban tette közzé *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas* (A magyarországi horvátok irodalma 1918-tól napjainkig) című kötetet, amelynek célja a magyarországi horvát irodalom 80 évének szakszerű áttekintése. Blazsetin, aki impozáns magyar és horvát szakirodalmi apparátussal operál, mind az irodalmon kívüli, mind az irodalmon belüli tényezőket tekintetbe veszi; kitér továbbá a szövegeket recipiáló közönség sajátosságaira, valamint a nemzetiségi folyóiratok és kritika fejlődését és a nemzetiségi irodalommal kapcsolatos polémiákat is bemutatja. Az egyes költők ismertető fejezetekben Blazsetin elsősorban a versek tematikai jellemzőit hangsúlyozza; a prozódia, ritmika, a költemény képi világa stb. kérdéseire csupán érintőlegesen tér ki, a korszerű irodalomelméleti irányzatok perspektíváinak bevonására, a szöveg- és kultúraközi kapcsolatok problematizálására pedig egyáltalán nem kerül sor.

Egy kisebbségi irodalomtörténet szerzője kivételezett helyzetben van, hiszen nemcsak a kisebbség irodalmára, hanem az anyaország és a befogadó irodalom történetére is rálát, amely az egyes országok irodalomtörténeteinek, kulturális folyamatainak egybelátását, a köztük kialakuló kulturális interakciók feltárását is lehetővé tenné. Jóllehet Blazsetin deklarált célja, hogy a horvát nemzetiségi szerzőket a magyar irodalmi áramlatok és az anyaországi horvát irodalom kontextusában is elhelyezze, csupán az irodalmak fejlődésének összevetésére – és a horvát nemzetiségi irodalom lemaradásának konstatálására – kerül sor, az irodalmak különféle áramlataihoz fűződő, illetve a konkrét szövegek közötti kapcsolatokról alig-alig esik szó. A kötet szerzőportrékat tartalmazó része az irányzatok egymásra hatásának és a szövegek közötti kapcsolatoknak a részletesebb elemzését is lehetővé tette volna, ugyanakkor ez is elmarad, annak ellenére, hogy a magyarországi horvát irodalomban több olyan szerző is akadt – például

Josip Gujaš Džuretin –, aki a korabeli horvát és magyar irodalom fejlődését egyaránt figyelemmel kísérte.

A kisebbségi irodalom kérdésének radikálisan eltérő megközelítését láthatjuk *A szomszédság kapui* [2010] című tanulmánykötetben, amelyben Virág Zoltán (1966–) a vajdasági magyar irodalom jelentős képviselőit bemutató portréit adja közre. A kötet legfontosabb része az Új Symposion folyóirat történetét, jelentőségét, vezéregyéniségeit bemutató tanulmány, amelyet a folyóirat köré gyűlt alkotók portréja (Tolnai Ottó, Böndör Pál, Maurits Ferenc, Juhász Erzsébet, Balázs Attila, Sziveri János, Jódal Kálmán) követ, ugyanakkor több tanulmányt olvashatunk a vajdasági magyar irodalom alapító egyénisége, Szenteleky Kornél pályájáról. Némileg kilóg a sorból az *Érintkezések és áthallások* című tanulmány, amely a 20. század második felének magyarországi horvát irodalmáról ad áttekintést – szemlélete, vizsgálati szempontjai okán azonban mégis szervesen kapcsolódik a kötetben található többi tanulmányhoz.

A tanulmányokat olvasva arra a következtetésre juthatunk, hogy Virágot voltaképpen a kisebbségi lét ontológiája érdekli. Valamennyi tanulmányban hangsúlyozza, hogy a perifériális lét lényege a többféle kultúrának való kitettség, amely nem csupán az egyéni identitás megalkotásának szempontjából döntő, hanem egyszersmind az alkotói lét legfontosabb lehetősége. Az egyén döntése, hogy helyzetét „az idegentapasztalat kárvallottjaként” éli-e meg, vagy pedig felvállalja a saját és az idegen szembeállításának-ütköztetésének misszióját, amelynek komoly tétje van, hiszen az idegen megtapasztalása megkérdőjelezheti, sőt, akár szét is zúzhatja a saját kultúráról, irodalomról, nyelvről, egyéniségről való gondolkodás stabilizált módozatait. Ez a szembesülés ugyanakkor messzemenően produktív lehet, hiszen olyan felismerésekhez, paradigmaváltásokhoz vezethet, amelyekből mind az anyaország, mind a befogadó ország kultúrája profitálhat – ahogyan ez a symposionisták esetében meg is történt. Akármelyik alkotóról szól is, Virág számára az elsődleges kérdés az, miképpen aknázza ki privilegizált helyzetét, és hogyan képes funkcionálni a befogadó ország és az anyaország kulturális mátrixában; ezért nemcsak a magyar, de a horvát, a szerb és a szlovén irodalom főbb áramlataihoz, diskurzusaihoz, sőt, az egyes délszláv szerzők beszédmódjához, metaforikájához és motívumaihoz fűződő szálakat is igyekszik feltérképezni.

Virág esszéi rendkívül esszenciálisak, a kulturális allúziók számbavételén túl az ismertetett életműnek szinte valamennyi strukturális szintjére kitérnek, a felvetett témáktól és az eszmei háttértől kezdve a szövegek makroszerkezetén át egészen a prozódiaig, a szövegek akusztikai megformáltságáig, vagy éppen azok képi világáig. Mindennek előfeltétele a tanulmányok sajátosságos, már-már a líraiságot súrolóan esszéisztikus nyelvezete, amely egyszerre teszi lehetővé a precíz és szakszerű állítások megfogalmazását, a befogadói élmény plasztikus visszaadását, illetve a szerzteágazó irodalomelméleti eszköztár integrálását. Jól-lehet az elméleti utalások valamennyi tanulmányban permanensen jelen vannak, az elmélet alkalmazása nem válik vonalassá vagy öncélúvá, hanem szervesen simul bele a szövegbe, hozzájárulva az életművek mélyebb megért(et)éséhez.

4 A kroatológia Magyarországon

A magyar kroatistika körképét egy olyan kézikönyv bemutatásával zárjuk, amely azzal a céllal íródott, hogy tömör, ám teljes értékű áttekintést nyújtson az érdeklődőknek a horvátság kultúrájáról. Bár Heka László (1959–) könyve, a *Horvátország kulturális és művészettörténete*, a *Bevezetés a kroatistikába* alcímet viseli, célkitűzései mégis a közelmúltban megjelent új diszciplínához, a *kroatológiához* állnak közelebb. A Radoslav Katičić által kezdeményezett megközelítés a horvát filológia hagyományos területei mellett számos egyéb diszciplína, például a történelemtudomány, a zene-, a filozófia- és a tudománytörténet eredményeit is figyelembe veszi, s egy nagyobb kulturális egység – egymással összefüggő, sőt, állandó interakcióban lévő – különböző aspektusaiként tekint rájuk.

Maga a könyv – a cím által sugalltakkal ellentétben – négy nagyobb egységből áll, amelyek közül az első Horvátország földrajzát, a második Horvátország történelmét ismerteti, a harmadik ugyanazt a címet viseli, amit a könyv fedelén is olvashatunk, a negyedik egység célja pedig a „horvát nyelv és irodalom” bemutatása. Heka rálátása az ismertetett területekre fölöttébb korlátozott, a feldolgozott területek szakkifejezéseit, módszertanát nem ismeri, ráadásul a témákat igen kevés forrásra támaszkodva, a mértékadó szakirodalom csaknem teljes mellőzésével mutatja be. Egyes fejezetekben egyenesen az az olvasó érzése, hogy a szerző saját – meglehetősen felületes – ismereteit próbálja szavakba önteni. Az eredmény sejtethető: a kötetben mind formai, mind tartalmi téren sok a pontatlanság, az apró tévedésektől kezdve a durva hibákig.

Súlyos probléma továbbá, hogy a könyv tematikai egységei nem állnak össze egységes egészszé: a feldolgozásuk kimerül a tényanyag – priorizálás nélküli – felhalmozásában. A szerző meg sem próbálkozik azzal, hogy a leírt adatokból következtetéseket vonjon le a terület fejlődésére vonatkozóan, netán felvillantsa a bemutatott tematikai egységek összefüggéseit, egymásra hatásuk mikéntjét. A könyv fejezetei átgondolatlanul összerótt adathalmazoknak hatnak, amelyekben a szerepeltetett információk nem épülnek egymásra, nem forrnak össze szerves egészszé; ráadásul, a fejezetek megmaradnak elszigetelt „világoknak”, ahelyett, hogy egyetlen, átfogó képet nyújtanának Horvátország kultúrájáról.

Tovább tetézi mindezt az általános hanyagság, amely a szöveg valamennyi szintjén megjelenik – a szűkebb értelemben vett tartalomtól kezdve egészen a helyesírásig és a tördelésig, a stílustalan, magyartalan, sokszor értelmetlenül zavaros mondatokig, olyan hibákkal, amelyek egy egyszerű, hétköznapi kiadvány esetében is megengedhetetlenek, de egy minisztériumi támogatásban részesült egyetemi tankönyvnél már-már az abszurdítás határát súrolják.

Nagy szükség lenne már egy korszerű szemléletű kiadványra, amely rövid, ám teljes körű áttekintést adna szomszédunk kultúrájáról, történelméről és irodalmáról. Heka László könyve sajnos erre nem alkalmas – a koncepció kiforratlansága, az összegyűjtött tényanyag rendszerezésének, továbbgondolásának hiánya miatt a könyvből éppen az a belső kohézió hiányzik, ami a kroatológiai megközelítés lényegét adná. Remélhetőleg rövidesen megszületik

az a kroatológiai kézikönyv, amely hasonlóan tömör, ugyanakkor szakszerű és olvasmányos módon mutatja be Horvátország kultúráját.

5 Összegzés

Az 1990-es években bekövetkezett politikai változások okán a magyarországi irodalmi kroatisztikának számos új kihívással kellett szembenéznie, mint az „irodalomelméleti fordulat” konzekvenciáinak levonása, a posztmodern horvát irodalom magyarországi közvetítésének kérdése, valamint a magyar és a horvát kisebbségi irodalmak valódi jelentőségének megmutatása. Jóllehet a kihívások felismerése és a rájuk adott reakció nem volt egységes, a kroatisztikai diskurzusokban új korszakok (az illírizmustól egészen napjaink irodalmáig) és új témák (például a horvát nemzetkép és a többkultúrájú identitás kérdése) jelentek meg, és kétségtelenül színre lépett néhány olyan szakember, akik nem mindennapi problémaérzékenységüknek, kroatisztikai és irodalomelméleti felkészültségüknek köszönhetően új, korszerű, nemzetközi összehasonlításban is magas színvonalat képviselő irányokat jelölhettek ki a magyar kroatisztika diskurzusai számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Stjepan BLAŽETIN, 1998: *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*. Osijek: Matica Hrvatska.

István FRIED, 1986a: Ady Endre és a szomszédos népek irodalma. *Kelet- és Közép-Európa között*. Budapest: Gondolat. 161–170.

—, 1986b: József Attila közép-európai helye. *Kelet- és Közép-Európa között*. Budapest: Gondolat. 212–222.

—, 1993: „Ein Kroat aus Altösterreich”. *Tiszatáj* 47/7, 53–66.

—, 1997: *Utak a komparatistikában*. Budapest: JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék.

—, 2010: *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása*. Budapest: Lucidus.

László HEKA, 2004: *Horvátország kulturális és művészettörténete*. Szeged: Bába kiadó.

István LŐKÖS, 1984: *Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

—, 1996: *A horvát irodalom története*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

—, 1997a: *Déli szláv-magyar szellemi kapcsolatok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó.

—, 1997b: *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.

- –, 1997c: *A Kaptoltól a Ludovikáig*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- –, 2002: *Nemzettudat, nyelv és irodalom*. Budapest: Lucidus.
- –, 2004: *Nemzettudat és regény*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- –, 2007: *Horvát-magyar és szerb-magyar irodalmi interferenciák*. Budapest: Lucidus.
- István LUKÁCS, 2000: *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja, 1626 – Dramatizált kaj-horvát Mária-siralom Erdélyből*. Budimpešta: Slovenika i Hrvatska samouprava Budimpešte.
- –, 2004: *Térközök*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.
- –, 2008: *A passióhagyomány a horvát irodalomban*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.
- Zoltán A. MEDVE, 2009: *Kontextusok és annotációk*. Budapest: Kijárat.
- Zoltán VIRÁG, 2011: *A szomszédság kapui*. Zenta: zEtna–Basiliscus.

MADŽARSKA LITERARNA KROATISTIKA V BLIŽNJI PRETEKLOSTI

V prispevku je podan pregled razvoja madžarske literarne kroatistike v času po spremembi političnega sistema. V 90-ih letih 20. stoletja se je raziskovanje hrvaške literature namreč moralo soočiti s številnimi novimi izzivi, npr. s posledicami *literarnoteoretične ga preobrata*, z vprašanjem posredovanja postmodernistične hrvaške – predvsem vojne – književnosti 90-ih let na Madžarskem ter s ponovnim določanjem in ovrednotenjem madžarske in hrvaške manjšinske književnosti. Namen pričujočega prispevka je predstaviti, kako so ta vprašanja rešile najpomembnejše osebnosti madžarske kroatistike in kako so razširile horizont madžarske literarne kroatistike. Kot odgovor na ta vprašanja so v prispevku skicirani portreti najpomembnejših osebnosti madžarske kroatistike (Stipan Blažetin, István Fried, László Heka, István Lőkös, Stjepan Lukač, Zoltán A. Medve, Zoltán Virág), kritično pa so predstavljena tudi njihova najpomembnejša dela, cilji in metodološka sredstva.

Medbesedilni vidik Jančarjevih romanov *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl*

MARTINA POTISK

martina.potisk@gmail.com

SCN V/2 [2012], 82–93

Prispevek obravnava izbrane medbesedilne prvine v romanih Draga Jančarja *Drevo brez imena* (2008) in *To noč sem jo videl* (2010), pri čemer se podrobneje osredotoča na funkcijo mota, pomen navezovanja na ljudsko slovstvo, literarne reference, izražene skozi montažo in izposojanje ter vključenost metričnega citata v romaneskno sobesedilo. Posebna pozornost je namenjena delom predlog, na katere se navezujejo medbesedilni sklici, in njihovi vlogi pri soustvarjanju celovite podobe osrednjih likov ter vzpostavljanju idejno-tematske zasnove romana.

The paper deals with selected intertextual elements in the novels by Drago Jančar *Drevo brez imena* (*The Nameless Tree*, 2008) and *To noč sem jo videl* (*I Saw Her That Night*, 2010), thereby specifically focuses on the function of the motto, the signification of the reliance on folk literature, literary references, expressed by the montage and borrowing, and the inclusion of the metric quote in the textual context. Special attention is given to the parts of templates, to which intertextual references are related, and their role in creating a comprehensive image of the main characters and contributing to the ideae-d-thematic base of the novels.

Ključne besede: sodobni slovenski roman, Drago Jančar, *Drevo brez imena*, *To noč sem jo videl*, medbesedilnost, analiza

Key words: contemporary Slovenian novel, Drago Jančar, *The Nameless Tree*, *I Saw Her That Night*, intertextuality, analysis

1 Jančarjev romaneskni opus

Prozni opus Draga Jančarja obsega devet romanov; roman *Petintrideset stopinj* (1974) je še v znamenju visokega modernizma, mestoma reizma, v *Galjotu* (1978) se prepletata raba modernistične pripovedne tehnike in duhovno-te-

matško sledenje eksistencialistični literaturi. *Severni sij* (1984) predstavlja že očitnejši premik v postmodernistično poetiko, zlasti glede na slogovno-formalne (postmodernistične) postopke, ki so nedvomno najbolj očitni v *Posmehljivem poželenju* (1993) (Kos 2001: 397–399). Za preostale Jančarjeve romane (*Zvenenje v glavi*, 1998; *Katarina, pav in jezuit*, 2000; *Graditelj*, 2006; *Drevo brez imena*, 2008; *To noč sem jo videl*, 2010) pa je še posebej značilen izrazito razgiban literarnosmerni sinkretizem, čeprav se sicer zdi, da so še najbližje neorealizmu.

Kljub omenjenim literarnosmernim navezavam pa duhovnozgodovinska analiza Jančarjevih romanov kaže, da se ti še najmočneje navezujejo na *eksistencializem* in *posteksistencializem* (Virk 2000: 202), kajti pri Jančarju subjektova usoda nikoli ni neomejena, temveč je skoraj vedno naddeterminirana z zgodovino, s transcendentno ali z imanentno usodo (Virk 1997: 88). Opaznejše mesto v pisateljevih romanih tako zavzema problematika disidentstva in izobčenstva; izobčenstvo likov determinira usoda, ob njej pa prične stopati v ospredje problematika zgodovine, ki neustavljivo kroji njihovo življenje in delovanje (prav tam: 68).

V to tematsko paradigmo lahko uvrstimo tudi romana *Drevo brez imena* (2008) in *To noč sem jo videl* (2010). Prvi prinaša zgodbo arhivarja Janeza Lipnika, ki mu branje zapiskov o ljubezenskih dogodivščinah »Velikega Ljubimca« predstavlja svojevrsten beg iz sedanosti, zato pričinja počasi izgubljeni razsodnost in tako postopoma postane žrtev svojih lastnih iluzij in spominov. »Zgodovina«, ki skozi arhivska poročila usodno vpliva na Lipnikovo življenje, odigra pomembno vlogo tudi v romanu *To noč sem jo videl*, kjer postane glavna protagonistka Veronika Zarnik zaradi spleta čudnih naključij, osebnih nagibov in krive ovadbe tragična žrtev razburkanega časa na Slovenskem med drugo svetovno vojno.

2 Medbesedilne navezave v Jančarjevih romanih

Samostojnih razprav o medbesedilni pestrosti Jančarjevih romanov skorajda ni; te so povečini vključene v znanstvene monografije literarnih preučevalcev (F. Zadravec, H. Glušič, J. Kos, T. Virk, S. Borovnik idr.) ali pa so del diplomskih nalog, kjer so ponavadi obravnavane v povezavi z drugimi značilnostmi Jančarjevih del. Na tem mestu naj izpostavim celovite raziskave o literarizaciji slovstvene folklorne v romanih Draga Jančarja, o čemer pričata prispevek Marije Stanonik *Funkcija slovstvene folklorne v sodobnem slovenskem romanu* (2003) in obsežna razprava Marjetke Golež Kaučič *Ljudsko pesemsko izročilo kot kulturni spomin Jančarjevega romana in drame Katarina, pav in jezuit* (2007).

Sama sem medbesedilno sklicevanje v Jančarjevih romanih obravnavala v svoji diplomski nalogi z naslovom *Medbesedilnost v romanih Draga Jančarja* (2011), kjer sem ugotavljala zastopanost posameznega medbesedilnega sklica v pisateljevem romanesknem opusu. Izhajajoč iz Juvanove teorije medbesedilnih

figur in zvrsti sem opredelila opažene medbesedilne navezave in jih razvrstila glede na predloge. Izkazalo se je, da v Jančarjevih romanih prevladujejo citati, pregovori oziroma rekla, toposi in aluzije v povezavi z drugimi navezavami, tem sledijo montaže in izposoje. Medbesedilno najbogatejši so romani *Katarina, pav in jezuit* (2000), *Posmehljivo poželenje* (1993) in *Graditelj* (2006), najmanj intertekstualnih referenc pa vsebujeta romana *To noč sem jo videl* (2010) in *Petintrideset stopinj* (1974).

Medbesedilna analiza romana *Drevo brez imena* (2008) je pokazala, da poleg številnih in raznovrstnih citatov v njem prevladujejo še inovativni primeri montaže, kakršnih ni v nobenem drugem Jančarjevem romanu. Podobna izvirnost velja tudi za roman *To noč sem jo videl* (2010), ki je sicer glede na število medbesedilnih navezav dokaj šibko delo, vendar pa zajema izvirne in mojstrsko vključene prvine slovstvene folklore, zlasti ljudskega pesništva. V pričujočem prispevku želim prikazati medbesedilne podobnosti in razlike med obema romanoma ter njihovo vlogo pri vzpostavljanju njune idejno-tematske zasnove. Pri tem se bom osredotočila na pomen mota, citate ljudskega slovstva, montažo in izposoje ter vlogo (metričnega) citata; obenem bom pojasnila njihov doprinos k utrditvi (post)eksistencialistične duhovnozgodovinske podlage omenjenih romanov.

2.1 Moto v romanih *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl*

Izmed vseh romanov Draga Jančarja se le romana *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl* pričenjata z motom, ki je ponavadi kot navedek postavljen za naslov in pred začetek celotnega besedila. Moto ima dve funkciji: *komentarsko in/ali napovedno*, ki bralcu napove temo in opozarja na izbrano pomensko razsežnost besedila, ter »*usmerjevalno*«, ki bralcu nakaže, na katerem ozadju naj sprejema pomen dela (Juvan 2000: 29).

V obeh Jančarjevih romanih moto kot medbesedilna figura prenosa jezikovnega izraza v skladu s svojo komentarsko/napovedno funkcijo bralcu približa idejno-tematsko polje, v okviru katerega mora romana dojemati. Navedek Koheleta v *Drevesu brez imena* opozarja na človekovo vpetost v ponavljajoče se, ciklično zgodovinsko dogajanje. V romanu se tako izkaže, da dogodki iz preteklosti pronicajo skozi arhivske dokumente v življenje glavnega lika, povzročijo njegovo zmedenost in duševno nestabilnost. Zgodovina se torej v vlogi usode s posameznikom poigrava in ga skoraj povsem posrka vase, usodna, mestoma celo omejevalna sila zgodovine pa je s tem postavljena nad človeka. Sorodna tematika velja tudi za roman *To noč sem jo videl*, katerega moto [»... *naše izmišljene zgodbe, narejene iz resničnosti*...« *H. C. Andersen* (Jančar 2010: 5)] opozarja na verodostojno, potencialno možno dogajanje, ki vseskozi poteka v realnih zgodovinskih okoliščinah, pri čemer se dotika nič hudega slutečih fiktivnih oseb, ki nazadnje postanejo nesmiselne žrtve druge svetovne vojne. Komentarska vloga obeh motov je pravzaprav tesno povezano z njuno usmerjevalno funkcijo, ki kaže na tematsko sorodnost romanov; oba

namreč izhajata iz pojmovanja zgodovine kot spleta naključij, neprizanesljive usode, ki nenehno bdi nad posameznikom in vpliva na njegovo življenje.

2.2 Prvine slovstvene folklore v romanih *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl*

Izmed obeh obravnavanih romanov je z vidika medbesedilnih navezav na ljudsko slovstvo bogatejši roman *To noč sem jo videl*, ki večinoma zajema prvine ljudskega pesništva. Po mnenju Marjetke Golež Kaučič je tovrstno slovstvo nosilec identitete naroda, njegovi produkti pa spadajo med kanonska besedila, saj se z nenehnim ponavljanjem in transformiranjem pomenov – tudi prek medbesedilnih pojavov – skozi različne spominske procese vračajo v kulturni oziroma literarni obtok. Ljudska pesem je kot motivna in tematska odnosnica velikokrat (duhovna) podlaga pesniškim in proznim delom. Obenem so elementi ljudske pesmi kot del kolektivnega spomina pogosto uporabljeni za hiter in neposreden prenos avtorjevih idej in sporočil sodobnemu bralcu (Golež Kaučič 2007: 77–81).

V romanu *To noč sem jo videl* je ljudska pesem rabljena kot sredstvo za karakterizacijo likov, zlasti osrednje protagonistke. Zdi se, da bi moral bralec pri dojemanju literarnih oseb upoštevati tovrstne medbesedilne sklice že zato, ker se ljudska pesem največkrat pojavlja kot nekakšna asociacija, spomin na Veroniko, ki je vpleten med pripovedovanje drugih literarnih oseb. O Veroniki namreč spregovorijo: Stevan, Veronikin nekdanji ljubimec in oficir jugoslovanske kraljeve vojske, njena mati, zdravnik nemške okupacijske vojske, gospodinja in delavec na posestvu, ki je bil posredno kriv za njen tragični konec.

Medbesedilne navezave, zlasti dobesedni in pretvorjeni citati ljudskih pesmi, Veroniko izrisujejo kot zelo priljudno, skorajda že »ljudsko« osebo, ki pa se je pogosto polasti nekakšna otožnost, ki mestoma spominja na »lepovidinsko« hrepenenje po osebni svobodi in ljubezenski sreči. To je izraženo tudi z večkrat ponovljenim citatom pesmi *Nocoj pa, oh, nocoj*, vpetim med pripovedovanja oficirja in Veronikinega nekdanjega ljubimca Stevana:

!...! čez dolgih sedem let se bova vidla spet, je pela tisto slovensko narodno pesem, ki jo je imela posebej rada, kadar je bila otožna in je gledala s tistim odsotnim pogledom, s kakršnim me je gledala tudi zdaj, sam Bog nebeški ve, kdaj sedem let bo preč. (Jančar 2010: 8)

Na nedoseženo Veronikino ljubezensko srečo namigujejo tudi citatno vključene ljubezenske lirske pesmi drugih narodov, kakršna je naslednja:

!...! vsi skupaj smo potem na neki svatbi dolgo v noč prepevali Oj Moravo ... Ciganski trobentači so strnili krog okrog našega omizja in nam igrali vranjanske pesmi, ena se je Veroniki posebej vtisnila v dušo: otvori mi belo Lenče, vratanca, vratanca ... takšna lepa pesem, je rekla ... da ti vidim, belo Lenče, ustanca, ustanca !...! (Jančar 2010: 42)

Tovrstne pesmi v medbesedilni kombinaciji z elementi slovenske slovstvene folklore bralca opominjajo na nepremostljivo razliko med Veroniko in Stevanom; dejstvo, da je bila Veronika poročena, in njegova vojaška služba sta v primerjavi z njuno različno narodno pripadnostjo predstavljala bistveno večji problem.

Veronikina otožnost in žalost postaneta na trenutke tako opazni, da ju Stevan ne more spregledati; temu nameni več kratkih opazk, marsikatera izmed njih vsebuje medbesedilni sklic. Kombinacijo medbesedilnih figur opisa jezikovnega izraza, tj. *metafizijske digresije* in *opombe*, zajema tudi naslednje oficirjevo predvidevanje:

Na dan, ko sem prestal svojo kazen, sem jo našel v solzah. Mislil sem, da jo je zajel »dert«, dert je tisto otožno občutje iz one spevoigre o Koštani, hrepenenje zaprte ženske po življenju. (Jančar 2010: 45)

Prenašanje ljudskega slovstva iz roda v rod je močno povezano z medgeneracijsko naklonjenostjo in ljubeznijo do folklornega izročila. Veronikina mati tekom pripovedovanja pričakuje vrnitev svoje hčere, odvedene na ukaz partizanov, in se spominja njenih mladostnih dni, pa tudi svojih veselih trenutkov z možem Petrom. Med njene spomine se prikradejo citati *italijanske narodne pesmi La mula de Parenzo* (*»Tutti mi chiamano bionda, ma bionda io non sono /.../«* Jančar 2010: 78–79), o kateri je svojčas pripovedovala Veroniki, kar je še en dokaz za izrazito »ljudskost« osrednje protagoniste.

Jančar je z rabo medbesedilnih sklicev na ljudske pesmi glavno osebo Veroniko prikazal kot dokaj preprosto in prijetno žensko. Prav vključenost številnih folklornih elementov jo namreč zelo približa bralcu, zaradi česar se ga njena tragična usoda toliko bolj dotakne in pretrese. Z rabo medbesedilnih prvin je namreč pisatelj dogodke, povezane z Veroniko in njeno družino, uporabil kot središče tematsko-idejne podlage romana in kot nekakšen prototip za nič koliko slovenskih družin med drugo svetovno vojno, ki jih je po krivem prizadela nesmiselna morija.

V nasprotju z romanom *To noč sem jo videl*, kjer prevladujejo citati ljudskega pesništva, pa se celoten roman *Drevo brez imena* opira in se preko številnih medbesedilnih navezav oziroma asociacij vrača k folklornemu proznemu žanru, tj. čudežni »pohorski« pravljici z naslovom *Na drevesu brez imena*, ki jo je Lipniku v otroških letih brala mati in je v roman vstavljena v obliki obsežnega, več strani obsegajočega dobesednega citata:

Bilo je čuda visoko drevo, kakršnega svet še ni videl in ga tudi ne bo. Dvigalo se je proti nebu kakor dim goreče zemlje, da si videl samo deblo in samo sonce, listja in vej pa ne. Ljudje bi radi dali velikanu ime, če bi vedeli, kakšne veje in liste ima. Mnogo let so iskali junaka, ki bi si upal splezati do prve veje. vse je bilo zaman, našli ga niso. Nekega dne se je pri njih oglasil preprost človek, pastir. Prišel je iz daljnih južnih krajev in obljubil, da jim izpolni dolgoletno željo. Zahteval je dobro plačilo, če delo dovrši, prej pa še: tri sekire, vrh, ki bo segala do najvišje gore, in orla, ki bi mu prinašal hrano /.../ (Jančar 2008: 214)

Lipnikovo plezanje po drevesu se je tako začelo že v otroških letih in se pravzaprav ni nikoli končalo:

Vseeno, greš navzgor ali greš navzdol, tam te čaka drug svet. Že ko je bil majhen deček, je to vedel. Takrat se je pokrtil z odejo čez glavo, poslušal je moške glasove iz kuhinje, ki so se zmeraj bolj oddaljevali, kajti on je odhajal, z veliko lahkoto je plezal po drevesu, s katerega je bilo tam nekje visoko zgoraj mogoče sestopiti nekam drugam, v neko drugo pokrajino.

Plezam po drevesu, z veliko lahkoto se vzpenjam po drevesu, za katero ne vem, ali je jelka ali je smreka, ali javor ali hrast, pravzaprav nič od tega, ampak nekaj povsem drugega. (Jančar 2008: 8)

»Plezanje po drevesu« je torej metafora za pobeg iz realnosti in predstavlja nekakšen Lipnikov »izhod v sili«; ko se problemi, negotovosti in zakonske težave osrednjega protagonista preveč nakopičijo, se ta mrzlično zateče k arhivskim zapiskom neznanega erotomana, med katere primeša še svoje neizživete sanje in fantazije, otroško »ljubezen« do učiteljice Zale in drobce vojaških zgodb svojega bolnega očeta.

Lipnikove prehode med resničnim svetom in vizijami iz njegovih sanjarjenj vzpostavljajo tudi številne aluzije, ki pronicajo skozi citate Prešernovega *Sonetnega venca* in *Turjaške Rozamunde* ter Aškerčeve *Ponočne potnice*. Najobsežnejša medbesedilna navezava, dobesedni citat ljudske čudežne pravljice *Na drevesu brez imena*, ki prikazuje Lipnikovo bolešno navezanost na čas otroštva, pa se v romanu večkrat ponovi tudi v skrajšani, pretvorjeni, variirani in/ali parafrazirani obliki. T. i. »plezanje na drevo«, ki služi kot preneseno pojmovanje za Lipnikove pobege v domišljijo, najbrž ne temelji zgolj na omenjeni pravljici; med pripovedovanje se namreč – morda tudi nehote – vrivata motivno-tematska reminiscenca in aluzija na pesem Edvarda Kocbeka *Deček na drevesu* kot literarno referenco, ki v določenih segmentih prav tako izraža eksistencialno problematiko iskanja smisla, negotovosti in nasprotij med navideznim in resničnim, izvirajočih iz idealiziranih spominov na otroštvo.

V *Drevesu brez imena* večina medbesedilnih navezav, ki se pojavljajo tako v Lipnikovem »sanjskem« kot resničnem svetu, bralca opozarja na dvodimenzionalnost njegovega življenja. Če se v romanu *To noč sem jo videl* medbesedilne prvine pojavljajo kot sredstvo, s katerim želi pisec bralcu približati in označiti osrednjo protagonistko, so v *Drevesu brez imena* tovrstni sklici prisotni zlasti z namenom krepitve (post)eksistencialistične duhovnozgodovinske podlage in idejno-tematske zasnove romana. Ob tem naj dodam, da je obema romanoma skupno *medbesedilno posredovanje zunajbesedilnih prostorov*; dogajanje se namreč odvija na realnem zgodovinskem ozadju druge svetovne vojne, le da so v romanu *To noč sem jo videl* osrednje osebe njegove neposredne žrtve, v *Drevesu brez imena* pa pogubna moč vojne/zgodovine na Lipnika deluje posredno – deli slišanih zgodb in prebranih arhivskih dokumentov, ga tako miselno obsedejo, da prične biti sam svojo bitko, bitko med realnostjo/budnostjo in sanjami.

2.3 Literarne reference, ki pronicajo skozi montažo in izposojo

Montaža je citatna zvrst prenosa jezikovnega izraza in besedilnega sveta, ki omogoča združevanje različnih ravni resničnosti in s tem razdira slogovno ubranost besedila. Navezuje se lahko na raznovrstne predloge, zajete ne samo iz literature, ampak tudi iz publicistike, oglasov itd. (Juvan 2000: 268). Kljub temu da je bila montaža prvotno nekoliko bolj značilna za pesniška besedila, jo lahko opazimo v Jančarjevih romanih, kjer se pogosto pojavlja kot sredstvo za vključevanje »literature v literaturo«, s čimer nedvomno potrjuje svojo medbesedilno vlogo. Po številu montaž med Jančarjevi romani izrazito izstopa roman *Drevo brez imena*, ki tudi na takšen, medbesedilno-vizualni način opozarja bralca na Lipnikovo potovanje med dvema vzporednima, zanj seveda enakovrednima, svetovoma.

V romanu se poleg fotografij in angleških sestavkov, v katere se potaplja Lipnik, pojavljajo tudi številne aluzije na »plezanje po drevesu«. Vsaka, še tako majhna – včasih popolnoma nesmiselna in tragikomična – podrobnost, ki v Lipniku vzbudi asociacijo na znano pohorsko pravljico, ga namreč skoraj docela pretrese in vznemiri. Takšen učinek v njem vzbudi tudi jed iz kitajske restavracije z imenom »*mravlje plezajo na drevo*«, kar je v romanu prav zaradi montaže fotokopiranega dela jedilnega lista še posebej izpostavljeno.

V svojih sanjskih podobah Lipnik med drugim vidi tudi kosce, ki tečejo čez zeleno pobočje, kar ga znova vrne v otroštvo; spomni se, da mu je mati brala verze o Lojzetovi kosi,¹ ki so nato v roman vključeni kot montaža in citati časopisnega izrezka.

Lojzetova kosa

Ni orođa kot je kosa,
kadar se po travi bližaka,
in viliti jo fantič mladi
ter med cvetjem poje, vriska.

Šviga, sveti se, zveni,
reže bilke in cvetlice,
a za kosci pa grabljice
naglo trosijo redi.

Po vseh krajih popotujem
in tovarne obiskujem,
po Slovenskem, po Taljanskem
kose ličem, preiskujem.

Ličem, gledam, preiskujem
zdaj doma in zdaj na tujem,
pazno gledam, tenko slušam
in ostrino preizkušam.

Kdor jo vidi, ostrmi,
vsakdo reče: to je kosa,
dobro reže in kosi,
res najboljša, ta ni bosar!

Kadar pa se skrha kosa,
k meni urno prihitite,
pravi bergamaški kamen
za ostrino brž dobite!

(Jančar 2008: 236).

Lipnikov beg v otroštvo, ki ga dosega z nenehnim prepletanjem spominov na besedila, ki mu jih je brala mati, mu poleg odmika od vsakdanjih tegob in težav v rutinskem zakonskem življenju, predstavlja zlasti vrnitev v čas, ko so mu bile odgovornosti in odločitve iz sveta odraslih še prihranjene. Vrnitev v čas mladosti mu pomeni nekakšno notranjo svobodo, ker pa tega »realno« ne more doseči, ga nezadovoljstvo s samim seboj peha iz ene v drugo izmišljijo.

¹ Izsek spada med stanovske kovaške pesmi, avtor ni naveden.

Kratkotrajno potešitev mu nudi zgolj zatekanje v svet erotičnih memoarov in otroštva, kjer še enkrat »zagleda« svojo učiteljico Zalo. Ob tem se spomni pesmi *Kovači smo*,² ki so se je učili v šoli.

Otroci zapojejo:

Kovači smo in naša sila

skovala nam bo sreče ključ

in iskra svetla izpod kladiva

prižgala bo svobode luč.

Sreče ključ, je rekla tovarišica Zala. (Jančar 2008: 239).

— pri-žga - la bo svo - bo - de luč. —
— iz spa- nja lju-dstvo se bu - di. —
— kla- di - vo na- še naj zdro - bi! —

(Jančar 2008: 252).

Roman *To noč sem jo videl* sicer ne vsebuje nobenega primera montaže, vendar pa zato zajema tem bolj zanimiv primer izposoje osebe, ki priča o posebni samonanašalnosti oziroma avtoreferencialnosti. Izposoji uvrščamo med citatne figure prenosa besedilnega sveta, tj. oseb, motivov ali dogajalnih prostorov, pri čemer se pisec zmeraj navezuje na en sam izvirknik, s katerim zaradi uporabe enakih elementov literarnega dogajanja vzpostavlja aluziven odnos (Juvan 2000: 271–274). Aluzija je namreč teže dojemljiv način medbesedilnega sklicevanja, saj največkrat obsega zgolj namig na kakšno znano besedilo, njena vsebinska raven pa ostaja zaradi posrednega delovanja pogosto nejasna. Poleg tega aluzija ni strukturno samostojna medbesedilna navezava, temveč se izraža skozi druge medbesedilne figure (Juvan 2000: 30–31).

Jančarjeva samonanašalnost se v romanu *To noč sem jo videl* kaže v izposoji lika Jozefa Erdmana, protagonista *Severnega sija* (1984), ki je v očeh drugih likov omenjenega romana viden takole:

»Moj prijatelj«, je rekel Samsa, »moj prijatelj Jozef Erdman, vrnil se je k nam, razumeš, v svoje otroštvo.« /.../ »Tvrdba J. Štastny in drug, specialna laboratorijska oprema«, je dodal Ondra. (Jančar 1993: 24)

Prenos Erdmanovega lika je v romanu *To noč sem jo videl* vključen v Stevanovo pripovedovanje o gostilniškem dogajanju, s čimer se vzpostavlja nova vzporednica med literarno referenco na *Severni sij* in njeno vključenostjo v zadnji Jančarjev roman:

² Besedilo je prva kitica prevoda ruske pesmi Filipa S. Škuleva iz časa po oktobrski revoluciji; slovenska varianta naj bi nastala med političnimi zaporniki v Sremski Mitrovici (Paternu 1995: 643).

.../ drugi je bil trgovski potnik, ki je ponujal laboratorijsko opremo. Ta je bil menda, če sem prav razumel, namenjen v Trst in je tukaj čakal na prihod svojega sodelavca iz Prage, ime mu je bilo, ne vem, zakaj sem si to zapomnil, Erdman. (Jančar 2010: 52)

Čeprav omemba Erdmana v zgornjem navedku deluje nekoliko naključno, jo je mogoče razumeti veliko globlje; medbesedilna figura izposoje literarne osebe namreč s seboj prinaša vse svoje konotacije iz izvirnega besedila, s čimer opozarja na tematsko-idejno sorodnost med obema romanoma. Erdmanov »konec« je bil posledica delovanja zgodovinskih silnic, zato je pričakovati, da bo usodni zasuk dogodkov v odločilni meri vplival tudi na Veronikino življenje. Četudi se pojavitev lika iz *Severnega sija* zdi bralcu nekoliko nenavadna, pa nedvomno zamaje njegov horizont pričakovanja, nakar se tekom pripovedi izkaže, da je bilo sklicevanje na omenjeni roman dokaj premišljeno, saj deluje kot namig bralcu, v okviru katerega tematsko-idejnega konteksta naj roman dojema. Oba protagonista namreč postaneta žrtvi nesrečnega spleta okoliščin, sproženih na ozadju druge svetovne vojne – zgodovina se tako še kar ne more odreči svojemu neprizanesljivemu poseganju v bivanjski položaj osrednjih protagonistov.

2.4 Medbesedilna vloga metričnega citata v romanu *To noč sem jo videl*

Metrični citat je medbesedilna figura posnetka jezikovnega izraza, ki obsega rabo verzne vzorca, oblikovno in funkcijsko drugačnega od metabesedila in siceršnjih poetičnih navad avtorja (Juvan 2000: 272). V romanu *To noč sem jo videl* se raba metričnega citata prepleta z elementi izrazne ter motivno-tematske reminiscence in aluzije, ko pesnik iz Ljubljane Veroniki pokloni svojo knjigo z naslovom *Pesmi o zlatolaskah*, pri čemer je opazno medbesedilno sklicevanje (metafikcijska digresija) na pesniško zbirko Pavla Golje, iz katere je v roman citatno vključena kitica pesmi *Beživa!* (*»Beživa, v pijano se veselje potopiva, / da nama žal ne bo nekoč ... nekoč ... nekoč ... / In pesmi pojva lastno pot gredoč! / Kaj moreva, če je mladost minljiva!«* Jančar 2010: 71), ki spominja na verzno ritmiko in tematiko Katulovega *Blagoslova ljubezni* (*»Živiva, moja Lesbija, in se ljubiva /.../«*).

V romanu citiran del Goljeve pesmi *Beživa!* tematizira uživanje v mladosti, življenju in ljubezni, s čimer aludira na začetek Katulovega *Blagoslova ljubezni*, le da ima nekoliko bolj odprt konec; namesto namigovanja na smrt se v pesmi *Beživa!* pojavi negotovost pred usodo in prihodnostjo, kar glede na zgodovinske okoliščine, v katere je romaneskno dogajanje postavljeno, sploh ni presenetljivo. Izzivajoče namigovanje na uživanje sedanjosti in, še posebej, mladosti pa obenem medbesedilno aludira na Veronikino prešuštvo – na njeno afero z jugoslovanskim oficirjem. Iz Goljeve pesniške zbirke sta nato v roman oziroma v pripovedovanje gospodinje citatno vpeti prva in druga kitica pesmi *Ob uri mraka*, ki uokvirja materino nestrpno pričakovanje Veronike, obenem pa s svojo motiviko namiguje na boleče zavedanje, da je pravzaprav ne bo nikoli več videla. Želja in »prazno« upanje se prav zaradi pronicanja občutij

skozi Goljevo pesem zdita še večja, globlja in nevzdržno moreča, kar vnovič dokazuje pomensko večplastnost medbesedilnih navezav, ki omogočajo poglobljeno dojetje romana.

3 Sklep

V Jančarjevih romanih *Drevo brez imena* (2008) in *To noč sem jo videl* (2010) so zastopane tako »tradicionalne« medbesedilne navezave (citati, moto, montaža ipd.) kot tiste, ki so se pričele opazneje pojavljati šele v zadnjih desetletjih (metafikcijska digresija, reminiscenca, izposoja ipd.) Medbesedilni sklici, zastopani v romanu *Drevo brez imena*, imajo osrednjo funkcijo pri vzpostavljanju (posteksisencialistične) idejno-tematske podlage, na katero opozori že moto, dokončno pa jo razvijejo citati ljudskega pripovedništva in z njimi povezane aluzije, reminiscence in montaže. Ti obenem opozarjajo na Jančarjevo sledenje tematski paradigmi, ki zaznamuje skoraj celoten pisateljev prozni opus in izhaja iz eksistencialne odvisnosti likov od usodnega in neprizanesljivega zgodovinskega dogajanja.

Obema romanoma je torej skupna omenjena (post)eksisencialistična duhovnozgodovinska podlaga, le da jo v romanu *To noč sem jo videl* poleg mota soustvarjajo še izposoja lika Jozefa Erdmana, dobesedni in metrični citat(i) ter aluzije in reminiscence. V nasprotju z *Drevesom brez imena* so v zadnjem Jančarjevem romanu citati ljudskega slovstva zaslužni predvsem za vzpostavitev karakterne ravni osrednje protagonistke, ki jo – na trenutke sicer precej samosvojo intelektualko – bralcu približajo kot ljubiteljico slovenskih narodnih pesmi, kar jo napravi še posebej domačo in prikupno. Z upoštevanjem medbesedilnih navezav se torej v obravnavanih Jančarjevih romanih ne samo pogloblja in širi njuna idejno-pomenska vrednost, temveč se vzpostavlja mreža medbesedilnih sklicev, predlog in njihovih konotacij, kar omogoča številna interpretacijska izhodišča.

VIRI IN LITERATURA

Anton AŠKERC, 1946: *Balade in romance lirske in epske poezije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Zbrano delo; 1. knjiga).

Franček BOHANEK, ur., 1972: *Ljudske pripovedi*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Izbrano delo.)

Silvija BOROVIK, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Jože Pogačnik idr. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 147–201.

Marjetka GOLEŽ KAUČIČ, 2007: Ljudsko pesemsko izročilo kot kulturni spomin Jančarjevega romana in drame *Katarina, pav in jezuit*. *Traditiones* 36/2. 77–113.

Pavel GOLIA, 1921: *Pesmi o zlatolaskah*. Ljubljana: Slovenska Matica.

- Drago JANČAR, 1993: *Severni sij*. Celovec: Založba Wieser.
- , 2008: *Drevo brez imena*. Ljubljana: Modrijan.
- , 2010: *To noč sem jo videl*. Ljubljana: Modrijan.
- Marko JUVAN, 1987: Dialog literature z literaturo ali kaj so literarne reference. *Problemi – Literatura* 25/1. 99–111.
- , 1991/92: Uvod v medbesedilno branje (pesmi). *Jezik in slovstvo* 37/3–4. 53–61.
- , 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon 45.)
- , 2000a: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- , 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Edvard KOCBEK, 1963: *Groza*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janko KOS, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Katarina MARINČIČ, 2008: Sočutje in veščina. *Drago Jančar: Drevo brez imena*. Ljubljana: Modrijan. 279–285.
- Boris PATERNU (ur.), 1995: *Slovensko pesništvo upora 1941–1945*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (2. knjiga).
- Martina POTISK, 2011: *Medbesedilnost v romanih Draga Jančarja*. Maribor: diplomsko delo.
- France PREŠEREN, 1975: *Poezije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marija STANONIK, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- , 2001: *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2003: Funkcija slovstvene folklore v sodobnem slovenskem romanu. *Sodobni slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik in Gregor Kocijan. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja, 21). 333–341.
- , 2006: *Procesualnost slovstvene folklore: slovenska nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1994. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Marko TERSEGLAV, 1987: *Ljudsko pesništvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon 32).
- Tomo VIRK, 1997: *Tekst in kontekst: Eseji o sodobni slovenski prozi*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- , 1998: *Premisleki o sodobni slovenski prozi*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2000: *Strah pred naivnostjo*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Franc ZADRAVEC, 2002: *Slovenski roman 20. stoletja. Drugi analitični del in nekaj sintez*. Murska Sobota: Pomurska založba.

THE INTERTEXTUAL ASPECT OF THE NOVELS BY DRAGO JANČAR *THE NAMELESS TREE* AND *I SAW HER THAT NIGHT*

The main purpose of the article is to expose the role and function of the selected intertextual figures and genres in the two novels by Drago Jančar *Drevo brez imena* (*The Nameless Tree*, 2008) and *To noč sem jo videl* (*I Saw Her That Night*, 2010). Through the introductory passages Drago Jančar as one of the most remarkable representatives of the Slovenian literary post-modern era is presented. His literary work includes nine novels, most of them based on (post)existentialistic spiritual-historic and philosophical tendencies. Moreover, the paper shows some of the intertextual references in Jančar's novels and highlights their relations to the textual context. Special attention is given to the most visible references, e.g. motto, montage, borrowing, metric quote, quotation and allusion, in the two previously mentioned author's novels. The significant intertextual references in the novel *The Nameless Tree* are the prefaced motto, which includes Kohelet's quotation, citing of the folk narrative and various examples of the montage. These intertextual elements are important contributors to the maintaining of the novel's idea and theme. They pointed out the alienation of the protagonist and his inability to cope with problems that consequently leads to his incessantly escapes from the real life into imaginary world, attained by reading archival documents and remembrance of his childhood associated with the background of World War II. The novel *I Saw Her That Night* undoubtedly has some poetical similarities with Jančar's previous novel; its intertextual aspect proves that the figure of motto, which includes Andersen's quotation, and the borrowing of Jozef Erdman from the writer's novel *Severni sij* (*Northern Lights*, 1984) lead to the understanding of the fatal historical circumstances that have a huge impact on the characters' lives. On the contrary, *I Saw Her That Night* contains many quotations, combined with allusions, of the folk poetry and other templates that bring protagonist near to the reader by stressing her nature and the ways of thinking or feeling. Therefore the intertextual references in both of the novels help to create and strengthen different receptive levels and provoke many interpretative starting points.

SILVIJA BOROVIK: KNJIŽEVNE ŠTUDIJE. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 2012. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 85). 264 str.

Najnovejša znanstvena monografija Silvije Borovnik predstavlja temeljit vpogled v tri glavna tematska področja, ki se osredinjajo na književnost, ki so jo pisale oziroma jo pišejo ženske, na sodobno slovensko književnost z izbranimi avtorji in na slovensko književnost v Avstriji.

Silvija Borovnik je ugledna literarna zgodovinarica in redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Težišče njene znanstvenoraziskovalne dejavnosti je sodobna slovenska proza, še posebno proza in dramatika, slovenska književnost v Avstriji, književnost slovenskih literarnih ustvarjalcev in književno prevajanje. Izdala je več samostojnih znanstvenih monografij (*Pišejo ženske drugače?*, 1995; *Študije in drobiž*, 1998; *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja*, 2005), kot avtorica pa je sooblikovala znanstveno monografijo *Slovenska književnost III* (2001), in sicer s poglavjem o pripovedni prozi.

Poleg tega njeno strokovno delo predstavlja literarno prevajanje iz nemščine (npr. *Parfum* P. Süskinda, *Lajež* Ingeborg Bachmann idr.), antologijski izbor sodobne avstrijske kratke proze *Prekoračiti obzorje*, izbor kratke proze Prežihovega Voranca *Dekle z mandolino*. O tem koroškem pisatelju je vodila uspešen simpozij v Cankarjevem do-

mu (2010), tam predstavljeni znanstveni prispevki pa so objavljeni v tematski številki revije *Jezik in slovstvo*, kjer je Borovnikova urednica za literarno vedo. Avtorica je pred kratkim izdala antologijo krajše proze slovenskih pisateljic z naslovom *Klič me po imenu* (2012).

Silvija Borovnik je tudi avtorica številnih spremnih besedil in odlične kratkoprozne zbirke *Strašljivke* (1990). Nekatere zgodbe so prevedene v najrazličnejše jezike, npr. v poljščino, češčino, nemščino, hrvaščino.

Prvi del monografije se osredotoča na žensko kot pisateljico, in sicer najprej na življenje in delo Marice Nadlišek Bartol, v drugem prispevku pa na upornišvo ženskih likov v literaturi Zofke Kveder. Obema je skupno odklanjanje družbenih vzorcev, ki so žensko krivično zatirali, in upornišvo zoper patriarhalno družbo. Avtorica v vseh prispevkih prvega dela monografije poudarja, da se mora posameznica nujno boriti za svoj položaj v družbi. To dokazujejo tako teme, ki so jih pisale in jih še pišejo ženske ustvarjalke, kot tudi jezikovno-stilne posebnosti vseh v monografiji predstavljenih ženskih pisav.

Ena izmed njih, Mira Mihelič, je bila ne le uspešna pisateljica, temveč tudi edina ženska predsednica Društva slovenskih pisateljev in tudi PEN-a, poleg tega pa se je v svojem zanimivem življenju srečevala s številnimi slovenskimi in tujimi uglednimi osebnostmi, npr. s Kranjcem, Kosmačem, Vidmarjem, Krležo, Andričem, Ionescom, Kundero, Böllom, Robbe-Grillétom idr. V prispevku *Mira Mihelič in Ljubljana* se avtorica monografije ukvarja z literarnim prostorom, in sicer z meščansko vilo, v kateri je živela Miheličeva, pa tudi z Ljubljano, ki je v obliki mestnih ulic, trgov, cest prisotna v avtobiografiji

Mire Mihelič, *Ure mojih dni*. Avtorica v okviru ženskih pisav raziskuje tudi mladinsko književnost, kar dokazuje prispevek o mitskih elementih v prozi za otroke Zlate Vokač (*Mitsko v mladinski književnosti Zlate Vokač*), ki je pred *Veselimimi zgodbami o vampirjih* (1994) izdala dva romana (*Marpurgi*, *Knjiga senc*), umeščena sta na Štajersko, in tudi tam je zaslediti elemente mitskega. Ti izvirajo iz avtohtone pohorske mistike.

Prispevka *Romani nekaterih sodobnih slovenskih pisateljic* in *Novosti v prozi sodobnih slovenskih pisateljic* se ukvarjata s tistimi literarnimi deli, ki so izšla po letu 1980, oziroma tistimi, ki so se pojavila v obdobju od leta 1990. Borovnikova v obeh izpostavlja samosvoje, raznolike ženske pisave, ki ironizirajo ustaljene literarne vzorce. Natančno so predstavljeni romani naslednjih avtoric: Brine Švigelj Mérat, Vesne Milek, Erice Johnson Debeljak, Sonje Porle in Nine Kokelj, ob tem pa Silvija Borovnik vseskozi opozarja na tematske podobnosti z nekaterimi drugimi romanopiskami, npr. demitologizacija matere je prisotna tako v romanu *Con brio* Brine Svit kot tudi v literarnih delih Berte Bojetu, Katarine Marinčič, Maje Novak. Poudarjeno je, da našete avtorice ne le oživljajo žanre, temveč v njih tematizirajo iskanje sodobne ženske identitete. Nekatero med njimi v svojih romanih to temo pletejo v hrepenenjskost, ki se pojavlja npr. v prozi Brine Švigelj Mérat, ista avtorica pa je v svojih delih kritična tudi do sodobnega slovenstva, ki se pojavlja v kultivirani in metaforični pisavi Erice Johnson Debeljak. Literarno delo *Kalipso* Vesne Milek, ki se tematsko nanaša na iskanje ljubezni, avtorica umesti v trivialnost, saj pisateljica tabuiziranih tem literarno ne razvije. Iskanje oziroma potovanje v lastno osebnost je prisotno v potopis-

nem romanu Sonje Porle *Črni angel, varuh moj* (1997), v katerem pisateljica bralcu približa Afriko. Avtorica monografije poudarja literarno vrednost tega dela, ki torej ni omejeno le na dejansko potovanje na oddaljeni (zlasti pa nepoznani) kontinent, temveč predvsem na potovanje vase. Roman Nine Kokelj *Sviloprejka* (2002) je zasnovan fantazijsko, žanrsko pa ga je težko opredeliti. V sklepnem delu omenjenega prispevka je poudarjeno, da romani izražajo željo po večkulturnosti, po podiranju stereotipnosti, o čemer Borovnikova piše še v dveh prispevkih, to sta *Podobe tujosti v delih nekaterih sodobnih slovenskih prozaistk* in *Razbijanje stereotipov v prozi Suzane Tratnik*.

Ženska pisava je opazovana v že prej omenjenem prispevku o novostih v prozi sodobnih slovenskih pisateljic, katere literarna dela zamejuje obdobje od leta 1990. Avtorica najprej polemizira z dejstvom, da se pisateljice redko pojavijo v antologijah, ker jih sestavjalci ne poznajo, prav tako pa se o njih z literarnozgodovinskega gledišča skorajda ne piše, ker jih ne poznajo niti poklicni poznavalci literature. Silvija Borovnik v tem prispevku natančneje predstavi raznolike ženske pisave, in sicer literarna dela Marjete Jeršek, Tamare Doneve, Milojke Žižmond Kofol, Suzane Tratnik, Bojane Kunst, Lucije Stepančič, Maje B. Jančič, Lili Potpare, Nedeljke Pirjevec, Brine Švigelj Mérat, Polone Glavan. V tem času izidejo romani (Brine Švigelj Mérat, Nedeljka Pirjevec, Polona Glavan, Tamara Doneva), predvsem pa kratka proza. V literarnem delu M. Žižmond Kofol avtorica izpostavi njene ženske like, ki spominjajo na tiste v prozi Zofke Kveder, torej na njihovo upornišvo zoper tradicionalno postavbo ženske v družbi. Drugačna je proza Suzane Tratnik, ki v svojih delih

tematizira najrazličnejše oblike odtujenosti, zlasti spolne. Zanimiva pisava se kaže skozi delo Bojane Kunst, ki piše fragmentarno, drzno erotično prozo. Borovnikova izpostavlja postmodernistične prvine v prozi nekaterih pisateljicah, npr. v literarnem delu Lucije Stepančič, v katerem se pisateljica posmehuje praznemu, navideznemu življenju. Prav tako je postmodernistična tudi proza Tamare Doneve, ki tako v kratki prozi kot tudi v romanih preigrava različne vzorce iz literarne in neliterarne tradicije. Za kratko prozo Maje B. Jančič avtorica zapiše, da gre za utrinke, krokije, zlasti zanimivo pa je opazno zlitje likovnega in literarnega izraza. Kratko prozo prav tako pišeta Lili Potpara in Mojca Kumerdej, za obe pisavi pa je značilno neorealistično pisanje.

Redkeje je v prozi sodobnih slovenskih pisateljic prisoten roman. Umetniško dovršeno ga uspe ustvariti že pokojni Nedeljki Pirjevec v z zgodovinsko tematiko izpričanem romanu *Saga o kovčku* (2003), pred njim pa tudi v romanu *Zaznamovana* (1992). V obeh je skušala prikazati dogajanje v drugi polovici 20. stoletja na Slovenskem, kar ji je z osebnim, ženskim, nekonvencionalnim načinom tudi uspelo. Roman piše še Brina Švigelj Mérat, izpostaviti pa velja *Moreno*, ker je napisan v francoščini, to pa zato, ker je pisateljici ta jezik nudil svobodo. Podobno odločitev je sprejela tudi Maja Haderlap v proznem prvenecu *Engel des Vergessens*, ko se je tudi zaradi svobodnejšega literarnega izraza raje odločila za nemščino. O tem bomo v začetnem prispevku tretjega dela monografije.

Brina Svit se torej odloči za francoščino, svoj roman pa kasneje prevede v materni jezik. Za *Moreno* je prav tako značilna tema lepovidovstva, kakršno beremo v njenih drugih delih, le da je

tukaj združena s hrepenenjem po umetniškem ustvarjanju.

Prispevek predstavi še kratko prozo Polone Glavan, za katero je značilen odmik od postmodernizma, in Veronike Simoniti, za katero velja postmodernistično preigravanje. Avtorica sklene, da je v sodobnejši prozi slovenskih avtoric opaziti zanimiv tematski preplet ženskosti, novih pogledov na erotiko in čutnost, in tudi kulturnozgodovinskega vprašanja identitete. Raziskovanje ženske kot literarne ustvarjalke se dalje usmeri v pesništvo Milke Hartman, Maje Haderlap, Cvetke Lipuš, Maruše Krese in Milene Merlak Detele, torej v pisave tistih avtoric, ki bodisi živijo oz. so živele na avstrijskem Koroškem bodisi na tiste, ki so svojo domovino Slovenijo zapustile (*Slovenske književnice v Avstriji*). Izmed prvih treh pesnic je najbolj svoboden, s tradicijo neobremenjujoč pesniški glas Cvetke Lipuš, prav tako pa je njena poezija tudi najbolj hermetična, njena ljubezenska poezija pa najbolj sproščeno erotična. Za poezijo Maruše Krese je značilno uporništvost, odpor do t. i. vzorcev ženskega življenja, njen pesniški izraz pa je od vseh omenjenih tudi najbolj feminističen. V poeziji Milene Merlak Detele avtorica monografije izpostavlja popolno osamljenost, iskateljstvo, brezdomstvo.

Tujstvo, ki ga avtorica opaža pri nekaterih že omenjenih pisateljicah oziroma pesnicah, pa je temeljna tema prispevka *Podobe tujosti v delih nekaterih sodobnih slovenskih prozaistk*, in sicer so predstavljene literarne pisave Maruše Krese, Erice Johnson Debeljak in Suzane Tratnik. Medtem ko sta prvi dve pisateljici bolj osredotočeni na občutek tujstva do Slovenije, zadnja med njimi čuti tujost do provincialnega okolja, do zaplankanosti ožje, četudi se resda njena proza osredinja na zaprtost

širše, saj ugotovi, da mora biti njena spolna identiteta zatajevana vsepovsod. Vsem avtoricam je torej skupen občutek nesprejetosti, nerazumevanja, četudi zaradi različnih vzvodov. Poudarjena je slovenska majhnost in nestrpnost ter nespodbudno okolje za vzpostavitve večkulturnosti. Avtorica to tujstvo, neosnovano sovraštvo tematizira še v zadnjem prispevku prvega dela monografije, in sicer v *Razbijanju stereotipov v prozi Suzane Tratnik*, v kateri opaža rušenje družbenih stereotipov, npr. o ciganih, zlasti pa detabuizacijo istospolnih stereotipov, ki izhajajo tako iz provincialnega okolja kot tudi urbanega.

Drugi del monografije *Književne študije* temeljiteje predstavi sodobno slovensko književnost, in sicer se znanstveno osredotoča najprej na realni literarni prostor, tj. Maribor v literaturi (*Podobe Maribora v literaturi*). Tematiziran je tako kot srednjeveško mesto, kakršnega najdemo v romanih Zlate Vokač (*Marpurgi in Knjiga senc*), kot tudi predvojno, medvojno in povojno mesto, npr. v literarnih delih Nade Gaborovič, Draga Jančarja, Žarka Petana, Jožeta Snoja, Smiljana Rozmana, Zorka Simčiča, Toneta Partljiča, Frančka Rudolfa. Sodobnejšo podobo mesta lahko beremo v besedilih Marjana Krambergerja. Maribor se kaže tudi v pesništvu, npr. v nekaterih pesmih Franca Forstneriča in Andreja Brvarja. Avtorica razpravo razširja tudi na mariborsko podeželsko okolico, ki je prisotna v literarnih delih. Poudarjena so tako konkretna dogajališča mesta kot tudi izmišljena, obe dimenziji pa dajeta literaturi omenjenih literarnih umetnikov posebno, literarnozgodovinsko mesto.

Natančnejšega raziskovalnega vpogleda je deležna še proza Cirila Kosmača, in sicer s poudarkom na ženske zgodbe in like v njegovi literaturi

(*Ženske zgodbe in liki v literarnem delu Cirila Kosmača*). Poudarjeno je pisateljevo oblikovanje ženskih likov, njihovih zgodb in usod, zlasti pa je bil oster družbeni kritik. Zavzemal se je za pravice žensk in otrok, kot lahko beremo v njegovi literaturi. Njegove ženske so vaške opravljivke, nosilke ljudskih modrosti, spletkarke, pa tudi odločne ženske, kakršno izriše v noveli *Življenje in delo Venca Poviškaja*, ali pa nepasivno, prav tako odločno žensko v noveli *Očka Orel*. Avtorica poudari, da je večino ženskih likov Ciril Kosmač do konca razvil v romanu *Pomladni dan*. Njegove ženske torej niso pasivne družbene sooblikovalke, temveč jih pisatelj oriše tudi kot junakinje, npr. v *Baladi o trobenti in oblaku*, in hkrati predstavi njihov pogled na vojno in trpljenje. Borovnikova opozarja, da so ženske vloge po vojni nemalokrat bile marginalizirane, Ciril Kosmač pa je uspel ustvariti ženski lik, ki priča o nasprotnem.

V tretjem prispevku se avtorica ukvarja s prozo Marjana Tomšiča, natančneje z magičnim svetom slovenske Istre v njegovih literarnih delih (*Magični svet slovenske Istre in proza Marjana Tomšiča*). Ta se kaže v zbirki kratke proze *Noč je moja, dan je tvoj* (1989), kjer so opazne tako narečne prvine kot tudi ljudske modrosti, nekatere zgodbe pa so tudi groteskne. Arhaični svet istrskega podeželja se pojavlja tudi v zbirki *Kažuni* (1990), ponovno je poudarjena diametralnost sveta, ločena in razpeta med dobro in zlo. Tomšič istrski svet tematizira tudi v novelistični zbirki *Vruja*, kjer so fabule osredinjene na temo ljubezni. Avtorica posebej izpostavi njegov roman *Šavrinke*, ki prav tako sodi v t. i. Tomšičev istrski cikel. Poudari njegovo umetniško vrednost, žensko usodo, ko so zaradi strašne bede prodajale jajca v Trst, ter narečnost, ki je

temelj pogovorov literarnih oseb. Ženska zgodba je prisotna še v Tomšičevem romanu *Zrno od frmentona*, v katerem pisatelj ustvari pomemben ženski lik v sodobni slovenski prozi. Literarna oseba Tonina namreč predstavlja podobo vztrajne, v prihodnost stremeče ženske, četudi je zaprta v zaporu. Tako se tudi Tomšičev literarni opus osredotoča na žensko zgodbo.

Skrivnosti svet Istre je tematiziran še v romanu *Oštrigeca*, ki ga pisatelj oplemeniti z zanimivima literarnima osebama, to sta štrigra Boškin (ta je simbol za dobro) in štriga babura Šafura (ta pa simbol za zlo).

Zadnji prispevek drugega dela *Književnih študij* je literarno delo *Pastorala* Vlada Žabota, ki ga avtorica obravnava primerjalno še z nekaterimi drugimi, prav tako kanoniziranimi avtorji (*Žabotova Pastoralna v sobesedilu sodobne slovenske književnosti*). Uvodoma si postavi temeljni vprašanja, in sicer jo zanima, ali je roman v celoti postmoderni roman in ali sodi v magični realizem. V *Pastorali* je poudarjeno zatiranje žensk, ki jo izvaja katoliška Cerkev npr. nad redovnicami. Tega se zaveda le Nina, ki je glavna protagonistka romana. Ostro kritiko do omenjene institucije lahko beremo še pri drugih avtorjih, denimo pri Florjanu Lipušu, Alešu Čaru in poeziji Svetlane Makarovič. Zato Borovnikova zapiše, da se *Pastoralna* postmodernistično navezuje na obstoječo slovensko literarno tradicijo, z ozirom na grozljivo, temačno vzdušje v romanu pa postmodernistično preigrava žanr grozljivega romana. Tematiko zatiranja, podrejanja moškemu beremo še v prozi Berte Bojetu. Njegovo pisavo poveže še z Lainškom in Tomšičem, vsem trem pa je literarna veda pogosto uvrščala v magični realizem, s čimer se Borovnikova ne strinja povsem.

Zadnji del *Književnih študij* je uvid v slovensko književnost v Avstriji, in sicer avtorica poglobljeno predstavi dvojezičnost, ki je značilna za koroške Slovence in tudi za Slovence, ki so se v Avstrijo preselili (*Dvojezičnost slovenske književnosti v Avstriji kot odraz dvojne identitete*). Iz prve skupine posebej poudarja pesnico Majo Haderlap, ki je s proznim prvencem *Engel des Vergessens / Angel pozabe* (2011) postala tudi prozaistka. Roman je pisan v nemščini in tematizira medkulturni, zgodovinski konflikt med Slovenci in Avstrijci v času 2. svetovne vojne. Pisateljica piše o sodelovanju njene družine s partizani, da pa je roman napisala v nemščini, pa gre vzrok najbrž iskati v večji svobodnosti in distanciranosti do tematike. Za svoj prozni prvenec je Haderlapova dobila ugledne literarne nagrade, mdr. nagrado Ingeborg Bachmann. Maja Haderlap pa seveda ni edina, ki s svojo pisavo kaže na medkulturnost v književnosti. Pisatelji, pri katerih se ta medkulturnost, dvojezičje odraža, so tudi npr. Janko Messner, Florjan Lipuš, Fabjan Hafner, Cvetka Lipuš idr. Še bolj natančno in poglobljeno se Silvija Borovnik ukvarja z medkulturnostjo v književnosti v prispevku *Medkulturnost slovenske književnosti na avstrijskem Koroškem*, v katerem si zastavi temeljno vprašanje, tj. kako se medkulturni stiki kažejo v literaturi. Zanima jo tudi, o čem pripoveduje sonavzočnost knjižnega slovenskega, nemškega in/ali narečnega sveta. Ob množici literarnih umetnikov, J. Messnerju, M. Hartman, F. Lipušu, G. Janušu, J. Oswaldu, M. Haderlap, C. Lipuš, ugotavlja, da je njihov literarni izraz nadvse raznolik in da so do multikulturnosti zelo premišljujoči, zelo kritični do vrednotenja jezika kot manjvrednega oz. do nasilja nad jezikom manjšine. V svoji literarni,

umetniški jezik nekateri vnašajo narečnice, arhaične prvine, ki jim pomenijo pestrost, bogatost, nekateri so do pojave ironični, drugi upajo na nastanek novega, neobremenjenega v jeziku, a se to ne zgodi. Prispevek *Kratka proza Slovencev v Avstriji* predstavlja literarna dela že omenjenih literatov z vidika kratkoproznega ustvarjanja, pri čemer avtorica ponovno poudarja njihovo raznolikost in pestrost tako v tematiki kot tudi v jezikovno-slogovnih posebnostih. Študija je zastavljena primerjalno, tako bralec npr. izve, da je zelo pogosta tema J. Messnerja, F. Lipuša, A. Hudl, K. Močilnika, V. Ošlaka ostra kritika katolištva. Oblasnost, nadvladje pa je tematizirana tudi v prozi Leva Detele.

Predzadnji prispevek *Avstrijska književnost v Sloveniji in slovenska v Avstriji* prinaša vpogled v prevodoslovje, torej avstrijske književnosti v slovenščino in slovenske v nemščino, pri čemer avtorica izpostavlja predvsem majhen delež prevedene slovenske dramatike v nemščino. Prav tako pa je izredno zanimiva razprava tudi zato, ker poudarja, da kriterij za določevanje identitete neki literaturi ni le jezik, npr. nemški ali slovenski, prav tako tudi kraj rojstva in bivanja ne, temveč je treba problem razumeti širše. Ob tem navede vrsto literarnih ustvarjalcev, ki potrjujejo tej tezi, npr. E. Canetti, I. Bachmann idr., a veljata za avstrijska avtorja. Zadnji prispevek predstavlja znanstvenoraziskovalno delo avtoričinih kolegov na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, in sicer tistih, ki se ukvarjajo z literarno zgodovino.

V znanstveni monografiji *Književne študije* Silvije Borovnik vidimo preplet večdisciplinarnosti, npr. sociologije spolov, zgodovine, biografije, prevodoslovja, ki se s književnostjo palimpsest-

no povezujejo. Tako zbir avtoričinih znanstvenih prispevkov ponuja bralcu večplastno gledanje na (sodobno) slovensko književnost, s tem pa odpira nova vprašanja.

Avtorico v znanstvenoraziskovalnem delu zanimajo *bele lise*, nepoznana, neraziskana področja v slovenski književnosti, kar je nedvomno odlika ne samo te monografije, temveč tudi celotnega doprinosa Silvije Borovnik h književni znanosti.

Janja Vollmaier Lubej

Janja.v@windowslive.com

FREDERIK KORTLANDT: SELECTED WRITINGS ON SLAVIC AND GENERAL LINGUISTICS.

Rodopi, Amsterdam/ New York, NY 2011, 470 pp.

Scholars working in Indo-European and Balto-Slavic linguistics will welcome this new book with selected papers by Frederik Kortlandt (hereafter K), the main proponent of the so called “Leiden Accentological School.” The book is a free-standing sequel to other volumes which thematically present K’s papers: *Italo-Celtic origins and prehistoric development of the Irish language* (Amsterdam: Rodopi, 2007), *Baltica & Balto-Slavica* (Amsterdam: Rodopi, 2009) and *Studies in Germanic, Indo-European and Indo-Uralic* (Amsterdam: Rodopi, 2010). The aim of all these books is to make K’s scientific work since the early 1970s more accessible to a wider public. This is a very praisewor-

thy attempt, even if a potential reader can download many of K's papers from his web page.

K's contribution to Indo-European and especially to Balto-Slavic linguistics cannot be ignored, especially if one wants to study the development of Balto-Slavic accentuation. K's background originates from the work of Christian Stang in 1957, V. M. Illič-Svityč, as well as from works by V. A. Dybo. While the Moscow accentological school (centered around Dybo) developed its research mainly on the synchronic state of Balto-Slavic, Baltic and Proto-Slavic, K deals mainly with the relative chronology of changes. His conception can now be considered as the most complete description of accentual changes from PIE to the separate Baltic and Slavic languages. Although it is not generally accepted, the main reason for refusing K's theories is mainly the lack of information and difficulty in reading K's papers. A reader is very often discouraged by the apparent unintelligibility of K's texts, which require a broad context of knowledge: both the narrow topic of accentology as well as the context of some of K's other papers. The latter is the main problem for scholars who are often discouraged after they read one or two of K's papers. One must study K as a whole and keep in mind the results of his individual papers to grasp his whole theory. Then scholars can see how detailed and elaborate K's theory of accentual development from Proto-Indo-European to separate Slavic languages is. So what a scholar needs is both the sum of K's important papers (which the volume reviewed partially supplies) as well as a short and clear introduction to the "Leiden mode of thinking," which is still missing. Both

would help with broader familiarity and acceptance of K's theories.

In the present volume all of K's important works, which can be taken as "canonical" for his theory, are reprinted. The original and revolutionary book *Slavic accentuation*, which includes the important chapter 3, "The loss of the Indo-European laryngeals," is now presented with revised phonemic symbols. A simplified version of K's early theories can also be found in his book *On the History of Slavic Accentuation*. A reader of the book will also find there the famous paper on the detailed chronology of all accentual changes (on the background of other sound changes) from Proto-Indo-European to Slavic and also the paper on the complex history of West Slavic accentuation. K's important contribution to Polabian accentuation as well as the development of nominal paradigms are also reprinted in the volume.

Although readers will welcome the selected papers of K as a scholar who cannot be ignored, it is still doubtful whether the *Selected papers...* as well as other collections of his papers will help readers to understand his theories better. There are several deficiencies that might discourage potential readers. First, the papers are not reprinted with the original paging. K refers to the original quotations in the cumulative references at the back of the volume, but it is of no help. If a reader wants to work with a page from, e.g., the "Early Dialectal Diversity of South Slavic I," he or she must either quote the original paper published in 1982, or the text reprinted in the *Selected papers...* The cumulative list of references in the back of the book is also very impractical because one cannot follow the references to the original individual papers.

Adopting this policy, one also cannot be sure which version of the paper one should actually use, e.g., *West Slavic Accentuation* has been published three times: originally on K's web site in 2009, then in *Selected papers...* and finally in *From present to past and back: Papers on Baltic and Slavic accentology* (Frankfurt/Main: Peter Lang, 2011). Each time the paper has been published with different pagination. One is also puzzled by the original publishing dates and K's own reworked version; e.g. the important paper "From Proto-Indo-European to Slavic," originally published in 1994, also has a 2002 internet version (apart from the version published in the *Selected papers...*). So which version should one use for references?

Apart from the short Preface, the *Selected papers...* should be thematically arranged into blocks and accompanied with a short introduction with the aim of explaining to the reader the brief results of the papers. It would help to orient the reader in K's theories and would even broaden their popularity. For a person who is not familiar with the history of accentuation, the book represents another kind of jungle and he or she will not be able to follow the main points of K's theory, which is not good, alas. At least we have another accessible book with papers of Leiden guru, but the user-friendly introduction and explanation of the main points are still hanging in the air.

Roman Sukač

Silesian University, Opava

ISTVÁN SZÉPFALUSI, OTTÓ VÖRÖS, ANIKÓ BERECSZÁSZI, MIKLÓS KONTRA: MADŽARSKI JEZIK V AVSTRIJI IN SLOVENIJI.

Založba Gondolat – Imre Samu Nyelvi Intézet (Jezikovni zavod Imre Samu) – Zavod za kulturo madžarske narodnosti, Budimpešta – Alsóór (Untertwart). Lendava 2012, 351 str.

Pričujoča izdaja je četrta iz zbirke *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén – Madžarski jezik v Karpatskem bazenu ob koncu XX. stoletja*. Prva knjiga *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján) – Madžarski jezik v Ukrajini (Zakarpattju)*, delo Istvána Csernicskója, je izšla leta 1998. Leta 1999 je sledila izdaja *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) – Madžarski jezik v Jugoslaviji (Vojvodini)*, katere avtor je Lajos Göncz. Tretja knjiga omenjene zbirke z naslovom *A magyar nyelv Szlovákiában – Madžarski jezik na Slovaškem* je izšla leta 2000 izpod peresa Istvána Lanstyáka. Četrta knjiga je na objavo čakala 12 let, kar urednik zbirke Miklós Kontra v predgovoru pojasnjuje z nenadno smrtjo enega od avtorjev, in sicer Istvána Szépfalusija leta 2000, ter ovirami, ki so se pojavljale v okviru uredništva (22). Na koncu sta terensko delo Istvána Szépfalusija v Avstriji in Ottója Vörösa v Sloveniji, opravljeno v letih 1996/97, s teoretično podlago podprla Anikó Berecszászi in Miklós Kontra (22–23). Delovna skupina, oblikovana v sklopu sociolingvistične konference *Élőnyelvi Konferencia*, je obravnavala različice madžarskega jezika v zamejstvu po enotnih kriterijih, raziskavo pa dopolnila s kontrolno analizo madžarskega jezika na Madžarskem. Cilj je bil znanstveni vpogled v jezikovni položaj z namenom oblikovanja realne jezikovne politike. Poleg

držav, ki so navedene v naslovih dose-danjih izdaj, je potrebno omeniti, da so raziskave potekale tudi med Madžari v Romuniji (rezultati so predstavljeni v študijah). V delovni skupini četrtega zvezka so sodelovali István Szépfalusi, duhovnik in sociograf z Dunaja, Ottó Vörös, upokojeni visokošolski profesor sombotelskega univerzitetnega centra Savaria, Anikó Beregszászi, profesorica na visoki šoli v Beregszászu, Miklós Kontra, vodja raziskovalcev jezikovnega inštituta madžarske akademije znanosti in univerzitetni profesor v Szegedu.

Kazalo (5–9), kazalo tabel in slik (11–17) ter predgovor urednika zbirke (19–23) predstavljajo uvodni del knjige. Osrednji segment zajema poglavji *Madžarski jezik v Avstriji* (25–176) in *Madžarski jezik v Sloveniji* (177–274), ki imata zelo podobno strukturo. Predvsem je zanju značilno vzorčenje raziskovane dvojezičnosti, predstavitev zgodovinskih in socioloških atributov dane manjšinske skupnosti ter opis zemljepisnih, demografskih, historičnih, političnih, gospodarskih, verskih in kulturnih vidikov. Vsak opis se ukvarja z jezikovnimi fenomeni v vprašalnikom zbranega jezikovnega gradiva; 13 jezikovnih različic v večini primerov ni osvetljenih le s kazalniki konkretne manjšine, temveč v odnosu do ostalih madžarskih manjšinskih skupnosti in nasploh v odnosu do podobnih izkušenj na Madžarskem. Na to se navezujejo opažanja s posameznih (zasebnih in javnih, uradnih, izobraževalnih itd.) jezikovnih prizorišč ter v nadaljevanju odnos sporočevalcev do jezika. Nazorne tabele in diagrami poskrbijo, da je temeljit in tankočuten pregled obravnavane teme še natančnejši in jasnejši.

Pri podrobnejši predstavitvi obeh poglavitnih enot je potrebno izpostaviti

ti sledeče: iz avstrijskega poglavja iz-vedemo, da v Avstriji živečo madžarsko govorno skupino v raziskavi predstavlja 60 oseb z Dunaja in Gradiščanske (Burgenland) ter ostalih predelov (v sorazmernem razponu po 20 oseb). Na podlagi njihovih odgovorov je mogoče sklepati, da je madžarski jezik v zasebnem življenju še prisoten, toda raba nemškega jezika ni zanemarljiva; v javni sferi in uradnem poslovanju namreč prevladuje nemščina. Čeprav odgovori na zastavljena anketna jezikovna vprašanja potrjujejo, da je v Avstriji živečim Madžarom bližja in bolj naravna knjižna madžarščina, so pri njih pogosto v ospredju elementi jezikov v stiku, kar kaže na jezikovne interference (126).

V raziskavi je sodelovalo 67 v Sloveniji živečih Madžarov, katerih starostna, izobrazbena in spolna sestava je sorazmerno porazdeljena tudi glede kraja bivanja. Poglavje je v prvi vrsti zelo strnjeno, med drugim obsega le najpomembnejše povzetke dvojezičnega modela izobraževanja v Prekmurju (191–194, glej tudi 224–227). Analiza določenih jezikovnih pojavov tudi v tem primeru poda poučno in koristno predstavitev konkretnega položaja, npr. rezultat rabe t. i. odvečnih zaimkov v Prekmurju kaže, da je »bolj madžarski« od rabe na Madžarskem (podobno kot v Vojvodini). Obenem so se v Sloveniji živeči Madžari v veliko večjem številu od Madžarov na Madžarskem odločili za bolj naravne analitične oblike, značilne za jezike sosedov, kar kaže na to, da dopuščajo predpostavko vpliva jezikov v stiku. Taka in podobna opažanja ter izkušnje s prizorišč jezikovne rabe (npr. prekmurski Madžari imajo od vseh v zamejstvu živečih Madžarov v veliko manjšem številu madžarščino za svoj materni jezik oz. za jezik na ravni materinščine – 237) dopuščajo domne-

vo, da se v Prekmurju, podobno kot na Gradiščanskem in v ostalih madžarskih perifernih predelih, odvija pojav jezikovne menjave (251, 255). Avtorji knjige za preobrnitev tega procesa ne vidijo veliko priložnosti, vendar v povzetku poudarjajo, da »*obstaja možnost za upočasnitev jezikovne menjave in za bogatitev, izpopolnitev rabe madžarskega jezika*« (251).

Osrednji poglavji dopolnjujejo opombe, citati analiziranih vprašalnikov, kazalo imen in kazalo pojmov, navzkrižne tabele (primerjava avstrijskih, prekmurskih in madžarskih podatkov) (141–176, 253–315). Temeljito izdajo zaključuje bibliografija, ki ji sledi povzetek v nemškem, slovenskem in angleškem jeziku (317–341, 343–351).

Uporabna knjiga ponuja podroben opis odnosa številnih pojavov jezikovne rabe na Madžarskem in zunaj njenih meja. Ena pripomba (21) kljub vsemu zahteva natančnejše pojasnilo. Dejstvo, da so se razprave in polemike o večsrediščnem madžarskem jeziku umirile, še ne pomeni, da je večina madžarskih jezikoslovcev sprejela omenjeno teorijo. Najbrž je govora o tem, da se je vse bolj ustalilo dejstvo: prisotnost madžarskega jezika se v nekaterih sosednjih državah uresničuje v tamkajšnji različici državnega jezika (247–248). Kljub natančnemu, realnemu raziskovalnemu slogu izdaje se čuti prizvok prodorne, dobronamerne izmenjave mnenj med jezikoslovci, ki želijo ohraniti jezik (242–243), in politiki, ki krojijo propagando jezikovnih zakonov (256).

Celovito gledano prikazuje izdaja, objavljena ob podpori programa Domus madžarske akademije znanosti, jezikovno stanje v letih 1996/97. Kljub temu še danes in tudi za v prihodnje predstavlja dragocen prikaz jezikovnega stanja v Avstriji in Sloveniji. Knjiga je vsekakor

doprinosa ne le za strokovno literaturo in strokovnjake, temveč zagotovo tudi za širšo javnost, ki jo tematika zanima.

Zoltán Miklós Molnár

molnarz03@gmail.com

**ELDIA Regionális konferencia
Bécsben (2012. szeptember 25.
Aula am Universitätscampus)**

A Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyelvészeti kutatócsoportja – 2010 márciusa óta – partnereként vesz részt az ELDIA (European Language Diversity for All/Európai Nyelvi Diverzitás Mindenkinék) című FP 7-es kutatási projektben. A projekt koordinátora Anneli Sarhimaa, a Mainzi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

Az ELDIA interdiszciplináris kutatási projekt célja a nyelvi diverzitás fenntartása, támogatása. A hat európai ország nyolc kutatóintézetének/oktatási intézményének szakembereiből – alkalmazott nyelvészek, szociolingvisták, jogászok, statisztikusok – álló kutatócsoport tisztában van azzal, hogy ez csak akkor lehetséges, ha az aktuális nyelvpolitikák, a nyelvi tervezés minden területe a beszélőközösség együttműködésén alapul. A nyelvet/nyelvváltozatot az aktív, minél szélesebb körű nyelvhasználat őrzi meg elsősorban, a beszélők akarata, igénye, vágya az anyanyelven és az anyanyelvvél élésre. Mindez az adott társadalomtól is függ, az abban uralkodó jogszabályozástól, az általános értékrendtől, az együtt élő népek saját maguk és a másik iránti

attitűdtartalmaitól. Fontos a projekt számára, hogy az egyént – nyelvhasználatbeli, a nyelvválasztásra vonatkozó – döntéseiben megbízható, naprakész információk vezéreljék, és azt a nyelvet vagy nyelvváltozatot használhassa az élet különböző területein, amelyiket szeretné, amelyekben jobban otthon érzi magát. Ezért igyekszik minden érintettet bevonnai a kutatásba, s az egyik legfontosabb feladata az eredmények visszajuttatása a vizsgált közösségbe. Meggyőződése, hogy az eredmények a politikusokat és a döntéshozókat is segítik majd, hiszen munkájukat – az európai nyelvi szintér gyors változásai miatt – csak a legfrissebb ismeretek és a legújabb eszközök tehetik igazán hatékonná. A nyelvi és etnikai sokszínűség Európa egyik legfontosabb jellemzője, kulturális örökségének szerves része. Konkrét eredménye (tág dimenziókban hasznosítható végterméke) az ún. EuLaViBar (European Language Vitality Barometer/Európai Nyelvi Vitalitási Barométer) lesz, egy olyan eszköz, amely mérni tudja az európai többnyelvűség tesztelhető, leíró és előre megjósolható modelljét, a többnyelvűség helyzetét. Ezzel aktívan hozzá kíván járulni az európai nyelvi sokszínűség megtartása politikájának beteljesüléséhez (<http://www.eldia-project.org>).

A projekt 14 kisebbségi helyzetű nyelvet/nyelvváltozatot kutat, valamennyi a finnugor nyelvcsalád tagja. Ez a kontextus két dolog miatt is fontos: egyrészt magában foglalja a beszélőközösségek szinte minden lehetséges típusát (autochton-allochton; az EU-mobilitás következtében kialakult újkori migráns közösségek; autochton és mig-

ráns közösség együtt; nyelvi standarddal rendelkezők/a nyelvi standard vagy nagyon fiatal, vagy csak most van kialakulóban), másrészt igyekszik pótolni, kitölteni azt az űrt, ami a legtöbb kis finnugor nyelv kutatásában, a kutatások széles körű terjesztésében a nemzetközi kutatóközösségben keletkezett, elsősorban a bemutatások és a publikációk nyelvi elszigeteltsége következtében. Az ELDIA a következő nyelveket kutatja: a magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában, a kven és az északi számi Norvégiában, a meänkieli Svédországban, a svédországi finn nyelv, a karjalai nyelv Finnországban és Oroszországban, az észti Finnországban és Németországban, a vepsze Oroszországban, a vőro és a seto Észtországban, valamint a seto Oroszországban.¹ A nyelvek és beszélőközösségeik nagyon színes palettája, a kontrasztív elemzések lehetősége is biztosíték arra, hogy a kutatás minden egyes pillanata – a viszonylag feszített munkatempó mellett is – érdekes és izgalmas kihívást jelent minden kutató számára.

A maribori kutatócsoport öt főből áll, hárman a projekt teljes futamideje alatt, ketten pedig egy-egy munkaszakaszban dolgoznak a kilenc munkacsomagban (Work Packages) meghatározott feladatokon. A team senior nyelvésze Kolláth Anna, fiatal kutatói pedig Gróf Annamária, a Tanszék magyar nyelvi lektora, aki 2012 júniusában szerzett PhD-fokozatot az ELTE Nyelvészeti Doktori Iskolájában, valamint Horvat Livija, magyar–szlovén szakos általános és középiskolai tanár, a Tanszék volt hallgatója, a muravidéki magyar közösség tagja. Gasparics Judit, magyar szakos középiskolai tanár, az ELTE Nyelvészeti

¹ Az egyes nyelvekről részletesen olvashatnak a projekt honlapján (<http://www.eldia-project.org>), illetve lásd még Kolláth 2012a.

szeti Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója a terepmunkában vett részt egy éven keresztül (doktori disszertációját a Muravidék magyar nyelvéről és nyelvhasználatáról írja). 2012 januárja óta Kerčmar Furja Žužana (magyar–német szakos általános és középiskolai tanár, a Tanszék volt hallgatója, a muravidéki magyar közösség tagja) is segít a projektmunka finisében. Mind a Bölcsészettudományi Kar, mind a Maribori Egyetem figyelemmel kíséri, értékeli és támogatja munkánkat.

A maribori kutatócsoport feladata az (volt), hogy elkészítse *A magyar nyelv Szlovéniában (Hungarian in Slovenia)* című esetspecifikus beszámolót (SCR) – hozzájárulva ezzel a nyelvi vitalitás barométerének kidolgozásához –, s megállapítsa a vizsgált nyelvváltozat vitalitását. Ehhez kisebbségi és többségi adatközlőktől gyűjtöttünk anyagot kérdőíves és (egyéni és csoportos) interjú módszerrel. A tanulmány 294 kisebbségi és 195 többségi kérdőív és 16 interjú adataiból származó korpusz elemzése alapján készült el 2012 augusztusára. A projekt disszeminációjának egyik legfontosabb szegmensét a regionális konferenciák jelentik, hiszen itt találkozhat először mind a szakma, mind pedig a szélesebb közönség, maga a kutatott közösség a projektben született eredményekkel. Elsőként az ún. „déli csoport” állt ki a (szakmai) közönség elé 2012. szeptember 25-én, a Bécsi Egyetem aulájában. A regionális konferenciát a bécsi ELDIA-team szervezte (Johanna Laakso, Hajnalka Berényi-Kiss, Angelika Parfuss).²

A konferenciát Prof. Susanne Weigelin-Schwiedrzik, a Bécsi Egyetem kutatóval megbízott rektorhelyettese nyitotta meg, majd prof. Anneli

Sarhimaa köszöntötte a megjelenteket, röviden bemutatva a projektet. A megnyitó beszédek után három esettanulmány bemutatása következett: a sort a házigazdák, Prof. Johanna Laakso és Hajnalka Berényi-Kiss *A magyar nyelvűek Ausztriában* című – magyar, német és angol nyelvű – előadása nyitotta meg, ezt a maribori team esettanulmánya követte, s a sort Dr. Kristiina Praeli zárta *Az észt migráns közösség Németországban* című, észt és német nyelvű előadásával. A regionális konferenciát kötetlen eszmecsere zárta, állófogadással, ahol kávé és sütemény mellett folytatódott a beszélgetés az előadásokban elhangzott kérdésekről.

Prof. Kolláth Anna és dr. Gróf Anamária *A magyar nyelvűek Szlovéniában* című – magyar, német és angol nyelvű – prezentációjuk első részében a szlovéniai magyar beszélőközösséget mutatta be: a legalapvetőbb statisztikai adatok felvázolása után a muravidéki kétnyelvűségről adtak képet a multikulturális térség kontextusában. Ezt követte az aktuális jogi és politikai helyzet ismertetése, majd pedig a muravidéki két(tan)nyelvű oktatás rövid bemutatása. A második részben a szlovéniai korpusz szociolingvisztikai elemzéséből kaphattak részleteket a jelenlévők: szó esett az önbevalláson alapuló nyelvi készségi szintekről, a szintérspecifikus nyelvhasználat tendenciáiról. Összefoglalásként az esettanulmány legfontosabb tanulságainak megfogalmazására került sor.

A szlovéniai esettanulmány, amelynek teljes angol nyelvű szövege 2012 decemberétől elérhető lesz a bécsi egyetem Phaidra archívumában (<http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>), rámutatott: a szlovéniai magyarok pozitívan

² Ezúton is köszönjük a bécsi csapatnak a kiválóan sikerült rendezvényt.

viszonyulnak a többnyelvűséghez. Többnyelvűségük alapja a funkcionális szlovén–magyar kétnyelvűség, amely kiegészül a szomszédos horvát (és a szerb) nyelv viszonylag magas szintű tudásával. A nyelvi diverzitás a német nyelv közepes szintű és az angol nyelv jóval gyengébb szintű ismeretével válik teljessé. Mind a muravidéki, mind a migráns magyar közösség több nyelvben és több kultúrában él. A magyar nyelvet főként a családon belül, illetve a magánszférában használják. Emellett azonban – a törvények előírásainak nem megfelelő mértékben ugyan – használják a nyilvános színtereken is, ennek megvalósulása a többségi közösség, a hivatali alkalmazottak kétnyelvűségétől, kisebbségi nyelvi kompetenciáitól függ elsősorban.

Az Alkotmány a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén élő autochton magyar közösségnek külön jogokat biztosít. A muravidéki magyarok általában sok mindent tudnak ezekről, ismerik a törvénykezés alapjait, de tisztában vannak az elmélet és a gyakorlat között meglévő szakadékkal is. A magyar nyelv színterei szűküléséért saját magukat is okolják. A muravidéki őshonos és a nagyvárosokban élő migráns magyar közösség jogvédelme nem azonos szintű, ezzel szinte minden adatközlő tisztában van.

A kétnyelvű oktatásban a magyar nyelv megmaradásának egyetlen lehetőségét látják. Tudják, hogy a szlovén mellett – a németen kívül – az angol nyelvre is szükségük van európaiságuk kialakításában, ezért egyik fő törekvésüknek nyelvi többszínűségük ilyen irányú gazdagítását tekintik.

A többségi közösség tud ugyan a magyar nyelv és a magyar kultúra létezéséről, de nem ismeri kellő mértékben sem a nyelvet, sem a kultúrát (adatközlőink nem csak a kétnyelvű területről valók). Véleményének alakításában sok a bizonytalanság, és nagy szerepet játszanak a negatív értéktételek is. Szlovén adatközlőink számára a magyar nyelv elsősorban a szomszédos ország nyelve, többnyelvűségüknek, többkultúrájúságuknak ez nem része.

Megállapításaink azt bizonyítják, hogy a szlovéniai magyarok nyelvi helyzete rendkívül összetett, és jócskán tartalmaz ellentmondásokat is. A többnyelvűség és a többkultúrájúság azonban meghatározóan fontos szerepű mind a 6300 fős muravidéki autochton, mind pedig az 1032 főt számláló, Szlovénia nagyobb városaiban élő migráns magyar közösség életében. Lételemük, életformájuk is egyben.

Kolláth Anna

*Filozofska fakulteta
Univerze v Mariboru, anna.kollath@um.si*

Navodila avtorjem

Slavia Centralis (SCN) je revija, ki objavlja jezikoslovne, literarnoteoretične in literarno-zgodovinske izvirne znanstvene prispevke s področja slavistike, odprta pa je tudi za take primerjalne interdisciplinarne raziskave. Revija objavlja prispevke v slovenščini, lahko tudi v drugih slovanskih jezikih, madžarščini, nemščini ali angleščini.

Recenzijski postopek

Vsak prispevek za SCN pregledata in ocenita dva neodvisna recenzenta ter ga predlagata za objavo.

Glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja in mu posreduje morebitne pripombe, ki jih je potrebno upoštevati, da bo članek objavljen; končno uredniško besedo ima glavni urednik. Zavrženih rokopisov ne vračamo – glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja. Uredniki lahko prispevke lektorirajo in jih (nevsebinsko) popravijo brez soglasja avtorjev.

Članki morajo vsebinsko in po tehnični pripravi besedila ustrezati naslednjim standardom:

- gre za še neobjavljene prispevke;
- oddati jih je potrebno v (1) elektronski obliki, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, tehnični urednici na naslov: natalija.ulcnik@uni-mb.si in (2) rokopisu v dveh natisnjenih izvodih na naslov: Oddelek za slovanske jezike in književnosti – *Slavia Centralis*, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor ali (3) po e-pošti v obliki pdf na naslov tehnične urednice.
- razprave naj obsegajo 25.000 do 35.000 znakov, ocene 14.000 do 18.000 znakov, poročila 6.000 do 8.000 znakov;
- sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku naj obsega 5 do 8 vrstic; dodanih naj ima 4 do 6 ključnih besed;
- povzetek naj obsega 20 do 30 vrstic – razprave, ki so napisane v slovenščini, imajo povzetek v angleščini, neslovensko napisane razprave pa v slovenščini;
- pisava je Times New Roman, velikost črk 12 pik (izvleček in povzetek 10 pik), razmik med vrsticami naj bo 1,5;
- format papirja naj bo A4, robovi naj bodo 25 mm zgoraj, spodaj, levo in desno (severnoameriški format papirja z robovi širine enega inča);
- opombe naj bodo sprotne, vezaji, pomišljaji in narekovaji naj bodo v skladu s slovenskim pravopisom (oz. pravopisnimi normami jezikov, v katerih so razprave napisane);
- literatura naj bo navedena v besedilu in opombah v krajši obliki v oklepaju (Jesenšek 2005: 279), v daljši obliki pa na koncu razprave v seznamu literature in navedenk;
- če je v seznamu literature več del enega avtorja, naj pri vseh neprvih navedbah ime in priimek avtorja nadomeščata dva pomišljaja;
- če je v seznamu literature pri enem avtorju več navedenk istega leta, jih ločimo z malimi tiskanimi črkami stično ob letnici (2007, 2007a, 2007b);
- v seznamu literature navajamo:
 - monografija:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- članek v reviji:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - članek v monografiji ali zborniku:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejistika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - slikovno gradivo, razpredelnice ipd. (izdelano v MS Excel) naj bo priloženo na posebnih listih, v tekočem besedilu pa naj bo označeno, kam sodi (podnapisi slik naj bodo v tipkopisu); za oštevilčenje se uporabljajo samo arabske številke;
 - mednaslovi so v polkrepkem tisku;
 - ponazarjalni zgledi in daljši navedki (brez narekovajev, stopnja 10 pik, odstavčno ločeni) so v ležečem tisku;
 - natančne informacije glede označevanja nestandardnih znamenj (označeni naj bodo z rdečo barvo in dodatno izrisani na robu besedila), ležečega in polkrepkega tiska dobi avtor pri tehnični urednici;
 - naslovna stran tipkopisa naj vsebuje: naslov članka, ime in priimek avtorja, naslov ustanove, na kateri dela, njegov elektronski naslov in naslov, na katerega bodo poslane korekture;
 - korekture je potrebno opraviti v desetih dneh.

Guidelines for contributors

The journal *Slavia Centralis* (SCN) publishes articles presenting original research in Slavic linguistics and literary scholarship; it is also open to interdisciplinary approaches. Papers may be published in Slovene and other Slavic languages, as well as Hungarian, German, and English.

Refereeing process

SCN is a double-blind refereed journal. Two independent reviewers referee each paper. If an article is accepted, the editor-in-chief informs the author in writing and conveys the requested emendations, if any, that must be made before the article is accepted for publication. Rejected manuscripts are not returned; however, the editor-in-chief informs the author in writing. Final editorial authority rests with the editor-in-chief. The editors reserve the right to make formal (non-substantive) changes to the paper without consulting the author.

The content and format of the articles must conform to the following criteria:

- The work must not have been published previously.
- Each article must be submitted in (1) electronic Windows-compatible format to the technical editor natalija.ulcnik@uni-mb.si and either (2) two printed copies on paper to Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis / Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160 / SI – 2000 Maribor or (3) by e-mail in PDF format to the technical editor.
- Articles should contain between 25,000 and 35,000 characters; reviews 14,000 to 18,000 characters, and reports from 6,000 to 8,000 characters.
- The English abstract should be 5 to 8 lines; it should include 4 to 6 keywords.
- The summary should contain 20 to 30 lines; articles written in Slovene will have an English summary; articles not in Slovene will have Slovene summaries.
- Articles should be written in 12-point Times New Roman font; the abstract should be in 10-point, line spacing should be 1.5.
- Paper format is A4, margins should be 25 mm on all sides or on North America letter-size paper with one-inch margins on all sides.
- Footnotes should be at the bottom of the page. Hyphens, n-dashes and m-dashes should be used as appropriate, according to the norms in the language in which the article is written.
- Bibliographical citations should be noted in the literature using in-text citations in parentheses, e.g., (Jesenšek 2005: 279), followed by full citations in a listing of references at the end of the article.
- If the bibliographical item has multiple works by the same author, subsequent citations of the author must replace the author's name with two m-dashes.
- If several items by the same author have the same year, subsequent articles should have a lower-case letter after the year, e.g., (2007, 2007a, 2007b).
- Citation format:
 - Monograph:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- Journal article:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - Article in a book or anthology:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ed. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ed. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - Graphics, tables, etc. (produced in MS Excel) should be given on separate sheets and their placement should be indicated in the text (captions of pictures should be in the manuscript); use only Arabic numerals for numbering.
 - Subtitles should be in boldface.
 - Examples and longer quotations (without quotations, 10 point, with paragraph breaks) should be in italics.
 - Precise descriptions of non-standard signs (marked in red and noted in the margin), italics, and boldface, will be given to the author by the technical editor.
 - The title page should contain: the title of the article, the name and surname of the author, the title of his or her place of employment, the author's e-mail (for the receipt of proofs).
 - Proofs must be corrected and returned in ten days.

